

HZ. ÂİŞE'YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

İlhan ALTAŞ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY
2017**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

İlhan ALTAŞ

HZ. ÂİŞE'YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY**

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

20/07/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum *“Hz. Âişe’ye Yöneltilen Eleştiriler”* adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20/07/2017

İlhan ALTAŞ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY danışmanlığında, İlhan ALTAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 20 /07/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY

İmza:

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Harun ÖZÇELİK

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Alparslan KARTAL

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	IX

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLAR.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM**HZ. ÂİŞE’NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ**

1.1. RASÛLULLAH İLE EVLENMEDEN ÖNCEKİ HAYATI	5
1.2. RASÛLULLAH İLE EVLİLİĞİ	7
1.2.1. Rasûlullah’ın Sevgisi.....	10
1.2.2. Hz. Âişe’nin Rasûlullah’ın Diğer Hanımları ile Münasebetleri.....	13
1.3. ROL ALDIĞI ÖNEMLİ HADİSELER	18
1.3.1. Hz. Âişe ve İfk Hadisesi.....	18
1.3.2. Hz. Âişe ve Teyemmûm Ayetinin İnmesi	22
1.3.3. Hz. Âişe ve Tahrîm, İlâ ve Tahyîr Olayları.....	23
1.4. ŞAHSİYETİ.....	28
1.4.1. İbadete Düşkünlüğü.....	29
1.4.2. Zekâsı	29
1.4.3. Sorgulayıcı Kişiliği.....	30
1.4.4. Cömertliği ve Yardım Severliği	32
1.4.5. Kıskançlığı.....	33
1.5. SİYASÎ KONUMU	34
1.6. VEFATI.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ÂİŞE'NİN İLMÎ HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. HZ. ÂİŞE'Yİ İLME YÖNLENDİREN ETKENLER	39
2.2. FIKİH BİLGİSİ.....	41
2.3. TEFSİR BİLGİSİ.....	44
2.4. EDEBİYAT BİLGİSİ	50
2.4.1. Şiir	50
2.4.2. Hitabet	51
2.4.3. Tarih	52
2.5. TIP BİLGİSİ.....	54
2.6. HADİS BİLGİSİ.....	55
2.6.1. Hz. Âişe'den Gelen Hadis Rivayeti Sayısı.....	55
2.6.2. Hz. Âişe'nin Rivayette Bulunduğu Sahâbîler ve Ondan Rivayette Bulunan Raviler	58
2.6.2.1. Hz. Âişe'nin Meşhûr Talebeleri	60
2.6.2.1.1. Urve b. Zübeyr	60
2.6.2.1.2. Kâsım b. Muhammed.....	61
2.6.2.1.3. Amra bnt. Abdurrahman	62
2.6.2.1.4. Âişe bnt. Talha	63
2.6.3. Hadis ve Sünnet Bilgisinin Ortaya Çıkmasındaki Etkenler	64
2.6.3.1. Kendisine Yöneltilen Sorulara ve Mektuplara Verdiği Cevaplar.....	64
2.6.3.2. Hadislerin Doğru Aktarılmasına Verdiği Önem.....	66
2.6.3.3. Hurafe ve Batıl İnanışlara Karşı Mücadelesi.....	68
2.6.3.4. Tashih ve Tenkid Faaliyetleri	69
2.6.4. Hz. Âişe'nin Kullandığı Tenkid Yöntemleri.....	72
2.6.4.1. Hadisleri Ku'rân'a Arzı	73
2.6.4.2. Hadisleri Peygamberin Uygulamasına ve Sözlerine Arzı	78
2.6.4.3. Hadisleri Algısına ve Kanaatine Arzı	80
2.6.4.4. Hadisleri Müspet İlimlere Arzı.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. ÂİŞE'YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

3.1. RASÛLULLAH'IN HZ. ÂİŞE'YE YÖNELİK UYARILARI VE YANLIŞ GÖRÜŞLERİNİ TASHİHİ	85
3.1.1. Hayvanlara Karşı Şefkatli Olması İçin Uyarılması	85
3.1.2. Beddua Etmesinden Dolayı Uyarılması	86
3.1.3. Hz. Safiyye'yi Küçümsemesinden Dolayı Uyarılması.....	86
3.1.4. Yanlış Rüya Tabiri Üzerine Uyarılması	87
3.1.5. Yanlış Görüşlerinin Tashih Edilmesi	88
3.2. HZ. ÂİŞE'NİN İLMÎ HAYATINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....	90
3.2.1. Ebû Hüreyre'nin Kendisini Çok Hadis Rivayet Ettiği Gerekçesiyle Eleştiren Hz. Âişe'ye Eleştirisi	91
3.2.2. İkinci Namazı Sonrası İki Rekâtlık Namaz Hakkındaki Rivayetle İlgili Olarak Hz. Âişe'ye Yapılan Eleştiriler.....	92
3.2.2.1. Sahâbe Döneminde	92
3.2.2.2. Sahâbe Sonrası Dönemde	97
3.2.3. Büyüğün Süt Emmesi Hususundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler	100
3.2.4. Rû'yetullah Konusundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler.....	102
3.2.5. Ölülerin Dirileri İşitmesi Konusundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler	105
3.2.6. Rasûlullah'ın Ayakta Bevlettiği Rivayetine Muhalefetinden Dolayı Eleştirilmesi.....	112
3.2.7. 'Kedi Hadisi'ne İtirazı Sebebiyle Eleştirilmesi.....	115
3.3. HZ. ÂİŞE'NİN SİYASÎ HAYATINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....	117
3.3.1. Halife Hz. Osman'ın Kararlarına Karşı Çıkması Sebebiyle Eleştirilmesi	117
3.3.2. Halife Hz. Ali'ye Muhalefeti Sebebiyle Eleştirilmesi.....	120
3.3.3. Hz. Ali'ye Muhalefet İçin Basra'ya Gitmesinden Dolayı Eleştirilmesi.....	122
3.3.4. Cemel Vak'ası'na Katılması Sebebiyle Eleştirilmesi	125
3.3.5. Cemel Vak'ası'na Katılması Sebebiyle Ehl-i Sünnet Dışı Mezheplerin Eleştirileri	126
3.4. ŞİANIN HZ. ÂİŞE'YE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLERİ	127
3.4.1. Rasûlullah'ı Zehirlediği İddiası.....	129

3.4.2. Mâriye el-Kıbtiye'yi Zina Etmekle Suçladığı İçin İfk Ayetinin Nâzil Olduğu İddiası	133
3.4.3. Rasûlullah'ın Peygamberliğinden Şüphe Ettiği İddiası.....	134
3.4.4. Rasûlullah Adına Yalanlar Uydurduğu İddiası	135
3.4.5. Müslümanlar Arasında Çıkan Anlaşmazlıkların Kaynağı Olduğu İddiası.....	136
3.5. MÜSTEŞRİKLERİN ELEŞTİRİLERİ	137
SONUÇ.....	140
KAYNAKÇA	144
ÖZGEÇMİŞ.....	158

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****HZ. ÂİŞE'YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER****İlhan ALTAŞ****Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY****2017, 158 sayfa****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY (Danışman)****Doç. Dr. Harun ÖZÇELİK****Yrd. Doç. Dr. Alparslan KARTAL**

İslâmî ilimlerin hemen hemen bütün alanlarında önemli bir konuma sahip olan Hz. Âişe gerek hayattayken, gerekse vefatından sonra birçok tartışmanın ortasında yer almıştır.

Hiz. Âişe, Hadis ilminde ise daha çok sahâbeye yönelttiği tenkidleriyle ön plana çıkmıştır. Hiz. Âişe'nin tam ve sağlıklı bir profilinin ortaya konulması için kendisine yönelik eleştirilerin de değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Bu çalışmada Hiz. Âişe profilinin bu yönü ele alınmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ana hatlarıyla Hiz. Âişe'nin hayatından bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise Hiz. Âişe'nin ilmî kişiliği ele alınmış, özellikle Hadis ilmindeki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın asıl konusunu oluşturan üçüncü bölümde Hiz. Âişe'ye yönelik eleştiri, tenkid, uyarı ve iddialar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hiz. Âişe, Hadis, Tenkid, Eleştiri, İddia, Uyarı.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
CRITICISM DIRECTED TO AISHA

İlhan ALTAŞ

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Abdulvahap ÖZSOY

2017. Page: 158

Jury: Assist. Prof. Dr. Abdulvahap ÖZSOY (Advisor)
Assoc. Prof. Dr. Harun ÖZÇELİK
Assist. Prof. Dr. Alparslan KARTAL

Aisha, who has an important place in almost all fields of Islamic sciences, has been subject to many discussions both when she was alive and after her death.

Aisha came into prominence with her criticism that she directed rather to the companions of Prophet Muhammad in the science of Hadith. In order to be able to form a complete and reliable profile of Aisha, the criticism directed to her must be taken into consideration, as well. In this study, this aspect of Aisha's profile is handled.

The study consists of three chapters. In the first chapter, Aisha's life is mentioned with main lines. In the second chapter, the scholarly personality of Aisha is discussed and especially her position in the science of Hadith is tried to be determined. In the third chapter, which forms the primary concern of the study, the criticism, disapprobation, warnings and claims directed to Aisha are addressed.

Key Words: Aisha, Hadith, Disapprobation, Criticism, Claim, Warning.

KISALTMALAR DİZİNİ

ark.	: arkadaşları
(a.s.)	: aleyhi's-selâm
AÜİFD.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE.	: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AÜSBE.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	: ibn, bin
bnt.	: bintü
Bkz.	: Bakınız
(c.c.)	: celle celâlüh
ÇÜSBE.	: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DEÜSBE.	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
FÜSBE.	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
H.	: Hicrî
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
M.	: Milâdî
MÜSBE.	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Nşr.	: Neşr eden
(r.a.)	: radıyallâhu anh
(s.a.s.)	: sallâllâhu aleyhi ve sellem
SÜSBE.	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
trs.	: Basım tarihi yok
UÜSBE.	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ö.	: vefât tarihi
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve sâir
Yay.	: Yayınları

yrs. : Basım yeri yok

YYÜSBE. : Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm ve Rasûlullah'ın (s.a.s.) hayat tarzı olan *Sünnet'in* İslâm dininin iki asıl kaynağı olduğu bilinen bir gerçektir. Ku'rân'ın muhafazasının ancak *Sünnet'in* muhafazası ile gerçekleşeceğini farkında olan Müslümanlar, *Sünnet'i*/hadisleri korumak için büyük çabalar sarf etmişlerdir. Özellikle de zincirin ilk halkası ve Rasûlullâh'ın (s.a.s.) arkadaşları olan *sahâbe-i kirâm* bu hususta çok titiz ve itinalı bir gayret içinde olmuşlardır. Bu itibarla Rasûlullah'ın (s.a.s.) öğretilerini bize haber veren silsilenin ilk halkası olan *sahâbe'yi* iyi tanımak, iyi tanıtmak ve iyi anlatmak gerekmektedir.

Hiç şüphesiz Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetini sonraki nesillere ulaştırmada sahâbe arasında Hz. Âişe'nin özel bir konumu olduğu, genel kabul görmüş bir gerçektir. Ayrıca Hz. Âişe'nin bilgisi sadece dini ilimler ile sınırlı değildir. Edebiyat alanında olduğu gibi diğer alanlarda da oldukça bilgi sahibi bir şahsiyettir. Ancak Hz. Âişe'nin hadis ilmiyle ilgili faaliyetlerinin diğer alanlardaki faaliyetlerinden daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

İncelendiği kadarıyla Hz. Âişe hakkında yapılan çalışmalarda onun genellikle diğer sahâbeye yönelik eleştirilerine dikkat çekildiği görülmüştür. Ancak Hz. Âişe'nin insan olması hasebiyle eleştirilere maruz kaldığı gözden kaçırılan bir nokta olmuştur. Zira Hz. Âişe'nin İslâmî ilimlerdeki önemini tahlil etmenin ancak onu bütün yönleriyle okuma ile mümkün olacağı kanısındayız.

Bu itibarla Hz. Âişe'nin hayatı ve ilmî kişiliğini belirtmekle birlikte Hz. Âişe'ye yöneltilen eleştirileri, tenkidleri ve iddiaları tespit etme amacı güden bu çalışmamızın Hz. Âişe hakkında bütüncül bir okuma yapılmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Hz. Âişe'ye yapılan eleştirileri konu edinen bu çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde Hz. Âişe'nin hayatı ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Hz. Âişe'nin ilmî kişiliği ele alınmış, özellikle hadis ilmüne dair konumuna genişçe yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünü ve

asıl amacını oluşturan üçüncü bölümünde ise Hz. Âişe'ye çeşitli açılardan yöneltilen uyarılar, tenkidler, eleştiriler ve onunla ilgili iddialar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında değerli katkılarını sunan Hadis Bilim Dalı'ndaki değerli hocalarıma, konunun tespitinde ve çalışmanın hazırlanmasında bilgi ve tecrübeleriyle kıymetli katkılarda bulunan ve yardımlarını asla esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Çalışma boyunca maddi, manevi desteklerini esirgemeyen değerli mesai arkadaşlarım: Arş. Gör. Abdulkerim MALKOÇ'a, Arş. Gör. Abdulalim ADIGÜZEL'e, Arş. Gör. Hafize YAZICI'ya ve bu süre zarfında bana pek kıymetli desteklerini esirgemeyen aileme ve değerli eşime teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum-2017

İlhan ALTAŞ

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

İslâm'ı doğru anlamak, Hz. Peygamber'i ve onun öğretisini doğru anlamakla mümkündür. Hz. Peygamber ve onun öğretisini bize sunan temel kaynaklar ise Kur'ân ve Sünnet/hadistir. Kur'ân ve sünneti sonraki nesillere aktarma görevini ise sahâbe nesli üstlenmiştir. Dolayısı ile sahâbe nesli, İslâmi ilimlerin teşekkülünde hayati öneme sahiptir. Bu önem sebebiyle hadis rivayet sisteminde bu nesle yönelik farklı bir yaklaşım görülmekte ve onların tümü âdil kabul edilmektedir.

Sahâbenin adaleti ifadesiyle kastedilen şey ise onların bile bile Hz. Peygamber'e yalan isnad etmeyecekleri anlayışdır. Ancak insan olmaları sebebiyle, sahâbiler de birtakım eksikliklerle malüldür. Bu sebeple sahâbe arasında birbirlerine yönelik birtakım eleştirilerin olduğu görülmektedir. Bu eleştirilerden hadis rivayeti ile alakalı olanlarının zabt kusurlarına dayalı olduğu tespit edilmiştir.

Sahâbe neslinde bu tür tenkidleriyle ön plana çıkan en belirgin şahsiyet Hz. Âişe'dir. Modern dönemde hadislere yönelik farklı yaklaşımlar tartışılırken, Hz. Âişe'nin bu tenkidlerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu konuya dair birçok akademik ve popüler çalışma kaleme alınmıştır.

Ancak tarihte Hz. Âişe'ye yönelik birtakım eleştirilerin yapıldığı da görülmektedir. Sahâbenin insan olmaları hasebiyle birtakım hatalara düştüğü gibi, Hz. Âişe de bazı yanlış veya hatalara düşmekten kendini kurtaramamıştır. Bu bağlamda bazı durumlarda yanlışya düşen Hz. Âişe'yi bazen Rasûlullah (s.a.s.) uyarılmış, bazen da sahâbiler uyarmıştır. Ancak tarih boyunca Hz. Âişe'ye yönelik tenkidler daha yakından incelendiğinde, Hz. Âişe'nin hiç de hak etmeyeceği birtakım suçlamalar veya iddialara maruz kaldığı görülmektedir.

Bu itibarla meselenin bir yönünü teşkil eden Hz. Âişe'nin eleştirileri modern çalışmalarda ortaya konulmuşken, diğer yönünü yansıtan bu eleştirilere yönelik tepkiler üzerinde durulmamıştır. Hz. Âişe merkezli bu tartışmaların sağlıklı olarak ele alınabilmesi ve yansımalarının ortaya konulabilmesi açısından bu vechenin de aydınlatılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı Hz. Âişe'nin hayatı ve ilmi kişiliğine kısaca yer verdikten sonra kendisine yöneltilen eleştirileri/ tenkidleri tespit ederek meselenin bütün yönleriyle ortaya konmasını temin etmektir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Rasûlullah'ın (s.a.s.) yaşantısı olan sünnet, Yüce Allah'ın (c.c) buyruklarını anlamada ve yaşamada en önemli kaynaktır. Rasûlullah'ın (s.a.s.) tebliğ ve tebyin ettiği dinin uygulaması olan sünnetinin doğru bir şekilde anlaşılıp, gelecek nesillere aktarılması ise sahâbe nesli ve onlardan sonra gelen tabakaların çabaları neticesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla sahâbe, Rasûlullah'tan (s.a.s.) kalan bu kutsal mirası bize kadar ulaştıran zincirin ilk ve en önemli halkasıdır.

Hiç şüphesiz bu silsile içinde Hz. Aişe'nin önemli bir yeri vardır. Çünkü Hz. Âişe en çok hadis rivayet eden yedi sahâbeden birisidir. O, hadisleri naklettiği gibi onların doğru anlaşılması ve nakledilmesi için elinden gelen gayreti göstermeye de çalışmıştır. Bu çerçevede hatalı gördüğü rivayet ve fetvaları tenkid etmekten geri durmamıştır. Ancak diğer sahâbenin ve sonraki dönem âlimlerinin bu tenkidlere karşı tavır ve değerlendirmeleri yapılan eleştirilerin sağlıklı değerlendirilebilmesi için büyük bir önemi haizdir. Dolayısıyla Hz. Âişe ve ilmi konumunu bütüncül bir tarzda görebilmek için yaptığı eleştirilerle birlikte bu eleştirilere yönelik tepkileri de değerlendirmek gerekmektedir.

Öte yandan gerek İslâm âlemi içinde var olan farklı mezheplerin gerekse İslâmiyet hakkında çalışma yapan batılıların Rasûlullah'ın sünnetini bize ulaştırmada büyük önemi haiz olan sahâbe hakkında tutumları da bilinmesi elzem olan noktalardandır. Zira bazı taifelerin İslâm âlemi içerisinde kendi fikirlerini sabit kılmak için sahâbîleri karalama faaliyeti içerisinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sahâbe hakkında düzenlenen bu karalama kampanyasını kimlerin üstlendiğinin ve bu kampanyanın ne olduğunun bilinmesi gerektiğine inanmaktayız. Bu bağlamda Hz. Âişe özelinde sahâbe hakkında izlenilen bu karalama faaliyetlerinin belirtilmesi büyük bir önemi haizdir.

Bu çalışmada, Hz. Âişe'nin hayatına ve ilmî faaliyetlerine kısaca değindikten sonra, ilmi, siyasi ve içtihadî görüşlerine yapılan itirazlar ele alınacak; böylece Hz.

Âişe'nin İslâmî ilimlerdeki konumu bütüncül bir tarzda ortaya konulmaya çalışılacaktır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLAR

Bu çalışmada araştırma metotlarından dokümantasyon yani literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamı ise Hz. Âişe'nin hayatı, ilmî kişiliği incelendikten sonra Hz. Âişe'ye yöneltilen tenkidler, eleştiriler ve iddiaları tespit etmek olarak belirlenmiştir.

Hz. Âişe'yi konu edinen bu çalışmada bütünlük ilkesi gereğince bilgilerin kronolojik sıraya göre verilmesine özen gösterilmiştir.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümde Hz. Âişe'nin hayatı ele alınmıştır. Hz. Âişe'nin hayatı incelenirken çalışmanın amacı olarak belirlenen kriterleri aşmamak için Hz. Âişe hakkında tarih boyunca devam eden tartışmalı konulara girilmemeye özen gösterilmiştir. Ancak ilgili konularda okuma yapmak isteyenler için, (dipnotlarla) yapılan çalışmalara da işaret edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Hz. Âişe'nin ilmî kişiliği ele alınmıştır. Genel anlamda Hz. Âişe'nin ilmî kişiliğine değinilen bu bölümde onun ilmî olarak sahâbe arasındaki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle hadis bilgisi başlığı altında onun hadis ilmîndeki konumu belirtmeye çalışılarak bu alana ne gibi katkılar sağladığı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın son bölümünü ve asıl amacını oluşturan üçüncü bölümünde ise Hz. Âişe'ye çeşitli açılardan yöneltilen uyarılar, tenkidler, eleştiriler ve iddialar tespit edilmeye çalışılmıştır. Zira Hz. Âişe hakkında daha önce yapılan çalışmalarda genellikle Hz. Âişe'nin belli bir yönü üzerinde durulmuş, fakat bu yöne dikkat çekilmemiştir.

Çalışma boyunca kaynak olarak Temel Hadis Kitapları, Şerhler, Tefsir, Tarih, Tabakat ve Ricâl eserleri ile birlikte konuyla alakalı yerli ve yabancı tezler, ansiklopedi maddeleri, bilimsel makaleler vb. yayınlardan istifade edilmiştir.

Hız. ÂiŒe'nin hayatını konu edinen çalışmanın birinci bölümünde İbn Sa'd'ın *Tabakātu'l-Kübrâ*, Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, İbn Hacer'in *el-İsâbe*, Kehhâle'nin *A'lâmu'n-Nisâ*, İbn Abdülber'in *el-İstîâb* adlı eserleri en çok istifade edilen kaynaklar olmuştur. Bunun yanı sıra Hız. ÂiŒe hakkında bilgilere ulaşmada, en-Nedvî'nin *Sîretu's-Seyyide ÂiŒe Ümmü'l-Mü'minin (r.a)* adlı eseri ile Recep Erkocaaslan tarafından hazırlanan, *Hız. ÂiŒe'nin Hayatı, Œahsiyeti ve Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, adlı eserlerden oldukça istifade edilmiştir.

Çalışmanın Hız. ÂiŒe'nin ilmî kişiliğini oluşturan ikinci bölümünde ise İbn Sa'd'ın *Tabakātu'l-Kübrâ*, Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, İbn Hacer'in *el-İsâbe*, Kehhâle'nin *A'lâmu'n-Nisâ* ve en-Nedvî'nin *Sîretu's-Seyyide ÂiŒe Ümmü'l-Mü'minîn, (r.a)* adlı eserlerinden çokça istifade edilmiştir. Ayrıca Hız. ÂiŒe'nin Hadis Bilgisi başlığı altında Bünyamin Erul tarafından *Hız. ÂiŒe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler* adıyla tercüme edilen Zerkeşî'nin *el-İcâbe li-İrâdi Mâ'stedrakethu ÂiŒe 'alâ's-Sahâbe* adlı eser ile Abdülvahap Ŗzsoy tarafından hazırlanan *Hadis Tenkidi Sahâbe ve Tâbin Dönemi* adlı eserlerden azami ölçüde faydalanılmıştır.

Çalışmanın asıl bölümünü oluşturan üçüncü bölümünde çeşitli kaynaklara başvurulduğu gibi Hız. ÂiŒe'ye yöneltilen eleştirilere, tenkidlere ve iddialara ulaşmak için, Alevî b. Abdülkadir es-Sekkâf'ın editörlüğünü yapmış olduğu *ÂiŒe Ümmü'l-Mü'minin* adlı ansiklopedik eserden, Abdülkadir b. Muhammed b. 'Atâ'nın *es-Sâ'ika fî Nişfi Ebâdili ve İftiraati's-Œi'iyye 'alâ Ümmü'l-Mü'minîn ÂiŒe* adlı eserden ve Mehmet Efendioğlu'nun *Sahâbeye Yöneltilen Tenkidler* adlı eserinden çokça istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ÂİŞE’NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

1.1. RASÛLULLAH İLE EVLENMEDEN ÖNCEKİ HAYATI

Hiz. Âişe, (ö. 58/678) Birinci Halife Ebû Bekir es-Sıddık’ın kızı olup Rasûlullah’ın (s.a.s.) güzîde zevcelerindendir. Hiz. Âişe’nin nesebini şöyle vermek mümkündür; Âişe bnt. Ebû Bekir es-Sıddık b. Ebû Kuhâfe b. Âmir b. Amr b. Kâ’b b. Sa’d b. Teym b. Mürre b. Kâ’b b. Lüeyy el-Küreyşiyye, et-Teymiyye¹. Annesi Ümmü Rûmân bnt. Âmir b. Uveymir b. Abdi Şems b. Dehmân b. el-Hâris b. Ğanm b. Mâlik b. Kinâne’dir². Hiz. Âişe’nin nesebi Rasûlullah (s.a.s.) ile baba tarafından yedinci, sekizinci batında; anne tarafından da onbirinci veya onikinci batında birleşmektedir³.

Nesebinden de anlaşılacağı üzere baba tarafından Kureyş’in Teym kabilesine, Anne tarafından ise Kinânî kabilesine mensuptur. Babası Hiz. Ebû Bekir’in (ö. 13/634) lakabı olan Sıddık lakabına nispetle es-Sıddıkâ diye anılmıştır⁴. Beyaz tenli ve güzel bir hanım olmasından dolayı kendisine Humeyrâ denilmekteydi⁵.

Rasûlullah’ın (s.a.s.) diğer eşlerinin eski kocalarından çocukları olduğundan dolayı birer künyeleri vardı. Fakat Hiz. Âişe ilk olarak Rasûlullah (s.a.s.) ile evlendiğinden dolayı çocuğu yoktu⁶. Rasûlullah’ın (s.a.s.) Hiz. Âişe’den çocuğunun olmaması Hiz. Âişe’yi üzmekteydi. Bu konudaki üzüntüsünü bir gün Rasûlullah’a (s.a.s.) gelerek şöyle dile getirmiştir: “Ey Allah’ın Rasûlu! Bütün kadın arkadaşlarımla bir künyesi var, beni de künyeemez misin?” Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) Hiz. Âişe’nin kız kardeşi Esmâ’nın oğlunu kastederek: “Sen de

¹ İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Tahk. Muhammed Abdülkadir Ata, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1990, VIII, 46; Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, Thk. Şu’ayb el-Arnaûd Riyâsetinde Heyet, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1405/1985, II, 135.

² İbn Sa’d, VIII, 46; Zehebî, *Siyer*, II, 135.

³ Süleyman, en-Nedvî, *İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978, III, 259.

⁴ İbn Sa’d, VIII, 53.

⁵ Zehebî, *Siyer*, II, 140.

⁶ İbn Sa’d, VIII, 50; Recep Erkocaaslan, *Hiz. Âişe’nin Hayatı, Şahsiyeti ve Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, Beyan Yay. İstanbul, 2016, 82.

oğlun hükmünde olan Abdullah ile künyelen” diye buyurmuş, bundan sonra Hz. Âişe “Ümmü Abdillâh” şeklinde künyelenmiştir⁷. Bazı rivayetlere göre ise Hz. Âişe bir çocuk doğurmuş, fakat o küçük yaşta vefat etmiş ve bu çocuğa nispetle “Ümmü Abdillâh” diye künyelenmiştir. Ancak İbn Hacer (ö. 852/1449) bu rivayetlerin güvenilir olmadığını kaydetmektedir⁸.

Tarih kaynakları genellikle Hz. Âişe'nin doğumunu, bi'settin dört veya beşinci yıllarında olduğunu haber vermektedirler⁹. Ancak Hz. Âişe'nin doğduğu zaman hakkında tarih kitaplarının müellifleri ortak bir tarih belirlememişlerdir.

Bu durumun nedeni ise Rasûlullah (s.a.s.) dönemine yakın zamanda yaşayan Araplarda ve ilk Müslümanlarda, doğan çocukların doğum tarihini tespit konusunda özel bir çaba gösterilmemiş olmasıdır¹⁰.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) erkekler içinde Rasûlullah'ın (s.a.s.) Peygamberliğine inanan ilk kişi idi. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin çocukluğu, babası Hz. Ebû Bekir'in refakati altında, seçkin bir aile ortamında geçmiştir¹¹.

Hz. Âişe'nin yetiştiği aile ortamına dikkat çekerek ‘*Kendimi bildim bileli anne ve babam Müslümandı*’¹² demesi bahsedilen aile ortamı içerisinde yetiştiğine işaret etmektedir.

Hz. Âişe'nin çocukluğu hakkında az da olsa gelen rivayetler onun oyun oynamayı sevdiğini ve akranlarıyla beraber oynadığını bildirmektedir. Hz. Âişe, arkadaşlarıyla oyun oynarken Rasûlullah (s.a.s.) geldiği zaman çocuklar Rasûlullah'ı (s.a.s.) görür görmez oynanan oyunu ondan saklamaya ve gizlenmeye çalışırlardı. Rasûlullah (s.a.s.) ise çocuklara karşı şefkatli ve yumuşak olduğundan çocukların

⁷ İbn Sa'd, VIII, 51; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, Thk. Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, Dâr's-Sıddîk, Beyrut, 1997, 317; İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Thk, Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'viz, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, VIII, 232.

⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 232.

⁹ İbn Sa'd, VIII, 46; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 231.

¹⁰ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Selçuk Coşkun, ‘*Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri*’ (Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örneğinde Bir İnceleme), Ekev Akademi Dergisi, say. 20, (Yaz 2004), 190.

¹¹ Sevim Asımgil, *Resûlün Hümeyra'sı Hz. Âişe*, İpek Yay., İstanbul 1997, 15.

¹² Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsırânâsır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 2001, Salât, 85; Kefâlet, 3; Edeb, 65.

oyunlarından memnunluk duyar ve onların oyunlarına devam etmesini emrederdi¹³.

Hız. Âişe 'den nakledilen rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.) Tebük ya da Hayber savaşından Medine'ye henüz dönmüştü. Hız. Âişe'nin sofasının önünde bir perde vardı. Tam o sırada rüzgar esip Hız. Âişe'ye ait oyuncak bebeklerin üzerinden perdenin bir ucunu açar. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): "*Bu da ne ey Âişe?*" diye sorar. Hız. Âişe: *Bunlar oyuncaklarım*, cevabını verir. O sırada Rasûlullah (s.a.s.) bebeklerin arasına bir de çaputtan yapılmış iki kanatlı bir at görür ve "*Bebeklerin arasında gördüğüm de nedir?*" diye sorunca, Hız. Âişe: "*Attır*" cevabını verir. Rasûlullah (s.a.s.) bu sefer "*Peki bunun üzerindeki nedir?*" diye sorar, Hız. Âişe de: "*Kanatlarıdır*", karşılığını verir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): "*Atın kanatları olur mu?*" diye sorar. Hız. Âişe "*Sen Hız. Süleyman'ın kanatlı atları olduğunu duymadın mı?*" cevabını verir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) azı dişleri görülecek şekilde gülümser¹⁴. Hız. Âişe'nin bu cevabı, şüphesiz onun küçük yaşta olmasına rağmen zekâsına, hafızasının kuvvetliliğine, çağırışım kabiliyetine işaret ettiğini göstermektedir¹⁵.

1.2. RASÛLULLAH İLE EVLİLİĞİ

Rasûlullah (s.a.s.) için Peygamberliğinin onuncu yılı sıkıntılı bir yıldır. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) bu yıl içerisinde en büyük destekçileri olan amcası Ebû Tâlib'i (ö. 619 m.) ve otuz beş gün sonra ise Hız. Hatice'yi (ö. 619 m.) kaybetmişti¹⁶. Bu iki kayıp sebebi ile bu yıla "*Senetü'l-Hüzn/Hüzün Yılı*" denilmiştir¹⁷.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Thk. Şuayb Arnâut ve ark., Müesseetü'r-Risâle, Beyrut 2001, XIII, 263, XXXXIII, 115, 118; Buhârî, Edeb, 81; Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh Müslim*, Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru'l-Ihyai't-Türâisi'l-Arabiyye, Beyrut, trs, Fedâilu's-Sahâbe, 81; İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, Thk. Şuayb el-Arnâud, Âdil Mürşid ve ark., Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, Beyrut 2009, Nikâh, 51; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Davûd*, Thk. Şuayb el-Arnâud, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009, Edeb, 62; Seyyid Süleyman en-Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmü'l-Mü'minin, Râdiye'l-Allahu Anha*, Thk. Muhammed Rahmetullah Hafız en-Nedvî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 2003, 42.

¹⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 61; et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, Thk. Muhammed Nasurddîn el-Elbânî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985, II, 974.

¹⁵ Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 43.

¹⁶ Ancak Ebû Tâlib'in ve Hız. Hatice'nin ölümü hakkında muhtelif rivayetler mevcuttur. Geniş bilgi için bkz: İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *Üsdü'l-Gâbe ft Ma'rifeti's-Sahâbe*, Thk. Ali Muhammed Mu'viz-Âdil Ahmed Abdulmevcud, Dâru'l-Kütübî'l-

Rasûlullah (s.a.s.) bu pek kıymetli hayat arkadaşını kaybetmekten son derece üzülmüştü. Rasûlullah'ın (s.a.s.) dostları ve fedakâr arkadaşları, O'nun bu haliyle alakadar olmak isterler¹⁸. Havle b. Hâkim, Rasûlullah'a (s.a.s.) gelerek: 'Ey Allah'ın elçisi! Evlenmeyecek misin?' diye sormuş, Rasûlullah'ta (s.a.s.): 'kiminle evleneyim?' deyince Havle: 'Bekârlar arasında yaratılanlar içinde sana en sevimli olan Ebû Bekir'in kızı Âişe, dullardan ise sana biat edenlerden Sevde bnt. Zem'a'dır' (ö. 23/644) cevabını verir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): 'Benim için her ikisi ile de görüş' diye buyurur. Rasûlullah'tan (s.a.s.) bu talimatı alan Havle, Hz. Ebû Bekir'in evine gider ve durumu anlatır. Hz. Ebû Bekir: 'Bu nasıl olabilir? Âişe onun kardeşinin kızıdır' cevabını verir. Havle Rasûlullah'a (s.a.s.) gelerek durumu anlatır. Rasûlullah da (s.a.s.) Havle'ye 'Ebû Bekir'e dön ve ikimizin sadece din kardeşi olduğumuzu dolayısıyla Âişe'nin bana eş olabileceğini söyle' diye tembihler. Havle Hz. Ebû Bekir'e geri gelerek Rasûlullah'ın (s.a.s.) kendisine anlattıklarını haber verir. Hz. Ebû Bekir, Havle'ye beklemesini söyler ve evden ayrılır. Peşi sıra Hz. Âişe'nin annesi Ümmü Rumân, (ö. 6/628) Havle'ye Hz. Ebû Bekir'in Âişe için daha önce Müt'im b. Adî'nin (ö. 2/623) oğluna söz verdiğini haber verir. Bu sırada Hz. Ebû Bekir Müt'im b. Adî'nin evine gider Âişe'nin durumunu sorar Müt'im b. Adî ve ailesi 'Eğer biz oğlumuzu kızınla evlendirirsek sen onu dinimizden çevirip kendi dinine sokacaksın' diye karşılık vererek Âişe'yi oğullarına almayacaklarını bildirirler. Bunun üzerine Ebû Bekir içindeki sıkıntı giderilmiş bir halde evine gelir ve Havle'ye 'Rasûlullah'ı buraya davet et' der. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe'yi Rasûlullah (s.a.s.) ile nikâhlar. Bu sırada Hz. Âişe altı yaşında idi¹⁹.

Başka bir rivayette ise Rasûlullah'ın (s.a.s.) bizzat kendisinin Hz. Âişe'yi Hz. Ebû Bekir'den istediği, Hz. Ebû Bekir'in de "Ben ancak senin kardeşimim" diye karşılık verdiği ve bunun üzerine Rasûlullah'ın (s.a.s.) da 'Sen Allah'ın (c.c) dinine

İlmiyye, Beyrut 1994, VII, 80; Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yay. İstanbul, 2011, 335-338.

¹⁷ İbn Sa'd, I, 164; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk. Abdullah b. Adülmühsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Mısır, 1997, IV, 310.

¹⁸ Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Âişe*, 44.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 501-502; İshâk b. Râhuye, *el-Müsned*, Thk. Abdulğafûr el-Belûşî, Mektebetu'l-Eymân, Medine 1991, II, 587; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VII, 210; el-Heysemî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Thk. Hisâmuddin el-Kudsî, Mektebetu'l-Kudsî, Kâhire, 1994, IX, 225.

ve kitabına göre benim kardeşimsin, O da bana (eş olarak) helaldir'²⁰ buyurduğu nakledilmiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) bu sıkıntılı günlerinden sonra Hz. Âişe ile nikâhlanması adeta bir teselli ve sevinç vesilesi olmuştu. Hz. Âişe, düğün ve nikâhının Şevval ayında olmasından dolayı, Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşleri arasında en güzel kısmetli, en talihli ve bahtiyar kadının kendisi olduğunu söyleyerek kadınların bu ayda düğün yapmalarına teşvik ediyordu²¹.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe ile nikâh ve düğünlerini Şevval ayında yapması, Arapların bu ayda yapılan evliliğin uğursuz olması yönündeki âdetleri ortadan kaldırmaya yönelik olduğu söylenilebilir²².

Hz. Âişe'nin Rasûlullah (s.a.s.) ile nişanlandığı sıradaki yaşı hakkında çeşitli rivâyetler vardır. Ancak Hz. Âişe bizzat kendisi, nişanlanma yaşını altı-yedi, evlilik yaşını dokuz olarak belirtmiştir²³.

Buna karşılık değişen sosyal hayat şartları ile günümüze yaklaştıkça Hz. Âişe'nin evlilik yaşı bir problem haline gelmiştir. Özellikle İslâm aleyhtarlığı yapan müsteşriklar tarafından konunun suistimal edildiği gözlemlenmiştir. Buradan hareketle müsteşriklere karşılık verme çabası içinde olan bazı Müslüman müellifler tarafından Hz. Âişe'nin evlilik yaşı meselesi tartışılmaya başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir²⁴.

²⁰ Buhârî, Nikâh, 9; İbn Sa'd, VIII, 47.

²¹ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 471; Müslim, Nikâh, 73; Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *el-Muctebâ Mine's-Sünen*, Thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Haleb, 1986, Nikâh, 18; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğurebi'l-İslâmî, Beyrut, 1998, Nikâh, 9.

²² İbn Sa'd, VIII, 48; Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 55.

²³ İshak b. Rahuye, *el-Müsned*, II, 213; Müslim, Nikâh, 73; Nesâî, Nikâh, 18; İbn Mâce, Nikâh, 13; İbn Sa'd, VIII, 47.

²⁴ Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı* 41; Geniş bilgi için Bkz; Rıza, Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1995, sayı: 9, s. 139-144; Mehmet, Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", İslâmî Araştırmalar, 2003, cilt: XVI, sayı, I, 28-37; Selçuk, coşkun, "Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örneğinde Bir İnceleme)", EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler, 2004, Sayı, XX, 177-196; Bünyamin Erul, "Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?" İslâmî Araştırmalar, 2006, Cilt, XIX, sayı, IV, 637-649; ayrıca bkz; Fehd b. Muhammed b. Muhammed el-Ğefelî, *es-Sene'l-Vehhâc fi Sinni 'Âişe 'İnde'z-Zevâc*, Dâru's-Sumay'î, Riyad 2011; Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016, 38-68.

1.2.1. Rasûlullah'ın Sevgisi

Rasûlullah'ın (s.a.s.) aile içi sevgi ve saygıya önem verdiğini vurgulayan “Sizin en hayırlınız, ehline (ailesine) karşı en iyi davrananızdır. Ben içinizde aileme en iyi olanınızım”²⁵ sözünün uygulamalı bir örneği, Hz. Âişe ile dokuz yıllık evlilikleri müddetince aralarında İlâ hadisesinden başka dikkate değer bir geçimsizlik görülmemesidir. Bu evlilik süresince karşılıklı muhabbet, samimi bir arkadaşlık ve iki taraflı bir ihlâs hâkimdi²⁶.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe'ye sevgisi ve muhabbeti oldukça kuvvetliydi. Bu durumu bütün sahâbe bildiklerinden Rasûlullah'a (s.a.s.) bir hediye sunmak istedikleri vakit bunu yanlarında bekletip, Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe'nin yanında buldukları günde O'na sunmak için birbirleriyle yarışmaktaydılar²⁷. Bu durum Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eşlerini gücendirmiş ve Ümmü Seleme'ye (ö. 62/681) “Sen Rasûlullah'a insanlarla konuşup onlara ‘Her kim Rasûlullah'a bir hediye vermek isterse, o kimse Rasûlullah kadınlarından hangisinin evinde bulunursa bulunsun, hediyesini versin’ diye buyurmasını söyle”, diye tembih ederler. Ümmü Seleme Peygamber'in eşlerinin kendisine söyledikleri bu sözü Rasûlullah'a söyler. Fakat Rasûlullah ona hiçbir cevap vermez. Fakat Ümmü Seleme, Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eşlerinin talimatı üzerine bu konuyu Rasûlullah'a (s.a.s.) birkaç kez tekrar eder, en sonunda Ümmü Seleme'ye: “Âişe hakkında bana eziyet verme, çünkü bana Âişe'nin evinde iken hariç hiçbir kadının örtüsü altında bulunduğum sırada vahiy gelmez” buyurur. Bunun üzerine Ümmü Seleme: “Ey Allah'ın elçisi! Sana eziyet etmekten Allah'a tövbe ediyorum” der ve bu işten geri durur. Bunun üzerine zevceleri Rasûlullah'ın kızı Fâtıma'ya (ö. 11/632) müracaat ederler ve onu Rasûlullah'a gönderdiler: Ey Allah'ın elçisi! Kadınların Ebû Bekr'in kızı hakkında Allah'tan senin için adalet istiyorlar, demesini rica ederler. Fatıma da Rasûlullah'a bunları söyler. Rasûlullah: “Ey kızcağızım! Benim sevdiğimi sen sevmez misin?” buyurur. Fatıma da: “Evet severim” der ve kadınlara döner onlara olup biteni haber verir. Kadınlar Rasûlullah'a tekrar müracaat etmesini Fâtıma'dan isterler, fakat Fâtıma tekrar dönmeyi kabul etmez.

²⁵ İbn Mâce, Nikâh, 50; Tirmizî, Menâkıb, 64.

²⁶ Nedvî, *İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, III, 290.

²⁷ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 82.

Son olarak Zeyneb bnt. Cahş'ı (ö. 20/641) gönderirler. Zeyneb, Rasûlullah'a gelir ve hiddetle: 'Ey Allah'ın elçisi! Kadınların İbn. Ebû Kuhâfe'nin kızı hakkında Allah'tan senin için adalet istiyorlar', der. O sırada oturmakta olan Âişe'ye duyurması için sesini yükseltir ve ona ağır sözler sarfeder. Rasûlullah, karşılık verecek mi diye Âişe'ye bakmaya başlar, derken Âişe söze başlar, Zeyneb'in sözlerine aynı şekilde karşılık verir ve neticede onu susturur. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) Âişe'ye bakar ve "*Muhakkak ki o, Ebû Bekir'in kızıdır*" buyurur²⁸. Rasûlullah'ın (s.a.s.) buradaki kastı, Hz. Âişe'nin babası gibi şerefli, akıllı ve zeki olduğunu vurgulamaktır²⁹.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe'ye olan sevgisini anlatan diğer bir rivayet ise şöyledir. Rasûlullah (s.a.s.) Amr b. el-Âs'ı (ö. 43/664) Selâsil Seriyyesi'ne gönderir, Amr gazveden dönünce Peygamber'in yanına gider ve "*İnsanların hangisi sana en sevimlidir?*" diye sorar. Rasûlullah (s.a.s.): "*Âişe'dir*" cevabını verir. Amr daha sonra "*Erkeklerden en sevimli olan kimdir?*" diye sorar. Rasûlullah (s.a.s.): "*Âişe'nin babasıdır*"³⁰ buyurarak Hz. Âişe ve onun babası Ebû Bekir'e (r.a) olan sevgisini belirtmiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe'ye olan sevgisi zannedilebileceği gibi gençliğinden ve güzelliğinden değildi. Hadis, Tarih, Tabakat ve Siyer kitaplarında Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşlerinden güzellikleri hakkında bilgi verilenler Hz. Zeyneb, Hz. Cüveyriye (ö. 56/676) ve Hz. Safiyye'dir (ö. 50/670 [?])³¹. Buna karşılık Hz. Âişe'nin güzelliği hakkında şöyle bir rivayet vardır. Hz. Ömer (ö. 23/644) kızı Hafsa'ya (ö. 45/665 [?]) Hz. Âişe'yi kastederek "*Ey kızcağızım! Sakın ola ki, güzelliği ve sevmesi, Rasûlullah'ı hayrete düşürmüş olan şu kadın, seni onun hakkında kötülüğe sevk etmesin*" diye öğüt verir. Bunu daha sonra duyan Rasûlullah (s.a.s.) ise gülümser³². Buradan da Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe'ye olan sevgisinin diğer zevcelerinin sevgisinden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır³³.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 129; Buhârî, Hibe, 6; Menâkıb, 31; Nesâî, 'İşretü'n-Nisâ, 3; Tirmizî, Menâkıb, 63.

²⁹ Buhârî, Hibe, 6; Menâkıb, 31 (Mustafa el-Buğâ'nın Ta'liki).

³⁰ Buhârî, Fedâili Ashâbi'n-Nebî, 5; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 8; Tirmizî, Menâkıb, 63; Zehebî, Siyer, II, 172, 147.

³¹ Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 77.

³² Buhârî, Nikâh, 104.

³³ Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 77.

Ancak Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe'ye gösterdiği sevgi ve muhabbetin nedeni “*Bir kadın ile evlenmede dört şey aranır. Malı, güzelliği, nesebiyeti ve dindarlığı. Sen dindar olanına rağbet et!*”³⁴ hadisinden anlaşıldığı gibi onun İslâm'a daha çok hizmet etmesinden kaynaklandığı söylenilebilir³⁵.

Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (s.a.s.) hanımları içinde dine en çok hizmet etmesinden dolayı Rasûlullah (s.a.s.) tarafından en çok sevilen eşiydi. Hz. Âişe dini meseleleri öğrenmek ve öğretmek, fihri ihtihatta bulunmak, bildiklerini İslâm'ın yayılması için birçok kişiye öğretmek itibarı ile Rasûlullah'ın (s.a.s.) hanımları arasında seçkin bir mevkie sahip olmuştur. Zaten Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadis sayısı ile Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eşlerinin rivayet ettikleri hadis sayıları karşılaştırılınca, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ona karşı sevgi ve iltifatında ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmaktadır³⁶.

Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Âişe'yi çok sevdiği için kendisine “Ayşe”, “Uveys” ve “Âiş” diye hitap ederdi³⁷. Ayrıca beyaz tenli olmasından dolayı Hz. Âişe'ye “Hümeyrâ” diye de hitap ettiği rivâyet edilmektedir³⁸. Hz. Ali, bir rivâyetinde ondan “Rasûlullah'ın sevgilisi” diye söz etmiş, tabiinden Mesrûk ise “Allah'ın sevgilisinin sevgilisi, semadan inen âyetle temize çıkan (Müberra)” ifadesini kullanmıştır³⁹.

Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (s.a.s.) kendisini ne kadar çok sevdiğini bildiği halde bunu teyit etmek onun hoşuna gittiği nakledilmektedir. Bir gün Rasûlullah'a (s.a.s.) şöyle bir soru sorar: “*Bana olan sevgin nasıl Ey Allah'ın Rasûlü?*”. Rasûlullah (s.a.s.): “*İpteki sıkı düğüm gibidir*” diye cevap verir, Hz. Âişe: “*İpteki sıkı düğüm nasıl oluyor?*” dediğinde ise Rasûlullah (s.a.s.): “*Daima aynı minvaldedir.*” şeklinde cevap verir⁴⁰.

Anlaşıldığı kadarıyla Rasûlullah (s.a.s.), Hz. Âişe'ye diğer eşlerinden farklı bir iltifat ve sevgi beslemiştir. Bu konuya istinaden yukarıda verilen örnekleri çoğaltmak

³⁴ Buhârî, Nikâh, 16; Müslim, Radâ', 53; Nesâî, Nikâh, 13; İbn Mâce, Nikâh, 6.

³⁵ Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 80.

³⁶ Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 77.

³⁷ Buhârî, Fedâilu's-Sahâbe, 30.

³⁸ İbn Mâce, Ruhûn, 16; Zehebî, *Siyer*, II, 140.

³⁹ Tahmâz, Abdülhamid Mahmûd, *es-Seyyide Âişe Ümmü'l-Mü'minîn, ve Âlimetu Nisâi'l-İslam, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1994, 13; Fayda, Mustafa “Âişe”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1989, II, 202.*

⁴⁰ Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdullah b. İshâk, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiya*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, II, 44.

mümkün olduğunu belirtmek gerekir. Ancak konunun uzamaması açısından bu kadarı ile yetinilecektir⁴¹.

1.2.2. Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ın Diğer Hanımları ile Münasebetleri

Rasûlullah'ın (s.a.s.) hadislerinden hanımlarına âdil davrandığı, onların giyimleri, kalacakları ev ve onlarla beraber bulunma konularında adaleti yerine getirdiği, fakat sevgi konusunda hepsini eşit olarak tutmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in hanımları arasındaki sevgi farklılığı onlarda kıskançlık meydana getirmiş; bu da bazı problemler çıkarmıştır. Hanımlarından her birinin, Hz. Peygamber'in kendi yanında biraz daha fazla kalmasını sağlamak ve diğerlerine daha az zaman bırakmak için büyük çabalar harcadığı görülmektedir⁴². Ancak Rasûlullah (s.a.s.) gibi değerli bir eşin birçok zevce ile paylaşılması sebebiyle Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşleri arasında bu tarz kıskançlıkların yaşanması doğal karşılanmalıdır⁴³.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) hanımlarının kıskançlığını ortadan kaldırmak için bazen yapmasında sakınca bulunmayan bir şeyi kendi nefesine haram kıldığı ve bu sebeple - ileride de değinileceği üzere- Tahrim sûresinin ilk ayetlerinin nazil olduğu görülmektedir⁴⁴.

Hz. Âişe kendilerini mehirsiz olarak Hz. Peygamber'e bağışlayan kadınlara: 'Ben kendilerini Rasûlullah'a (s.a.s.) bağışlayan kadınları ayıplar da, hiç kadın kendini hibe eder mi! derdim, Allah (c.c): "*O kadınlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini kendine alırsın. Boşadıklarından arzu ettiğini almanda sana bir mesuliyet yoktur*"⁴⁵” âyetini indirince: Allah'a yemin olsun ki Rabbi'nin senin arzunu hemen

⁴¹ Geniş bilgi için Âişe Abdurrahman b. Şâtî', *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1991, I, 255; Tahmâz, Abdülhamid Mahmud, *es-Seyyidetu Âişe Ümmü'l-Mü'minin ve Âlmetü Nisâi'l-İslam*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1994, 13-14; Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, Beyan Yay. İstanbul 2016.

⁴² Rıza Savaş, *Asr-ı Saadette Hz. Peygamber'in aile Hayatı ve Evlilikleri*, Edt., Vecdi Akyüz, *Bütün yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Beyan Yay., İstanbul 1994, IV, 308.

⁴³ Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti*, 85.

⁴⁴ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîrü't-Taberî Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân* Thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Turkî, Dâru Hicr, Kahire 2001, XXIII, 83-84.

⁴⁵ 33. Ahzâb, 51.

yerine getirdiğini görüyorum, dedim⁴⁶.

Hız. ÂiŖe, kendisi de biliyordu ki Rasûlullah (s.a.s.) gibi bir eŖ için kendisini hibe etmek ayıplanacak bir davranıŖ değil, aksine bir faziletti. Ancak Hız. ÂiŖe, sevgili eŖini daha fazla kadınla paylaŖmak istemediği için itirazda bulunuyordu⁴⁷.

Hız. ÂiŖe, hanımları arasında Rasûlullah'ı (s.a.s.) en fazla kıskanan ve onun sevgisini kazanma yolunda en fazla mücadele edeni idi⁴⁸. Hız. ÂiŖe ve Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eŖleri ile iliŖkileri hakkında nakledilen rivayetler incelendiğinde genellikle aralarında yaŖanan kıskançlıklar üzerinde durulduğu gör÷lmektedir. Hız. ÂiŖe, neredeyse Rasûlullah'ın (s.a.s.) tüm eŖleri ile birtakım kıskançlıklar yaŖamıŖtı⁴⁹. Hız. ÂiŖe'nin Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eŖleri ile yaŖamıŖ olduğu kıskançlıkları belirtmek adına Ŗu örnekler verilebilir:

Rasûlullah (s.a.s.) Hız. ÂiŖe'nin günü olmayan bir günde onun evinde uzanmak için kapısını çalar. Ancak Hız. ÂiŖe kapıyı açmakta biraz ağır davranır. Kapıyı açtığı vakit Rasûlullah (s.a.s.): “*Kapını çaldığımı duymuyor musun?*” diye sorar. Hız. ÂiŖe ise “*Duydum, ancak günüm dışındaki bir günde senin kapıma geldiğini diğer eŖlerinin de duymasını istedim.*”⁵⁰ Ŗeklinde cevap vererek Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer hanımlarını kıskandırmayı amaçladığını açıklamıŖtır.

Hız. ÂiŖe, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ilk eŖi olan Hız. Hatice ile yan yana bulunmadığı halde onu kıskandığı hususunda rivayetler nakletmektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) Hız. Hatice'ye karŖı derin bir muhabbet beslemekteydi. Bunu açıkça Ŗöyle rivayet etmektedir: “Ben Rasûlullah'ın eŖlerinden hiçbirisini (Hatice'yi çok zikretmesinden dolayı) Hatice'yi kıskandığım kadar kıskanmadım. Hâlbuki Hatice, Rasûlullah benimle evlenmeden üç yıl önce vefat etmiŖti⁵¹.

Konuyla ilgili baŖka rivayette ise Hız. ÂiŖe: Rasûlullah Hatice'yi andığında en onu güzel övgülerle uzun uzadıya anardı. Bir gün onu kıskandım ve Ŗöyle dedim: “Allah sana KureyŖ'in koca karılarından diŖi düŖmüş, diŖ etlerinin kızarıklığı

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 479, XXXXII, 145; Müslim, Rada', 49, 50; Nesâi, Nikâh, 1.

⁴⁷ Erkocaaslan, *Hız. ÂiŖe'nin Hayatı, Ŗahsiyeti*, 78.

⁴⁸ Ebû Nuaym el-İsfehânî, II, 44; ÂiŖe Abdurrahman b. Ŗâtı', I. 255.

⁴⁹ Erkocaaslan, *Hız. ÂiŖe'nin Hayatı, Ŗahsiyeti*, 85.

⁵⁰ Zehebî, *Siyer*, II, 174.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, XXXX, 359, XXXXII, 440; Buhârî, Menâkıb, 20, Nikâh, 107; Müslim, Fedailu's-Sahâbe, 74, 75, 76; İbn Mâce, Nikâh, 56.

görünen bir acûzeden daha iyi bir kadın verdi”. Bunun üzerine daha önce görmediğim bir şekilde Rasûlullah’ın yüzü öyle bir değişti ki onun o halini sadece vahiy indiğinde görmüştüm. Ardından şöyle buyurdu: “*Allah bana ondan daha hayırlısını vermedi! İnsanlar beni inkâr ederken o bana iman etti. İnsanlar beni yalanlarken o beni tasdik etti. İnsanların beni tek bıraktığı zamanda o malı ile bana yardım etti. Kadınlar beni çocuklarından mahrum ettiğinde Allah, onun çocuklarıyla beni rızıklandırdı*”⁵².

Dikkat etmek gerekir ki Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim’de (ö. 261/875) Hz. Hatice’nin faziletleri hakkında gelen rivayetleri Hz. Âişe nakletmektedir. Bu da göstermektedir ki Hz. Âişe’nin kıskançlığı bile bir hayra vesile olmuştur. Şöyleki eğer Hz. Âişe Hz. Hatice’ye karşı duyduğu kıskançlığını nakletmemiş olsa, Hz. Hatice’nin faziletleri, Rasûlullah’ın (s.a.s.) ona olan muhabbeti bize ulaşmayabilirdi⁵³.

Hz. Âişe’nin kendisini kıskandığını ifade ettiği başka biri ise Ümmü Seleme’dir. Hz. Âişe, Ümmü Seleme hakkındaki kıskançlığını şöyle özetlemektedir: “Rasûlullah (s.a.s.) Ümmü Seleme ile evlenince insanların onun güzelliğinden bahsetmelerinden dolayı oldukça üzülümüşüm. Sonra nezaketen onu görmek için gittiğimde gerçekten bana anlatılandan daha güzel olduğunu gördüm. Bu durumu Hafsa’ya anlattım. Hafsa ise: ‘Hayır! Bu yaptığın ancak kıskançlıktır. Ümmü Seleme denildiği kadar güzel değildir’ dedi. Hafsa daha sonra Ümmü Seleme’yi görmeye gitti ve ‘Evet! Ümmü Seleme güzel ancak bahsedildiği kadar güzel değildir.’ dedi. Daha sonra Ümmü Seleme’yi bir daha gördüm, gerçekten de Hafsa’nın dediği gibiydi. Ancak ben hala onu kıskanıyordum”⁵⁴.

Hz. Safiyye (ö. 50/670 [?]) ile Hz. Âişe arasında bazı olaylar yaşanmış ancak ciddi bir durum ile karşı karşıya kalmamışlardı. Zaten Safiyye’nin Hz. Âişe’nin grubunda olduğu rivayet edilmektedir⁵⁵.

Bilindiği gibi Hz. Safiyye güzel bir kadın ve soy olarak Yahudi kökenliydi. Yahudi olmasından dolayı Rasûlullah’ın (s.a.s.) eşleri tarafından birçok kere tahkir

⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 319,320.

⁵³ Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı, Şahsiyeti*, 86.

⁵⁴ İbn Sa’d, VIII, 75; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 406.

⁵⁵ Nakledilen rivayetlere göre Resûlullah’ın (s.a.s.) eşleri kendi aralarında iki farklı gruba ayrılmışlardı. Bkz; Buhârî, Hîbe, 8; Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı, Şahsiyeti*, 99.

edilmişti. Hz. Safiyye yaşadığı bu durumlardan birisini şöyle anlatmaktadır: “Bir gün Rasûlullah (s.a.s.) yanıma gelmişti. Ben de Âişe ve Hafsa’nın bana söyledikleri kalp kırıcı lafları kendisine bildirdim”. Bunu üzerine Rasûlullah (s.a.s.): “Sen de onlara şöyle demeliydin, siz benden nasıl hayırlı olabilirsiniz? Kocam Muhammed, babam Harûn, amcam ise Mûsa’dır.”

Nakledildiğine göre Hz. Âişe ve Hafsa ona, “Biz Rasûlullah’a (s.a.s.) senden daha kıymetliyiz. Hem amcakızları olup aynıkabiledeniz, hem de Rasûlullah’ın hanımlarıyız. Sen ise Yahudilerdensin.” demişlerdi⁵⁶.

Rivayet edilen kıskançlık hadiseleri tek taraflı olmayıp Hz. Âişe’ye karşı da bazı kıskançlıklar yaşandığı görülmektedir. Daha önce de değinildiği gibi Sahâbe, Rasûlullah’ın (s.a.s.) Hz. Âişe’nin yanında mutlu olduğunu bildikleri için vermek istedikleri hediyelerini Rasûlullah’ın (s.a.s.) Hz. Âişe’nin yanında bulunduğu günde vermek istemişlerdir⁵⁷. Bu durum karşısında Rasûlullah’ın (s.a.s.) diğer eşleri rahatsız olmuş ve bu husus hakkındaki rahatsızlıklarını Rasûlullah’a (s.a.s.) bildirmeleri için Ümmü Seleme, Zeyneb bnt. Cahş ve Hz. Fatıma’yı görevlendirmişlerdir⁵⁸.

Başka bir rivayette ise Rasûlullah (s.a.s.) bir yolculuğa Hz. Âişe ve Hz. Hafsa ile birlikte çıkar. Gece olduğunda Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Âişe ile beraber yürür ve onunla konuşur. Yolculuğun daha sonraki bir gününde Hz. Hafsa, Hz. Âişe’ye “bu gece sen benim deveme binsen ben de senin devene binsem, sen değişik manzara seyredersin ben de değişik manzara seyretmiş olurum” diye bir teklifte bulunur. Hz. Âişe de bu teklifi kabul eder. Hz. Âişe Hz. Hafsa’nın devesine biner, Hz. Hafsa da onun devesine biner. Gece Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Âişe’nin devesinin yanına geldiğinde üzerinde Hz. Hafsa’nın olduğunu görür ve ona selam verir, bir sonraki mola yerine kadar onunla beraber yürür. Hz. Âişe ise oyuna geldiğini anlayarak mola yerine indiklerinde ayağını izhir otlarının içine sokarak: “Ey Allah’ım! Bana bir

⁵⁶ İbn Sa’d, VIII, 100; Tirmizî, Menâkıb, 64; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 171; Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ, *Ensâbu’l-Eşrâf*, Thk. Suheyl Zekkâr, Dâru’l-Fıkr, Beyrut 1996, I, 444; Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı, Şahsiyeti*, 100.

⁵⁷ Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 82.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, XXXIV, 129; Buhârî, Hîbe, 6; Menâkıb, 31; Nesâî, ‘İşretü’n-Nisâ, 3; Tirmizî, Menâkıb, 63.

akrep veya yılan musallat et de beni soksun. Artık Rasûlullah'a bir şey demiyorum"⁵⁹ diye yakını.

Yukarıda verilen örneklerden Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşleri arasında bu tür kıskançlıkların yaşanmasında aralarında bir adaletsizliğin olduğu anlaşılmalıdır. Bilakis bu tür kıskançlıkların, Rasûlullah (s.a.s.) gibi bir peygamberi kendi yanlarında daha çok tutmak istemelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşleri arasındaki ilişki, tabii olarak sürekli bir kıskançlık durumu içerisinde değildi. Birbirlerine gereken saygı ve sevgiyi göstermişlerdir. Ümmü Seleme, Hz. Âişe vefat ettiğinde: "Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki o, babası hariç Rasûlullah'a karşı insanların en sevimlisiydi"⁶⁰ diyerek Hz. Âişe'nin Rasûlullah (s.a.s.) yanındaki konumunu çekinmeden belirtmiştir.

Rivayetlere göre Hz. Sevde, Hz. Âişe'yi çok severdi. Ayrıca Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanındaki değerini de biliyordu. Hz. Sevde'nin yaşı ilerleyip yaşlanınca Rasûlullah (s.a.s.) onun yanına fazla gitmemeye başlamıştı. Bunun üzerine Hz. Sevde, Rasûlullah'ın (s.a.s.) kendisini boşayacağından korkmuş ve Rasûlullah'a (s.a.s.): "Benim erkeklere ihtiyacım yok, ancak ben kıyamet gününde senin eşin olarak diriltilmeyi istiyorum" diyerek kendisinin özel gününü Hz. Âişe'ye verdiğini açıklamıştı⁶¹.

Hz. Âişe'nin, Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eşleriyle defalarca çekişmesine, onları kıskanmasına rağmen, onlar hakkında herhangi bir adaletsizlik yapmadığı anlaşılmaktadır. Kendisine mertebeye rakip olarak gördüğü Hz. Zeyneb hakkında: "Zeyneb Rasûlullah'ın diğer hanımlarına göre benimle çok yarış yapan ve rekabete giren birisidir. Din hususunda Zeyneb'den daha hayırlı hiçbir kadın görmedim. Allah'tan onun kadar korkan, onun kadar doğru söyleyen, onun kadar sılayı rahim yapan, ondan çok sadaka veren, verdiği sadakada nefsinin onun kadar horlayıp, o amelle Allah'a (c.c) yakınlık gösteren yoktu"⁶² demesi bu durumu göstermektedir.

⁵⁹ Buhârî, Nikâh, 96; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 88; Zehebî, *Siyer*, II, 176.

⁶⁰ Zehebî, *Siyer*, II, 191; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 387

⁶¹ Şâfîî, Muhammed b. İdrîs, *Müsnedü's-Şâfîî*, Nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1980, 267; Tayâlisî, Suleyman b. Dâvûd, *Musnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî, Dâru'l-Hicr, Mısır, 1999, III, 78; Ahmed b. Hanbel, XXXX, 460; İbn Sa'd, VIII, 43.

⁶² Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 83; Nesâî, 'İşretü'n-Nisâ, 3.

Başka bir rivayette ise Hz. Zeyneb'in vefat haberini alan Hz. Âişe: "Allah'a kulluk eden, iyi ahlaklı, kimsesizlerin ve yetimlerin sığınağı olan bir kişi vefat etmiştir⁶³." diyerek onun hakkında üzüntüsünü dile getirmiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşlerinin arasındaki sevgi ve muhabbete dair birçok rivayet hadis ve tarih kaynaklarımızda mevcuttur. Ancak konunun izahı için bu kadar bilgi ile yetinilecektir.

1.3. ROL ALDIĞI ÖNEMLİ HADİSELER

1.3.1. Hz. Âişe ve İfk Hadisesi

İslâm tarihine bakıldığında, meydana geldiği toplumda derin izler bırakan ve daha sonraki hadiselerle de tesir edecek kadar önemli olan birtakım olaylar yaşanmıştır. İşte bu tür hadiselerden biri de Hz. Âişe'ye iftira atılması olayıdır. Tarihte bu hadiseye "İfk Hadisesi" denilmiştir.⁶⁴

Çalışmada, ilk olarak İfk kelimesinin anlamı verildikten sonra detaya girmeden genel olarak bu hadise anlatılmaya çalışılacaktır. Daha sonra konuyla ilgili detaylı okumalar için yapılan çalışmalara işaret edilecektir.

İfk olayı belki de Hz. Âişe'nin hayatı boyunca zihinlerde en fazla kalan bir nokta olmuştur. Ayrıca bu olayın vahye konu olması hasebiyle Hz. Âişe'nin rol almış olduğu en önemli hadiselerden biridir.

İfk kelimesi sülasi olarak "e-f-k" kök fiilinden gelmekte olup yalan söylemek ve bir şeyi ters yüz etmek anlamlarına gelmektedir. Ayrıca, günah anlamına gelen İfk kelimesi, yalan söyleyerek aldatma anlamında kullanıldığı gibi bir adamı amacından engelleyip ümitsiz hale getirmek için de kullanılmaktadır⁶⁵.

⁶³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 155.

⁶⁴ Sevdâ İla, *Hz. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasi Hayattaki Rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) ÇÜSBE, Adana 2007, 51.

⁶⁵ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabîyye*, Thk. M. Muhammed Tamir, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2009, 45; Ebu'l-Fidâ, Cemâlüddîn İbn Münzir, *Lisânu'l-Arab*, Nşr. Dâru Sadr, Beyrut 1993, X, 390; Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1884, III. 1041

İfk olayı kaynakların ittifakla belirttiğine göre Benî Müstalik Gazvesi'nin dönüşünde meydana gelmiştir⁶⁶.

Rasûlullah (s.a.s.) bir sefere çıkmak isteği vakit eşleri arasında kura çeker ve kura hangi hanımına çıkarsa sefere onunla giderdi⁶⁷. Yine bir sefere çıkacağı zaman kura çeker ve kura Hz. Âişe'ye çıkar. (Bu sefer Hicâb ayetinin⁶⁸ inmesinden sonra gerçekleşmiştir.) Hz. Âişe, sefer boyunca Hevdec'inin⁶⁹ içinde bulunuyordu. Rasûlullah (s.a.s.) gazâ bitince geri dönme yolunda Medine yakınlarında mola verir. Bu sırada Hz. Âişe ihtiyacını karşılamak için ordudan biraz uzaklaşır. Ancak geri döndüğünde boynundaki kolyesinin düşürdüğünü fark eder. Tekrar geri dönen Hz. Âişe kolyesini aradığı sırada ordu onu fark etmediği için geride bırakıp gider. Çünkü Hz. Âişe'nin dediği gibi kendisi o zamanlar küçük ve zayıf genç bir kızdı. Bundan dolayı sahâbe, onun Hevdec'indeki yokluğunu fark edemezler. Hz. Âişe gerdanlığını bulup döndüğünde geride kimsenin olmadığını görür. Orada kendisini aramak için birilerinin geleceğini umut ederek beklerken uyuya kalır. Daha sonra ordunun artçısı olan Safvân b. Muattal (ö. 19/640 [?]) sabaha doğru ordunun mola verdiği yere varır ve bir kişinin uyuduğunu görür. Yaklaştığında bu kişinin Hz. Âişe olduğunu fark eder. Onu uyandırır ve devesinin arkasına alarak öğle vakitlerinde orduya yetiştirir⁷⁰.

Bu sırada başını Abdullah b. Übeyy b. Selûl'un (ö. 9/631) çektiği iftira hadisesi çoktan yayılır. Medine'ye vardıklarında Hz. Âişe hastalanır ve bir ay dışarı çıkamaz hale gelir. Bu arada halk arasında iftiracıların sözleri dolaşır. Hz. Âişe ise bundan habersizdi. Fakat Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe ile eskisi gibi ilgilenmemesi onu biraz şüphelendirir. Nihayet iyileştikten sonra bir ara akşam ihtiyacını gidermek için dışarıya Ümmü Mistah ile çıkar. Ümmü Mistah iftiracıların kendisi hakkında söylediklerini anlatır. Bu olay karşısında çok müteessir olan Hz. Âişe direk evine gider ve Rasûlullah'tan (s.a.s.) ailesinin yanına gitmek için izin ister. Rasûlullah

⁶⁶ Zehebî, *Siyer*, II, 153;

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 353; Buhârî, Hıbe, 13, Cihâd, 63; Müslim, Tevbe, 56; İbn Mâce, Nikâh, 47.

⁶⁸ 33. Ahzâb, 53 veya 33. Ahzâb, 32-33.

⁶⁹ Devenin üzerine konulan üstü ve çevresi kapalı tahtirevan.

⁷⁰ Vâkîdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Thk. Marsden Jones, Dâru'l-Alemî, Beyrut 1989, II, 428; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Sakâ ve diğer. Nşr. Şirketü Mektebe ve Metbe'âtü Mustafa el-Babî, Mısır 1955, II, 297; Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 353; Buhârî, Şehâdet, 15, Tefsîr, 224, Hıbe, 13; Müslim, Tevbe, 56; İbn Mâce, Nikâh, 47.

(s.a.s.) kendisine izin verir. Ailesinin yanına geldikten sonra annesine insanların ne konuştuğunu sorunca annesi ona sakin olmasını ve insanların böyle güzel ve kendisini seven bir adamla evli olan kızlara laf ettiklerini söyleyerek onu teskin etmeye çalışır. Hz. Âişe ise insanların böyle konuştuklarına hayret ederek günlerce ağlar. Bu sırada ise Resûlullah'a (s.a.s.) bir süre vahiy gelmemiştir⁷¹.

Dedikoduların hayli çoğalmasından dolayı Rasûlullah (s.a.s.) bu olayı istişare etmek üzere Hz. Ali (ö. 40/661) ve Üsâme b. Zeyd'i (ö. 54/674) yanına çağırır. Üsâme b. Zeyd, Hz. Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini belirtir. Ardından Rasûlullah'ın (s.a.s.) çok üzüldüğünü gören Hz. Ali ise Rasûlullah'a (s.a.s.) isterse Hz. Âişe'yi boşayabileceğini ve başka kadınla nikâhlanabileceğini söyler ve bu olayı Hz. Âişe'nin cariyesine de sormasını tavsiye eder. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) Berîre'yi çağırarak Hz. Âişe'yi sormuş o da Hz. Âişe hakkında ancak hayır bildiğini söyler. Daha sonra Rasûlullah (s.a.s.) Zeyneb bnt. Cahş'ı dinler. Bu sırada Hz. Âişe, kendisiyle rekabet içinde olan Zeyneb'in kendisini kötülemesinden korkmuştu. Ancak Zeyneb, Hz. Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini Rasûlullah'a (s.a.s.) belirtir⁷².

Rasûlullah (s.a.s.) sahâbeden bazıları ile de istişare ettikten sonra minbere çıkarak "Bana ve aileme eziyet eden bu kimseden beni kim kurtarabilir?" diye seslenir. Bu sırada orada bulunan Evs ve Hazrec kabilesine mensup kişiler Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'un öldürülmesi hakkında ihtilafa döşerler. Bu olay birbirlerine karşı saldırmaya niyetlenmelerine kadar gider. Rasûlullah (s.a.s.) durumun ciddiyetini görünce onları susturur⁷³.

Dedikoduların ortaya çıkmasının üzerinden bir ay geçmesine rağmen Rasûlullah'a (s.a.s.) durumu aydınlatan bir vahiy de inmeyince ailesinin yanında bulunan Hz. Âişe'nin yanına gider. "Ey Âişe senin hakkında bana bazı şeyler ulaştı. Eğer suçsuzsan Allah seni beraat ettirecektir. Şayet bir günah işledinse Allah'a istiğfar ve tevbe et. Çünkü kul bir günahı itiraf eder de sonra tevbe olursa, Allah onun tevbesini kabul eder." diye öğütte bulunur. Hz. Âişe, ailesinden Rasûlullah'a (s.a.s.) cevap vermelerini ister ancak ailesi böyle bir şey yapamayacaklarını söylerler.

⁷¹ Vâkîdî, II, 429; İbn Hişâm, II, 298; Buhârî, Şehâdet, 15, Tefsîr, 224, Hîbe, 13; Müslim, Tevbe, 56.

⁷² Vâkîdî, II, 430; İbn Hişâm, II, 299, 301; Buhârî, Şehâdet, 15, Tefsîr, 224, Hîbe, 13; Müslim, Tevbe, 56.

⁷³ İbn Hişâm, II, 300.

Bunu üzerine Hz. Âişe, “Allah’a yemin olsun ki ben iyi anladım ki siz bu söylenenleri işitmiş, kalbinize yerleştirmiş ve inanmışsınız. Size ben suçsuz desem (ki Allah suçsuz olduğumu bilir) bu hususta bana inanmazsınız. Size bir şey itiraf etsem (ki Allah suçsuz olduğumu bilir) beni tasdik edersiniz. Allah’a yemin olsun ki ben verecek bir misal bulamıyorum. Ancak bu hususta size vereceğim tek örnek, Yusuf’un babasının dediği gibi ‘*Bilakis nefisleriniz size (kötü) bir işi güzel gösterdi. Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir. Anlattığınızı karşısında (bana) yardım edecek olan, ancak Allah’tır*’⁷⁴” diye cevap verir⁷⁵.

Hz. Âişe, Allah’ın kendisini bu sıkıntıdan kurtaracağına inancı tamdı. Rasûlullah’ın (s.a.s.) bir rüya görmesini veya kendisinin masumiyetini bir şekilde Allah’ın haber vereceğini umuyordu. Lakin Kur’ân ayeti ile bu sıkıntıdan kurtaracağını tahmin etmiyordu⁷⁶.

Bu konuşmalar sonrasında daha kimse dışarı çıkmamışken Rasûlullah’ı (s.a.s.) vahiy hali alır ve Allah (c.c), Rasûlune vahyi indirir. Rasûlullah’tan (s.a.s.) vahiy hali geçince tebessüm ederek ‘Müjde Ey Âişe! Allah seni beraat etti’ diye duyurur. Bunun ardından Hz. Âişe’nin annesi, kızına kalkıp Rasûlullah’ın (s.a.s.) yanına gidip teşekkür etmesini söyler, Hz. Âişe ise Rasûlullah’ın (s.a.s.) yanına gidip teşekkür etmeyeceğini yalnızca Allah’a şükür edeceğini söyler. Böylece Hz. Âişe’nin beraatı hakkında Nûr süresinin 11-20 ayetleri nazil olur. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) derhal sevinçle minbere çıkıp Allah’a layık olduğu şekilde şükreder ve Hz. Âişe’nin beraatını müjdeleyen ayetleri okur⁷⁷. Daha sonra bu iftirayı atanlara had cezası uygulanır⁷⁸.

⁷⁴ 12. Yûsuf, 18.

⁷⁵ Vâkidî, II, 430; İbn Hişâm, II, 299; Buhârî, Şehâdet, 15, Tefsîr, 224, Hibe, 13; Müslim, Tevbe, 56.

⁷⁶ Vâkidî, II, 433; Buhârî, Tefsîr, 224; Müslim, Tevbe, 56;

⁷⁷ Vâkidî, II, 434; Buhârî, Tefsîr, 224; Müslim, Tevbe, 56; krş. Ahmed, Davutoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Işık yay. İzmir 2013, VI, 4959. Ayrıca geniş bilgi için: İsmet, Ersöz, “Kur’an’da ifk Olayı”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1988, XXIV, sayı: 1, 47-55.; Seyfullah, Kara, “İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 15, 343-382; Ali, Aksu, “İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebepler ve Sonuçları Açısından)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, VIII, sayı: 1, 1-21; A. Hümeysra, Aslantürk, “Kur’ân’ın ‘İfk Hadisesi’ni Beyanı Bağlamında İnsanlığa Sunduğu Evrensel Mesajlar”, *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler, 19 Nisan 2004 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]*, 2006, 215-238; Kasım, Şulul, “Hz. Peygamber (A.S.) Döneminde Müslümanların Ahlak İmtihani İFK (İftira) Hadisesi ve Tahlili”, *Adıyaman Uluslararası Safvan Bin Muattal ve Ahlak Sempozyumu*, 2013, 100-127;

Temel hadis kaynaklarında bu bilgiler yer alırken, Hz. Âişe hakkında Şia kaynaklarının ve oryantalistlerin pek de insafli olmadıkları ve Hz. Âişe ismi etrafında sürekli şüpheler oluşturdukları hatta ona atılan iftirayı destekleyici bir tutum içine girdikleri görülmektedir⁷⁹.

1.3.2. Hz. Âişe ve Teyemmûm Ayetinin İnmesi

Daha önce de belirtildiği gibi Rasûlullah (s.a.s.) bir sefere çıkacağı vakit eşleri arasından kura çekerdi. Kur'ân'da kimin ismi çıkarsa onunla beraber yolcuğa çıkardı. Yine bir sefere çıkacağı vakit eşleri arasında kura çektirir. Kura Hz. Âişe'ye çıkar. Hz. Âişe de o sıra kardeşi Esmâ'dan kullanmak için bir gerdanlık ödünç almıştı. Beydâ veya Zâtü'l-Ceyş⁸⁰ denilen yere gelince Hz. Âişe boynundaki gerdanlığı düşürür. Gerdanlığını kaybettiğini fark eden Hz. Âişe durumu Rasûlullah'a (s.a.s.) bildirir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) ve beraberindeki insanlar gerdanlığın bulunması için beklerler. Bu sırada sabah namazı vakti girer. Ancak buldukları bölgede su olmadığından oradaki insanlar telaşa düşerler. Namazı eda edemeyeceklerini düşündükleri için de Hz. Âişe'yi Hz. Ebû Bekir'e şikâyet ederler. İçten içe de Hz. Âişe'ye serzenişte bulunuyorlardı. Hz. Ebû Bekir Hz. Âişe'nin yanına gider: 'Sen Rasûlullah'ı da insanları da yolundan alıkoydun. Üstelik subaşında da değiller, yanlarında su yok ve şimdi abdest almak için su bulamıyorlar' diye kızıp eli ile Hz. Âişe'nin böğrünü dürter. Bu sırada Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Âişe'nin dizine başını koyup uyuduğundan dolayı Hz. Âişe hareket etmez. Daha

Abdumuttalip, Arpa, "İFK Hadisesi Müsteşrik R.V.C. Bodley-Sahih Rivayet Arasında Bir arşılaştırma", *Adıyaman Uluslararası Safvan Bin Muattal ve Ahlak Sempozyumu*, 2013, 356-370; Ali, Aksu, "İfk Hadisesi ve Sonuçlarının İffet Açısından Değerlendirilmesi", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2013; Recep, Erkoaslan, *Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Müstalik Gazvesi ve İfk olayı*, Araştırma yayınları, Ankara, 2016.

⁷⁸ Ömer Rıza, Kehhâle, *A'lâmü'n-Nisâ fi Âlemeyi'l-Arab ve'l İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, III, 68.

⁷⁹ "Yaşlı kocasının evine Âişe çocuk oyuncakları ile geldi ve bazen kendisi ile birlikte oynayan Peygamber'in sevgisini kazandı. Fakat çirkin bir hâdise onu Peygamber'in gözünden düşürdü... Âişe'nin bir genç adamla yalnız görünmesi büyük dedikodulara yol açtı. Abdullah b. Ubey'in "Safvân güzel ve genç olduğuna göre Âişe elbette onu Peygambere tercih eder." dediği rivâyet edilir. Bazı tanınmış kimseler de onu desteklemişlerdir. Nihayet Peygamber, bir vahiy ile genç karısının masumiyetini teslim eyledi. Buna rağmen kalbinde şüphe kalmış olacak ki, bundan sonraki seferlerde daha çok Ümmü Seleme'yi yanına aldı." Seligshon, M., "Âişe", *İA.*, Milli Eğitim Basımevi, Devlet kitapları 1997, I. 229-230; Hatice Görmez, *Hz. Âişe'nin Tefsir Rivâyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) AÜSBE, Ankara 2006, 22.

⁸⁰ Fayda, "Âişe", II, 202.

sonra Rasûlullah (s.a.s.) su olmadığı halde sabah olup uyandığında teyemmüm ayeti iner⁸¹. İnen vahyi duyan herkes çok sevinir ve biraz önce kızdıkları Hz. Âişe'ye dua ederler. Hz. Ebû Bekir ise kızının yanına gelerek ona kızdığı için pişman olduğunu şu cümleler ile ifade eder: 'Ben senin bu kadar mübarek olduğunu bilmiyordum'⁸². Bu olay üzerine Üseyd b. Hudayr'in (ö. 20/641) şöyle seslendiği nakledilmektedir: "Ey Ebû Bekir'in ev halkı! Bu sizin ilk bereketiniz değildir"⁸³.

Başka bir rivayette ise Üseyd'in Hz. Âişe'ye şöyle dediği nakledilmektedir: "Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Allah'a yemin olsun ki senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki, Allah onda senin için de Müslümanlar için de bir hayır bulundurmasın. Daha sonra herkes abdestini alıp namazlarını kırlarlar. Hareket ettiklerinde gerdanlığın Hz. Âişe'nin devesinin altında olduğunu fark ederler"⁸⁴.

1.3.3. Hz. Âişe ve Tahrîm, İlâ ve Tahyîr Olayları

Kaynaklarda geçtiği üzere Rasûlullah (s.a.s.) âdeti üzerine her ikinci namazından sonra hanımlarını dolaşır, her birisinin yanında eşit miktarda durur, onların hâl ve hatırlarını sorardı. Ancak bir ara Zeyneb bnt. Cahş'ın yanında birkaç gün fazla kalır. Bunun sebebini soruşturan Hz. Âişe, Zeyneb'in akrabalarından birisinin ona bir miktar bal hediye ettiğini öğrenir. Hz. Zeyneb de Rasûlullah'ın (s.a.s.) tatlı şeyler sevdiğini bildiği için her gelişinde O'na baldan şerbet yaparak ikramda bulunduğunu ve bundan dolayı da Rasûlullah'ın Zeyneb'in yanında her zamankinden fazla kaldığını anlamış olur.

⁸¹ "Şayet hasta olur veya yolculukta bulunur veya içinizden biri abdest bozma yerinden gelir veya kadınlara yaklaşırsanız da su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm ediniz; ondan yüzlerinize ve kollarınıza sürünüz" 5. Maide, 6.

⁸² İbn Mâce, Tahâret, 90

⁸³ Buhârî, Ashâbu'n-Nebî, 5.

⁸⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Thk. M. M. el-A'zâmî, Müessesetu Zâyid b. Sultân, İmârât 2004, Salât, 45; Ahmed b. Hanbel, XXXX, 342, XXXXII, 286, XXXXIII, 362.; Buhârî, Teyemmûm, 1, Tefsîr, 108, Vudû, 32, Ashâbu'n-Nebî, 5, 31; Müslim, Hayz, 108, 109; İbn Mâce, Teyemmûm,1; Nesâî, Tahâret, 198; Ebû Davûd, Tahâret, 122; İbnü'l Emin Mahmud Esad Seydişehri, *İslam Tarihi*, çvr. Önder Avcı, Divan Yay. İstanbul 1983, II, 743; Nimet Yılmaz, *Hz. Âişe'nin İlk Müslüman Topluma sosyolojik Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) MÜSBE, İstanbul 1998, 31; Emine Cankat Mahmat, *Hz. Âişe'nin Siyasi Olaylardaki Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ 2004, 16; Mehmet Efendioğlu, *ye Yöneltilen Tenkitler*, İFAV. Yay., İstanbul 2014, 235-236; Neriman Velioğlu, *Hz.Âişe'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Metin Tenkidi Yöntemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, İstanbul 2014, 19.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Zeyneb'in odasında fazla kalmasına kıskanan Hz. Âişe: "Allah'a yemin olsun ki biz bunun için muhakkak bir hile yapmalıyız" der ve akabinde Hz. Hafsa ve Hz. Sevde'ye: "Biraz sonra Rasûlullah size yaklaştığında O'na: Sen megâfir⁸⁵ mi yedin? deyin," O da size: "Hayır", diyecektir. Bunun üzerine O'na: "Sen'den duyduğum bu koku nedir?" deyin. O da (muhtemelen): "Zeyneb bana bal şerbeti içirmişti!" diyecektir. Bunun üzerine O'na: "O balın arısı balı, urfut ağacından toplamıştır!" şeklinde demelerini onlara tembihler. Ayrıca Rasûlullah kendisine geldiğinde o da böyle söyleyeceğini belirtir. Netice itibariyle Hz. Âişe'nin kurduğu plan aynen işler. Bu durumdan rahatsız olan Rasûlullah, Zeyneb'in tekrar: "Ey Allah'ın elçisi! Sana o bal şerbetinden ikram edeyim mi?" diye sorması üzerine "Hayır, benim ona ihtiyâcım yoktur!" cevabını verir. (Bu durumu işittiği zaman) Sevde, Hz. Âişe'ye: "Allah'a yemin olsun ki biz Rasûlullah'ı bal şerbetinden mahrum ettik" dediği Hz. Âişe'nin de Sevde'ye: "Sus! (sesini çıkarma)" dediği nakledilmektedir⁸⁶.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) bal şerbetini içmeyeceğine dair yemin etmesi sonrası "Ey Peygamber! Niçin eşlerinin hoşnutluğunu gözeterek Allah'ın helâl kıldığı şeyi kendine haram kılıyorsun? Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir⁸⁷" ayeti nazil olur. Ayrıca başka rivayetlerde Rasûlullah'a (s.a.s.) bal şerbeti ikram eden hanımının Hz. Hafsa olduğu da nakledilmektedir⁸⁸.

Bu hadiseden sonra Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Hafsa'ya: "Bak işte yemin ettim asla onu içmeyeceğim, ancak bu olayı hiç kimseye bahsetme!"⁸⁹ diye ona tembihte bulunur.

Ancak Rasûlullah'ın (s.a.s.) gizli kalmasını istediği konuyu Hz. Hafsa'nın Hz. Âişe'ye ifşa ettiği şu ayetlerle öğrenmişti. "Hani Peygamber, hanımlarından birine gizli bir söz söylemişti. Hanımı bu sözü açığa vurunca Allah da Peygamberine sırrının açıklandığını bildirdi. Sonra Peygamber o hanımına, açığa vurmuş olduğu

⁸⁵ Meğâfir: Karşıdaki insanı rahatsız edecek koku. Geniş Bilgi İçin Bkz; İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik, *Şerhu Sahîhi Buhârî*, Thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Mekteberu'r-Rüşd Riyad 2003, VI, 153.

⁸⁶ Buhârî, Talâk, 8, Nikâh, 103, Eşribe, 10; Müslim, Talâk, 20; Nesâî, Talâk 16; Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 354; Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 142.

⁸⁷ 66. Tahrîm, 1.

⁸⁸ Buhârî, Talâk, 8.

⁸⁹ Buhârî, Tefsîr, 329.

şeyin bir kısmını bildirdi, bir kısmını da yüzüne vurmadı. Ona durumu böylece anlatınca, hanımı *'Bunu sana kim bildirdi'?* diye sordu. Peygamber de *'Her şeyi hakkıyla bilen ve her şeyden hakkıyla haberdar olan Allah bildirdi'* diye cevap verdi. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (ki gerekeni yapmış olursunuz). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Fakat Peygamber'e karşı birbirinize arka verirsiniz bilirsiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah'tır, Cebrail ve salih mü'minlerdir. Bunların ardından melekler de ona yardımcıdır⁹⁰."

Başka bir rivayete göre Rasûlullah'ın Hz. Hafsa'ya söylediği ve kimseye anlatmamasını istediği sır şöyledir: Hafsa, Rasûlullah'ın kendisine geleceği günde babasını ziyarete gitmiş, bu sırada da Rasûlullah Hafsa'nın evine gider ancak onu evde bulamaz. Cariyesi Mâriye Kıbtîye'ye (ö. 16/637) haber yollar ve Hafsa'nın evinde ailevi ilişki yaşadıkları sırada Hafsa da eve gelir ve durumu görünce kızgın bir şekilde: Ey Allah'ın elçisi! Benim günümde ve benim evimde bunu mu yapıyorsun? Bunun üzerine Rasûlullah: "Bundan sonra o (Mâriye) bana haram olsun. Ancak bu olayı kimseye anlatma!" diye buyurur. Fakat Hafsa Hz. Âişe'ye giderek bu olayı anlatır. Daha sonra Tahrîm süresinin ilk beş ayeti nazil olur. Âyette ise Rasûlullah'ın yeminine kefarete vermesi cariyesine dönmesi emrediliyordu⁹¹.

Kaynaklarımızda tahrîm olayına sebep olan olayın 'bal şerbeti' hadisesi mi veya 'Mâriye'nin kendisine haram kılma' hadisesi mi? olduğu hakkında muhtelif rivayetler mevcuttur. Ancak ilgili ayetin anlamı da göz önüne alındığında tahrîm olayının 'bal şerbeti' olayı üzerine nazil olduğunu söylemenin daha isabetli olacağını söyleyebiliriz.

Tahrîm ve İlâ hadiseleri hicretin dokuzuncu yılında birbirine yakın zamanlarda meydana geldiği rivayet edilmektedir. Artan fetihlerle Medine'ye gelen mal, ganimet, fey' çokça artmış olmasına rağmen Rasûlullah'ın (s.a.s.) önceki mütevazı hayatı hiç değişmemişti. Bu durum daha önce babalarının veya önceki kocalarının evlerinde müreffeh bir hayat sürdüren Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşlerinin şikâyetlerine sebep olmaya başlamıştı. Medine'de insanların refah içinde yaşadığını gören Rasûlullah'ın (s.a.s.) hanımları da bu refahtan pay almak istiyorlardı⁹².

⁹⁰ 66. Tahrîm, 3-4.

⁹¹ Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, XXIII, 83-85; Beyhâki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 578.

⁹² Ahmed b. Hanbel, I, 348; Müslim, Talâk, 34; Tirmizî, Tefsîr, 64; Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 147.

Rasûlullah'a (s.a.s.) karşı hanımlarının seslerini yükselttikleri ve gelirlerinin artırması için O'nu üzdüklerini duyan Hz. Ömer, kızı Hafsa'ya gelerek: "Sen Rasûlullah'tan gelirinin arttırılmasını istiyormuşsun. Sen ne istiyorsan benden iste. Kaldı ki Rasûlullah'ın seni sevmediğini de biliyorsun. Yemin ederim ki Rasûlullah, benim hatırım olmasa seni boşardı." diyerek kızına nasihatler vermiş, ardından Hz. Âişe'nin yanına gitmiş ve durumu sorunca Hz. Âişe: Benim seninle ne alâkam var ey Hattâb oğlu? Sen kendi kabına (kızına nasihat et) bak! diyerek terslemişti.

Zaten Hz. Hafsa'nın kendisine verilen sırrı Hz. Âişe'ye ifşa etmesi Rasûlullah'ı (s.a.s.) son derece üzmüştü. Öte yandan eşlerinin de bu isteklerinde ısrarcı davranmaları, Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşlerinin yanına bir ay girmeyeceğine dair yemin etmesine ve onlardan ayrı bir yerde yaşamasına sebep oldu. Bu olay sonrasında Müslümanlar Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşlerini boşadığını zannederek üzülmüşlerdi. Ancak aradan yirmi dokuz gün geçtikten sonra Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Âişe'nin yanına girmesiyle O'nun eşlerini boşamadığı ortaya çıkmış oldu⁹³. Olayla ilgili Abdullah b. Abbâs'ın naklettiği uzunca rivayet, hadiseyi derli toplu bir şekilde vermektedir⁹⁴.

⁹³ Ahmed b. Hanbel, I, 348; Buhârî, Nikâh, 83, Mezâlim, 26, Tefsîr, 329; Müslim, Talâk, 30; İbn Mâce, Talâk, 24; Tirmizî, Tefsîr, 65; Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk. Hasan Abdulmun'im eş-Şelbî, Muesseetu'r-Risâle, Beyrut 2001, Sıyâm, 15, İşretü'n-Nisâ, 71; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Bustî, *Sahihu İbn Hibbân*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, IX, 492, X, 85.

⁹⁴ Bu konu hakkında İbn Abbâs şöyle rivayet etmektedir: Rasûlullah'ın (s.a.s.) zevcelerinden, haklarında Allah'ın (c.c) "*Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur*" buyurduğu iki kadının kimler olduğunu Ömer'e sormağa arzu eder dururdum. Nihayet (bir ara) Ömer hac vasifesini yerine getiriyordu. Bende Onunla birlikte ben de hac vasifemi yerine getirdim. Biraz yol aldıktan sonra Ömer (ihtiyacını gidermek için) ıssız bir yere çekildi. Elimde su tulumu ile onu takip ettim. İhtiyacını giderdi ve sonra yanıma geldi. Ellerine su döktüm o da abdest aldı. O sırada: 'Ey Mü'minler'in emiri! Resûlullah'ın (s.a.s.) zevcelerinden kendilerine Allah'ın (c.c) "*Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur*" buyurduğu iki kadın kimlerdir?' dedim. Ömer: 'Hayret sana Ey İbn Abbâs. Onlar Hafsa ile Âişe'dir' cevabını verdi. Daha sonra Ömer, hadiseyi anlatmaya başladı: 'Biz, Kureyş cemaati kadınlarına karşı üstün olan bir kavim idik. Medine'ye geldiğimizde kadınları kendilerine hükmeden eden bir kavim bulduk. Sonra bizim kadınlarımız da onların kadınlarından huy kapmaya başladılar. Benim evim Avâlî'deki Benî Ümeyye b. Zeyd kabilesinin civarında idi. Bir gün eşime kızdım. Bir de baktım bana kafa tutuyor! Bana karşı söz söylemesini engel olmaya çalıştım. Kadın: Benim sana karşılık vermeme neden engel oluyorsun? Allah'a yemin olsun ki Resûlullah'ın (s.a.s.) zevceleri bile ona kafa tutuyorlar da (bazen) biri bütün gün akşama kadar kendisini terk ediyor, dedi. Bunun üzerine oradan giderek Hafsa'nın yanına girdim: 'Sen Resûlullah'a (s.a.s.) kafa mı tutuyorsun?' dedim. Hafsa da 'Evet', cevabını verdi. Daha sonra, 'Sizden biriniz onu bütün gün akşama kadar terk ediyor mu?' diye sordum. 'Evet', cevabını verdi. Bundan dolayı ben de dedim ki 'Sizden bunu yapan muhakkak

Rasûlullah (s.a.s.) yemin ettiği gibi eşlerinden uzaklaşmasından yirmi dokuz gün geçtikten sonra ilk olarak Hz. Âişe'ye uğrar. Bu sırada Rasûlullah'ı (s.a.s.) karşısında gören Hz. Âişe: Ey Allah'ın elçisi! Sen bizim yanımıza bir ay girmemek

kendine yazık eder. Biriniz Resûlullah'ın (s.a.s.) üzülmüşünden dolayı Allah'ın kendisine gazâb etmeyeceğinden emin olabiliyor mu? Şu halde böyle düşünen helak olmuş demektir. Sen Resûlullah'a (s.a.s.) kafa tutma, ondan bir şey isteme! Aklına geleni benden iste! Sakın Onun (Âişe) Resûlullah (s.a.s.) nezdinde senden daha güzel ve daha sevgili olması seni aldatmasın!' Hz. Ömer devamla: Benim Ensar'dan bir komşum vardı. Resûlullah (s.a.s.) yanına gitmek için onunla nöbetleşirdik. Bir gün o gider, diğer gün ben giderdim. Bu suretle o günkü haberleri bana getirir; diğer gün ise haberleri ben ona getirirdim. Aramızda 'Gassânîliler bizimle harb etmek için atlarını nallatıyor; diye konuşurduk. Derken dostum Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına gitti. Sonra yatısı zamanında bana gelerek kapımı çaldı ve bana seslendi'. Yanına geldiğimde bana 'Büyük bir hâdise olmuş' dedi. Ben: Ne o? Yoksa Gassânîliler mi gelmiş? diye sordum. Hayır, ondan daha büyük ve vahim! Resûlullah (s.a.s.) eşlerini boşamış! dedi. Ben de bunun üzerine 'Yazık! Hafsa mahvoldu', dedim: Ben bunun olacağını biliyordum. Onun için sabah namazını kıldığım gibi elbisemi kuşandım; sonra şehre giderek Hafsa'nın yanına girdim. Hafsa ağlıyordu. Ben: 'Resûlullah sizi boşadı mı?' diye sordum. Hafsa'da 'Bilmiyorum işte kendisi! Şu yatak odasına çekilmiştir, dedi. Bunun üzerine kapıda bekleyen siyah bir kölesinin yanına gelerek 'Ömer için izin iste!' dedim. Köle hemen içeri girdi. Sonra benim yanıma çıkarak 'Ona senin geldiğini söyledim, ama ses çıkarmadı', dedi. Bunun üzerine oradan çekilerek minberin yanına gittim oturdum. Bir de ne göreyim orda bir cemaat oturmuş bazıları da ağlıyor. Biraz oturdum Sonra efkârım bana galebe çaldı ve (tekrar) köleye gelerek 'Ömer için izin iste!' dedim. Köle içeri girdi sonra benim yanıma çıkarak 'Ona senin geldiğini söyledim ama ses çıkarmadı' dedi. Bunun üzerine geri döndüm çok geçmeden baktım köle beni çağırıyor. 'İçeri gir; sana izin verdiler!' dedi. İçeri girdim. Resûlullah'a selâm verdim. Baktım, dokuma bir hasır üzerine yaslanmış; hasır yan tarafında iz bırakmıştı. 'Ya Resûlullah! Eşlerini boşadın mı?' dedim. Başımı bana doğru kaldırarak 'Hayır!' cevabını verdi. Bunun üzerine ben şunları söyledim: 'Allah her şeyden büyüktür! Bizi bir görse idin ya Resûlullah! Biz Kureyş cemaati kadınlara tahakküm eden bir kavim idik. Medine'ye geldiğimizde kadınları kendilerine tahakküm eden bir kavim bulduk. Daha sonra bizim kadınlarımız da onların kadınlarından huy kapmağa başladılar. Derken bir gün karıma kızdım. Bir de baktım, bana kafa tutuyor! Bana karşı söz söylemesini engel olmaya çalıştım'. Kadın: 'Benim sana karşılık vermemi neden men ediyorsun? Allah'a yemin olsun ki Resûlullah'ın (s.a.s.) zevceleri bile ona kafa tutuyorlar da (bazen) birisi bütün gün akşama kadar kendisini terk ediyor' dedi. Ben de ona cevaben: 'Onlardan bunu yapan muhakkak kendine yazık etmiştir; hiçbiri Rasûlullah'ın (s.a.s.) gazabından dolayı Allah'ın kendisine gazap etmeyeceğinden emin olabiliyor mu? Eğer böyleyse muhakkak helak olmuştur' dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) gülümsedi. Ben (devamla) dedim ki: 'Ey Allah'ın elçisi, Hafsa'nın yanına girdim de (ona) şunları söyledim 'Sakın ortağının Resûlullah (s.a.s.) nezdinde senden daha güzel ve daha sevgili olması seni aldatmasın!' bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) bir daha gülümsedi. Bu arada Ey Allah'ın elçisi! Seninle sohbet edebilir miyim diye sordum. O da 'Evet!' cevabını verdi. Ben de oturdum. Müteakiben başımı kaldırarak içeriye bir göz gezdirdim. Allah'a yemin olsun ki içeride üç deriden başka göze dokunur bir şey göremedim. Bunun üzerine 'Ey Allah'ın elçisi, Allah'a dua et de ümmetine bol rızık ihsan eylesin. İranlılarla Romalılar Allah'a tapmadıkları halde onlara bol rızıklar ihsan eylemiştir' dedim. Bunun üzerine doğrularak oturdu ve 'Sen şüphede misin ey Hattâb oğlu? Onlar iyi amellerinin karşılığı kendilerine dünya hayatında peşin verilen bir kavimdirler' cevabını verdi. Daha sonra 'Benim için mağfiret dile Ya Resûlullah' dedim. Bu sırada Resûlullah zevcelerine pek ziyade gücendiğinden bir ay yanlarına girmemeye yemin etmişti. Nihayet Allah (c.c) kendisini takdir eyledi. Müslim, Talak, 34.

için yemin etmişti. Hâlbuki ben günleri teker teker sayıyorum ve biz tam yirmi dokuz gün geçirdik'. Rasûlullah (s.a.s.) ise: 'Ay bazen yirmi dokuz gündür' diye buyurur. Rasûlullah (s.a.s.) bunu belirttiikten sonra Hz. Âişe'ye "Sana bir şey soracağım. Ama anne ve babana danışmadan acele karar vermen gerekmiyor" buyurduktan sonra kendisine vahyedilen "Ey Nebî! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, şüphesiz ki sizden iyilik yapan ve iyi kullukta bulunanlar için Allah pek büyük bir mükâfat hazırlamıştır"⁹⁵ ayeti okur.

Bunun üzerine Hz. Âişe: "Ben, bu hususta mı anneme babama danışacağım! Ben elbette ki, Allah'ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu tercih ediyorum!" daha sonra Rasûlullah (s.a.s.) diğer hanımlarını da aynı şekilde muhayyer bıraktı. Ancak onlar da Hz. Âişe'nin söylediklerini söyleyip, Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu tercih ettiler⁹⁶.

Ancak bazı rivayetlerde tüm bu olaylardan sonra, Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ı (s.a.s.) tercih ettiğine dair kendisine söylediklerini diğer eşlerine söylememesini istediği, buna karşılık ise Rasûlullah'ın (s.a.s.): 'Allah (c.c) beni şaşırtıcı, zorlaştırıcı değil, tebliğci, müjdeleyici olarak gönderdi' şeklinde cevap verdiği nakledilmektedir⁹⁷.

1.4. ŞAHSİYETİ

Çocukluğundan itibaren İslâm dini ile hemhal olan Hz. Âişe ilme olan merakı ve başarısı ile Rasûlullah'ın (s.a.s.) takdirini kazanmıştı. Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra öğrendiklerini hem kendi hayatına uygulamaya çalışmış hem de sahâbe ve sonraki nesillere aktarmak için elinden gelen çabayı sarfetmiştir. Bu bağlamda Hz. Âişe'nin bu başarıyı elde ederken nasıl bir şahsiyete sahip olduğunu bilmek onun hakkında daha doğru düşünmeyi sağlayacaktır.

Bu başlık altında genel hatlarıyla Hz. Âişe'nin kişiliğinde var olan özelliklere dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

⁹⁵ 33. Ahzâb, 28-29.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 348; Buhârî, Nikâh, 83, Mezâlim, 26; Müslim, Talâk, 22; Tirmizî, Tefsîr, 65.

⁹⁷ Müslim, Talâk, 35; Tirmizî, Tefsîr, 65; Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 58.

1.4.1. İbadete Düşkünlüğü

Geçmiş ve gelecek günahları affedilmesine rağmen⁹⁸ ayakları şişinceye kadar namaz kılan⁹⁹ Rasûlullah'ın (s.a.s.) gözetiminde yetişmiş olan Hz. Âişe, hayatı boyunca ibadetlerinde çok hassas olmuştur¹⁰⁰.

Hz. Âişe ibadetlerinde, Rasûlullah'ın (s.a.s.) gösterdiği hassasiyeti göstermeye çalışıyordu. Bundan dolayı Hz. Âişe, Rasûlullah'tan (s.a.s.) görmüş olduğu bütün namazları kılmaya özenle riayet ediyor ve namazlarını içselleştiriyordu¹⁰¹. Yeğeni Kasım (ö. 107/725 [?]) onun namazını şöyle anlatmaktadır: Ben sabahları Âişe'nin evine uğrar ona selam verirdim. Yine bir sabah onun evine geldim ve onu kıyamda *“Allah da bize lütfetti ve iliklere işleyen azaptan korudu”*¹⁰² ayetini okuyup ağlıyorken gördüm. Bir müddet bekledim. Sonra beklemekten sıkıldım. Bir ihtiyacım için çarşıya gittim ancak döndüğümde, onu bıraktığım vaziyette namazda kıyamda duruyor ve ağlarken gördüm¹⁰³.

Hz. Âişe'nin bazen namazlarını kadınlarla birlikte kıldığı, onlara kamet getirdiği ve ortalarında imamlık yaptığı nakledilmiştir¹⁰⁴. Ayrıca Hz. Âişe, Rasûlullah'ın kıldığını gördüğü nafil namazlara hayatı boyunca devam etmiş ve bu nafil namazların kılınması için de sahâbeye öğütler vermiştir¹⁰⁵.

1.4.2. Zekâsı

Hz. Âişe'nin hayatına bakıldığında onun dikkatli, titiz ve keskin bir zekâsının olduğu görülmektedir¹⁰⁶.

⁹⁸ 48. Fetih, 2.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 351, 352; Buhârî, Teheccüd, 6.

¹⁰⁰ Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti*, 173.

¹⁰¹ Tahmâz, 163.

¹⁰² 52. Tur, 27.

¹⁰³ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali, *Sıfatü's-Safve*, Thk. Ahmed b. Ali, Dâru'l-Hadis, Kahire 2000, I, 319; Abdurrazzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr es-San'ânî, *el-Musannaf*, Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zâmî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, II, 451.

¹⁰⁴ Abdürrezzâk, III, 141; Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın, Ravza Yayınları*, İstanbul, 1991, 115.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, XXXXIII, 218.

¹⁰⁶ Nevzat Âşık, *Hz. Âişe'nin Hadisçiliği*, Öğrenci Basımevi, İzmir, 1987, 22; Şeyh Saîd Fâiz ed-Dehîl, *Mevsuat-ı Fıkh-ı Âişe Ümmü'l-Mü'minin Hayâtüha ve Fıkhuha*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1989, 82.

Daha çocukken oyun oynadığı sırada Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisine oyun hakkında yönelttiği sorular karşısında verdiği zekice cevaplar Resûlullah'ın (s.a.s.) bir hayli hoşuna gittiği nakledilmiştir¹⁰⁷. Hz. Âişe'nin daha çocukken Rasûlullah (s.a.s.) ile aralarında konuşmada verdiği cevaplar onun hafızasının kuvvetini ve çağrışım kabiliyetini göstermektedir¹⁰⁸.

Hz. Âişe güçlü hafızası ve ezberindeki şiirler sayesinde Arap toplumunun edebi ifade tarzını yakalayabilecek belağatli ve etkili konuşmalar yapardı. Bu konuşmalar dinleyenlerde hayranlık uyandırırdı. Şüphesiz çok büyük bir şöhrete sahip olduğu, etkili ve güzel söz söyleme sanatında güçlü hafızasının etkisi büyüktü¹⁰⁹. Hz. Muâviye'nin (ö. 60/680) “Allah'a yemin olsun ki Âişe'den başka daha belif ve fasih konuşan, daha zeki olan bir hatip görmedim”¹¹⁰ sözü de bunu ifade etmektedir. Hz. Muâviye'nin bu sözlerinin Talha b. Ubeydullah'a(ö. 97/715) ait olduğu da nakledilmektedir¹¹¹.

Esasen Hz. Âişe, zekâsı, kuvvetli hafızası, güzel konuşması, anlayışı, Kur'an'ı ve Rasûlullah'ı (s.a.s.) en iyi şekilde anlamaya çalışması gibi vasıflarından dolayı Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanında müstesna bir yer kazanmıştı. Onun bu kabiliyetlerinin gelişmesinde ailesinden aldığı eğitiminin yanında, vahyin aydınlattığı Rasûlullah'ın (s.a.s.) evinde bulunması sayesinde iyice olgunlaşmıştı. Hz. Âişe anlayamadıklarını, bilemediklerini eksik ve hatalarını Rasûlullah'a (s.a.s.) sorarak ve onunla müzakere ederek gidermeye çalışmıştı¹¹².

1.4.3. Sorgulayıcı Kişiliği

Vahyin gölgesinde yaşayan Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) döneminde inen ayetlerdeki helal ve haram hükümleri ezberlemekle¹¹³ kalmayıp kendisine kapalı olan ve anlamadığı ayetleri Rasûlullah'a (s.a.s.) sormada tereddüt etmiyordu¹¹⁴. Hz. Âişe

¹⁰⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 62, İbn Sa'd, VIII, 62.

¹⁰⁸ Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, 42; Âşık, 23.

¹⁰⁹ Abbott, 193.

¹¹⁰ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 243.

¹¹¹ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 243.

¹¹² Fayda, “Âişe”, II, 202.

¹¹³ Kehhâle, III, 106.

¹¹⁴ Sekkâf, Alevî b. Abdülkadir (Editör), *Âişe Ümmü'l-Mü'minîn*, Müessesetü'd-Düreri's-Seniyye, Zahrân 2013, 193; Tahmaz, 183.

“Verdiklerini, Rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürperek verenler”¹¹⁵ ayetini Rasûlullah’a (s.a.s.) sordum ve dedim ki: “Onlar şarap içen ve hırsızlık edenler midir?” Rasûlullah (s.a.s.): “Hayır Sıddîk’in kızı. Fakat onlar kendilerinden kabul edilmemesinden korktukları halde oruç tutan namaz kılan ve sadaka verenlerdir” diyerek “İşte bunlar iyiliklere koşup bu uğurda yarışıyorlar”¹¹⁶ ayetini okudu¹¹⁷. Böylece Hz. Âişe anlamını kapalı bulduğu ayeti Rasûlullah’a (s.a.s.) sormada tereddüt etmemiş ve akabinde Rasûlullah (s.a.s.) kendisine ayetin anlamını açıklamıştır.

Bir başka seferde Hz. Âişe, Rasûlullah’a (s.a.s.): Ey Allah’ın elçisi! Cenab-ı hak, “O gün yer ve göklerin düzeni değişecek ve onlar bir ve kahhar olan Allah’ın huzuruna çıkacaklar”¹¹⁸ buyuruyor¹¹⁹. Mademki yer ve gök olmayacak, o zaman insanlar nerede bulunacak? diye sorduğunda, Rasûlullah (s.a.s.): “Strat üzerinde!” buyurarak onu bu konuda bilgilendirmiş ve kendisine ayetin manasını açıklamıştır¹²⁰. Hz. Âişe’nin kendisine anlamı kapalı gelen ayetleri bizzat Rasûlullah’a (s.a.s.) sorduğu şeklinde birçok rivayet mevcuttur¹²¹.

Hz. Âişe, Rasûlullah’a (s.a.s.) anlamadığı veya gerekli gördüğü her şeyi sorarak anlamaya çalışırdı. Rasûlullah (s.a.s.) onun bir hatasını, yanlışını gördüğü zaman derhal müdahalede bulunarak onu düzeltiyordu. Böylelikle Hz. Âişe, anlamadığı konular karşısında kesin bir kanaat getirinceye kadar soruşturur ve araştırırdı. Bazı konulardaki yorumunu da Rasûlullah’a (s.a.s.) sorar, Rasûlullah da (s.a.s.) onu ya tasdik eder veya uygun tarzda tashih ederdi¹²².

¹¹⁵ 23. Mü’minûn, 60.

¹¹⁶ 23. Mü’minûn, 61.

¹¹⁷ Tirmizî, Tefsîr, 24.

¹¹⁸ 14. İbrahim, 48.

¹¹⁹ Diğer bir rivayete göre Hz. Âişe, Zümer sûresinin 67. ayeti olan “Bütün yeryüzü kıyamet günü O’nun kabzasındadır ve gökler O’nun elinde dürülür!” ayet-i kerimesini okumuştur. Bkz. Doğrul III, 279.

¹²⁰ Ahmed b. hanbel, XXXX,79; İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân*, II, 40; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Musnedu’ d-Dârimî* Thk. Hüseyin Selim Esedü’ d-Dârânî, Dâru’l Müğî, el-Memleketü’l-Arabiyyetü’s-Suûdiyye 2000, Rikâk, 88.

¹²¹ Sekkâf, 196; Abdullah Ebu’s-Su’ûd, Bedr, *Tefsîru Ümmi’l-Mü’minîn Âişe*, Dâru’l-Âlemi’l-Kütüb, Riyâd, 1996, 39.

¹²² Doğrul, III, 279.

1.4.4. Cömertliği ve Yardım Severliği

Hiz. Âişe'nin sahip olduğu bir diğer özelliği ise onun cömertliğidir. Az olsun çok olsun eline geçen malları tasadduk etmede hiç geri durmamıştır. Bunu da Rasûlullah'tan (s.a.s.) duyduğu “*Bir hurma ile olsa da cehennem ateşinden korunun*”¹²³ sözü gereğince yapmıştır¹²⁴. Müslümanlar Medine'ye hicret ederken evlerini, mallarını ve eşyalarını geride bıraktıklarından dolayı büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardı. Bu sıkıntı ve yoksulluktan Medine'deki tüm Müslümanlar da etkilenmişlerdi¹²⁵. Öyle ki Rasûlullah (s.a.s.) bir gün Hiz. Âişe'den kendisine yiyecek bir şeyler getirmesini istemiş; ancak, Hiz. Âişe yiyecek bir şeyin olmadığını söyleyince, Rasûlullah da (s.a.s.) ‘Ben bugün oruçluyum’ cevabını vermişti¹²⁶.

Bu sıkıntılı dönemi anlatan Enes b. Mâlik: “*Rasûlullah'ın zevceleri tabaklarla birbirlerine çekirge hediye ederlerdi.*” bilgisini nakletmiştir¹²⁷. Hiz. Âişe'den gelen ve Rasûlullah'ın evinde bile bu yokluğun olduğunu anlatan rivayetin ise “*Bazen aylar geçer ve Rasûlullah'ın evlerinde yemek pişirmek için ateş yakıldığı görülmezdi.*”¹²⁸ olduğu söylenmiştir. Ancak bu yokluk zamanda bile Müslümanların ellerinden geldiğince tassadduk ettikleri nakledilmiştir. Nitekim Hiz. Âişe'nin de bu Müslümanlardan olduğu ve oldukça cömert bir hanım olduğu gelen rivayetler arasında yerini almıştır.

Konuya binaen Hiz. Âişe'den gelen rivayette: “Bana bir kadın geldi. Beraberinde de iki kızı vardı. Benden bir şeyler istedi. Ancak yanımda bir tek kuru hurmadan başka bir şey yoktu. Onu kendisine verdim. Kadın onu alarak kızlarına paylaştırdı. Kendisi ondan bir şey yemedi. Sonra kızlarıyla birlikte kalktı, gitti.”¹²⁹

Başka bir rivayette ise Hiz. Âişe oruçlu iken bir yoksul kendisine gelerek yardım istemiş. Hiz. Âişe'nin evinde de bir yufka ekmekten başka bir şey yokmuş. Buna rağmen cariyesine bu ekmeği yoksula vermesini istemiş. Cariyesi onun bu isteğini yerine getirmiş. Ancak akşam olunca yufka ekmeğe sarılmış bir koyun eti

¹²³ Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Zekât, 68.

¹²⁴ Tahmaz, 166.

¹²⁵ Erkocaaslan, *Hiz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti*, 188.

¹²⁶ Müslim, Savm, 169.

¹²⁷ İbn Mâce, Sayd, 9.

¹²⁸ Buhârî, Rikâk, 17; Müslim, Zühd, 28; İbn Mâce, Zühd, 10.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 120, XXXXII, 202; Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Birr, 147.

hediye edilmiş. Bunun üzerine Hz. Âişe cariyesini çağırarak ‘Bunu ye, bu senin ekmeğinden daha hayırlıdır’¹³⁰ diyerek rızık verenin Allah olduğunu cariyesine ima etmiştir.

Hz. Âişe’nin cömertliği, Rasûlullah’tan sonraki hayatı boyunca da devam ettiği yönündeki rivayetlerin kaynaklarda oldukça çok olduğu gözlemlenmiştir.

Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) Hz. Âişe hakkında “*Ben Âişe ve Esmâ’dan daha cömert bir kadın görmedim. Ancak bunların cömertlikleri farklı idi. Âişe, vereceği bir şeyi yanında toplar sonra insanlara taksim ederdi. Esmâ ise yarın için bile elinde bir şey kalmayana kadar hepsini insanlara dağıtırdı*”¹³¹ Urve b. Zübeyr ise “*Âişe’nin yetmiş bin dirhem kıymetindeki malı tasadduk ettiğini gördüm. Ancak o elbiselerini yama yapıp da giyerdi*”¹³² ifadeleriyle Hz. Âişe’nin cömertliğini anlatmışlardır.

1.4.5. Kıskançlığı

Hz. Peygamber’in hanımları arasındaki sevgi farklılığı onlarda kıskançlık meydana getirmiş, bu da bazı problemler çıkarmıştır. Hanımlarından her birinin, Hz. Peygamber’in kendi yanında biraz daha fazla kalmasını sağlamak ve diğerlerine daha az zaman bırakmak için büyük çabalar harcadığı görülmektedir¹³³.

Hz. Âişe ve Rasûlullah’ın (s.a.s.) diğer eşleri ile ilişkileri hakkında nakledilen rivayetler incelendiğinde genellikle aralarında yaşanan kıskançlıklar üzerinde durulduğu görülmektedir. Hz. Âişe, neredeyse Rasûlullah’ın (s.a.s.) tüm eşleri ile birtakım kıskançlıklar yaşamıştı¹³⁴. Ancak Rasûlullah (s.a.s.) gibi değerli bir eşin

¹³⁰ Mâlik b. Enes, Sadaka, 5.

¹³¹ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, 121.

¹³² İbn Sa’d, VIII, 53.

“Hz. Âişe’nin cömertliğini Şiiler de kabul etmektedirler. Fakat onlara göre Hz. Âişe’nin böyle davranmasının tek sebebi Onun itibar meraklısı olmasıdır. Âişe halkın saygı ve sevgisini kazanarak bununla çeşitli menfaatler elde etmek için bu cömertlikleri yapmıştır. Maalesef Şiiler’in Sahâbenin geneli hakkındaki görüşleri böyle çarpık bir bakış açısı üzerine kurulmuştur.” Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı, Şahsiyeti*, 200.

¹³³ Rıza Savaş, *Asr-ı Saadette Hz. Peygamber’in aile Hayatı ve Evlilikleri*, Edt., Vecdi Akyüz, *Bütün yönleriyle Asrı Saadet’te İslam*, Beyan Yay., İstanbul 1994, IV, 308.

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, XXXX, 359, XXXXI, 479, XXXXII, 145; Buhârî, Menâkıb, 20, Nikâh, 107; Müslim, Rada’, 49, 50 Fedâilu’s-Sahâbe, 74, 75, 76; Nesâî, Nikâh, 1; İbn Mâce, Nikâh, 56; Recep, Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı, Şahsiyeti*, 85.

birçok kuma ile paylaşılması sebebiyle aralarında bu tarz kıskançlıkların yaşaması doğal karşılanmalıdır¹³⁵.

Hiz. ÂiŒe'nin Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eŒleriyle iliŒkisini ele alınan yerde, onun biraz kıskanç bir mizaca sahip olduğu anlaŒılmıŒtı. Ancak bu durum onun Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eŒlerine karŒı bir zûlüm yaptığı anlamına gelmemektedir. Yukarıda da değinildiği gibi buradaki önemli nokta Hiz. ÂiŒe'nin bu kıskançlıkları bile bir hayra vesile olduğudur. Œöyle ki Buhârî ve Müslim'de Hiz. Hatice'nin faziletleri hakkında gelen rivayetleri Hiz. ÂiŒe nakletmektedir. Bu da göstermektedir ki Hiz. ÂiŒe'nin kıskançlığı bile bir hayra vesile olmuŒtur. Eğer Hiz. ÂiŒe Hiz. Hatice'ye duyduğu kıskançlığını nakletmemiŒ olsa, Hiz. Hatice'nin faziletleri, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ona olan muhabbeti bize ulaŒmayabilirdi¹³⁶.

1.5. SİYASÎ KONUMU

Hiz. ÂiŒe'nin Rasûlullah (s.a.s.) döneminde siyasi olarak pek faaliyet gösterdiği söylenemez. Ancak kendisinin de rivayet ettiği üzere kura sonucu Rasûlullah (s.a.s.) ile bazı seferlere katılmıŒtır. Ayrıca Rasûlullah (s.a.s.) ile kadınlar arasında ailevi sorular hususunda bir aracı olmuŒtur¹³⁷. Bunun dıŒında Rasûlullah (s.a.s.) döneminde siyasi olarak rol aldığı bir durumun olmadığı görülmektedir. Rasûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra Hiz. ÂiŒe'nin babası Hiz. Ebû Bekir halife seçildikten sonra Rasûlullah'ın (s.a.s.) eŒleri Hiz. Osman (ö. 35/656) vasıtası ile Hiz. Ebû Bekir'den miras talebinde bulunmuŒlardı. Ancak Hiz. ÂiŒe, onlara Rasûlullah'ın (s.a.s.) “*Biz Peygamberler geride miras bırakmayız, ancak bizim geride bıraktığımızın hepsi sadakadır*” hadisini hatırlatınca onlar da bu istekten vazgeçmiŒlerdir¹³⁸. Bu olay dıŒında Hiz. ÂiŒe, Hiz. Ebû Bekir ile Hiz. Ömer'in halifelik yıllarında herhangi bir siyasi faaliyette bulunmamıŒtır. Onun her iki halife ile iliŒkileri karŒılıklı sevgi ve saygıya dayalı olmuŒtur¹³⁹. Zaten ilk iki halife hakkında “Œayet Rasûlullah bir halife

¹³⁵ Erkocaaslan, *Hiz. ÂiŒe'nin Hayatı, Œahsiyeti*, 85.

¹³⁶ Erkocaaslan, *Hiz. ÂiŒe'nin Hayatı, Œahsiyeti*, 86.

¹³⁷ Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 353; Buhârî, Œehâdet, 15, Tefsîr, 224, Hibe, 13; Müslim, Tevbe, 56; İbn Mâce, Nikâh, 47; Dehîl, 86.

¹³⁸ Mâlik b. Enes, Kelâm, 828; Ahmed b. Hanbel, XXXXIII, 302; Buhârî, Ferâiz, 3; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide ÂiŒe*, 157.

¹³⁹ Fayda, “*ÂiŒe*”, DİA, II, 202.

tayin edecek olsaydı, bu kişiler Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olurdu”¹⁴⁰ demesi bu durumu göstermiştir.

Hz. Ömer’in vefatından sonra Hz. Osman, yetmiş yaşın üzerindeki Şurâ ile halife seçilmiştir. Toplamda on iki yıl halifelik yapan Hz. Osman, halifeliğinin birinci yarısında ilk iki halifenin izini sürmüştür. Ancak halifeliğinin ikinci yarısında bazı karar ve tasarrufları ona karşı bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Hz. Âişe, Hz. Osman’ın bu tasarruflarından dolayı ona karşı oluşan muhalefetin başında yer almıştır. Hz. Âişe’nin Hz. Osman’a olan siyasi muhalefetini, genç ve liyakatsiz kişilere idari görevler vermesi ve Hz. Osman’ın bazı kimseleri çeşitli nedenlerden dolayı dövdürmesi şeklinde sıralanabilir¹⁴¹. Hz. Âişe, halifeden bu tutumlarından vaz geçmesini ve kendisine karşı olan muhalefetin isteklerini yerine getirmesini ister. Ancak Hz. Osman bunu kabul etmeyince, Hz. Âişe ona karşı menfî bir tutum sergiler ve halifenin istifasını ister. Hz. Osman’ın Hz. Âişe’nin şikâyetlerinden ve muhalefetinden çok rahatsız olduğu nakledilir. Hz. Osman muhalefetin isteklerini yerine getirmeyince ona karşı oluşan muhalefet tarafından evi muhasaraya alınır. Böylece siyasî olaylara direkt olarak karışan Hz. Âişe, Hz. Osman’ın evi muhasara kuşatma altındayken hac vazifesini yerine getirmek için hazırlanır. Bu sırada başta Mervan b. Hakem (ö. 65/685) olmak üzere bazı kimseler, böyle kritik bir dönemde onun Medine’de kalmasını isterler. Ancak Hz. Âişe onları dinlemeyip Mekke’ye gider¹⁴².

Esasen Hz. Osman’ın şehadetine sebep olan, onun şahsi tutumu ve kabul edilmeyen bazı tasarruflarıdır, demek bir noktayı kaçırmak anlamına gelmektedir. Çünkü Hz. Osman’a yöneltilen eleştirileri sırf onun tutum ve tasarruflarına yönelik şikâyetlerle izah etmek doğru bir tespit olmaz. Bu dönemde, neslin değiştiğini; lider konumundaki Ashâbın toplum nezdindeki etkisinin azalmaya başladığını; Arap

¹⁴⁰ İshâk b. Râhuye, *el-Müsned*, III, 660; Ahmed b. Hanbel, XXXX, 404.

¹⁴¹ Fayda, *Âişe*, 203; Demirel, *Hz. Âişe ve Siyaset*, 132

¹⁴² İbn Sa‘d, III, 258, V, 27; Yiğit, İsmail, “Osman”, *DİA*, TDV Yay, İstanbul 1989; Fayda, “*Âişe*”, II, 203; Demirel, Harun Reşit, (2000) “Hz.Âişe ve Siyaset” (Hadis- Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, Sayı, III, 123- 148.; Ayrıca geniş bilgi için bkz. el-Afgânî, Saîd, *Âişe ve’s-Siyâse*, Dâru’l-Beşâir 2010; Adnan, Demircan, *Hz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, Beyan Yay., İstanbul 2014; Ahmet, Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar kavgası*, Otto Yay., Ankara 2015; Adnan Demircan, *İslâm Tarihi’nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, Beyan Yay., İstanbul 2015, 91-110; Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 278-303.

toplumundaki değişimi ve kabileler arasındaki rekabetin arttığını da göz önünde bulundurmak gerekir¹⁴³.

Hac görevini ifa eden Hz. Âişe, halife Osman'ın şehit edildiğini, onun yerine Hz. Ali'nin halife olduğunu Medine'ye dönerken yolda Talha (ö. 36/656) ve Zübeyr b. Avvâm'dan (ö. 36/656) öğrenir. Kendisine Medine'nin durumunu şöyle açıklar “Biz Medine'den kaçıyoruz. Oradaki ayak takımından ve bedevîlerden kaçıyoruz. Geride bıraktıklarımız şaşırılmışlar. Ne bir hakkı tanıyor ne bir batıla karışıyor, ne de kendilerini müdafaa edebiliyorlar”. Ayrıca Talha ve Zübeyr, Hz. Ali'ye zorla biat ettiklerini ve bu biatlarından da vazgeçtiklerini söylerler. Bunun üzerine Hz. Âişe onlarla birlikte Mekke'ye geri döner. Hz. Âişe, Hz. Osman'ın öldürülmesine karşı çıkanlar ve halifenin intikamını almak isteyenlerle birlikte Müslümanlar arasındaki ihtilafa son vermek maksadıyla Basra'ya gitme kararı alırlar. Hz. Âişe ve onun etrafında toplananlarla birlikte Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmak ve Ümmetin içinde bulunduğu fenalıktan kurtarmak için Basra'ya hareket ederler. Hav'eb'in yakınlarına gelince köpeklerin havladığını duyduğunda, Rasûlullah'ın (s.a.s.) kendisine söylediği “*Hav'eb köpeklerinin havladığı sizden birisine ne oluyor?*”¹⁴⁴ sözünü hatırlar ve geri dönmek ister. Ancak yanında bulunanlar buldukları yerin Hav'eb olmadığını söylerler, ayrıca geri dönmemesi için hep birlikte ricada bulunurlar ve belki de Allah'ın kendisi sayesinde Müslümanlar arasında barış ve huzuru ihdas edeceğini söyleyerek onu ikna ederler¹⁴⁵.

Hız. Âişe, halife Osman'ın şehit edilmesiyle Müslümanların giderek bölünmeye başlaması karşısında son derece rahatsız olmuştur. Bu bağlamda Amra bnt. Abdurrahmân'dan (ö. 106/724) rivayet edildiğine göre Hz. Âişe, bu millet kadar şu ayeti kerimenin manasına uymayan ve ondan yüz çeviren bir millet görmedim¹⁴⁶ diyerek “*Müslümanlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa hemen aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın hükmüne dönünceye kadar onlarla savaşın. Şayet dönerlerse o zaman aralarını adaletle düzeltin. Şüphesiz ki Allah âdil*

¹⁴³ Demircan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, 88-89.

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, XXXX, 299.

¹⁴⁵ Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Âişe*, 169, 174; krş. Nedvî, *Büyük İslam Tarihi, Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul 1978, 336; Mustafa Fayda, “*Âişe*”, DİA, II, 203; Adnan, Demircan, *Hız. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, Beyan Yay., İstanbul 2014, 61.

¹⁴⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvâttâ*, (bi Rivâyeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî), Thk. Abdulvehhâb b. Abdulletif, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, trs, 344.

davrananları sever”¹⁴⁷ ayetini okumuştur. Hz. Âişe söz konusu bu ayetin hükmüne uyarak olaylar karşısında ilgisiz kalmamış ve ümmetin içinde bulunduğu karışıklığa son vermek maksadıyla ıslah daveti için yola çıkmıştır¹⁴⁸. Hz. Osman’ın hilafetinde onu sert bir şekilde eleştiren¹⁴⁹ Hz. Âişe ve beraberindekiler Hz. Ali’nin Basra valisi Osman b. Huneyf’le (ö. 41/661 [?]) önce saldırmazlık antlaşması yaparlar daha sonra bir saldırının ardından onu bertaraf edip şehri ele geçirirler¹⁵⁰.

Muâviye’nin üzerine yürümek için hazırlanan Hz. Ali gelişmeleri duyunca Irak’a hareket eder. Hz. Âişe ile Hz. Ali arasında çeşitli mektuplaşmalar olmuşsa da araya karışan fitneciler sebebiyle h. 36 yılı Cemâiziye’lâhir’de (Aralık 656) Müslümanlar arasında ilk ve kanlı çarpışma gerçekleşir. İki Müslüman grupun karşı karşıya geldiği bu çarpışma Hz. Âişe’nin devesinin hemen etrafında gerçekleştiği için Cemel Vak‘a’sı denilmiştir. Savaş, Hz. Âişe yanlılarının kaybetmesiyle sonuçlanmıştır¹⁵¹. Hz. Ali, Hz. Âişe’yi kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir’in gözetiminde bir grup kadınla Medine’ye gönderir. Hz. Âişe, Cemel Vak‘a’sından sonra Hz. Ali ile barışmış, Medine’de sakin bir hayat sürmüş, bir daha siyasete karışmamıştır. Ancak Muaviye hilafeti yıllarında onun bazı icraatlarını eleştirmekten de geri kalmamıştır¹⁵².

Hz. Âişe, sadece Allah’ın emrini yerine getirmek için Hz. Osman’ın halifeliğinin son yıllarında başlayıp Cemel Vak‘a’sı ile sona eren siyâsî faaliyetlerinden dolayı ömrünün sonlarına doğru pişman olmuş ve bu faaliyetleri onu derinden üzmüştür. Birçok Müslümanın ölümüne sebep olan bu acı olayları yaşamaktansa daha önce ölmeyi tercih ettiğini, Allah’ın onu bir ağaç olarak yaratmış olmasını temenni ettiğine dair rivayetler nakledilmiştir¹⁵³.

¹⁴⁷ 49. Hucurât, 9.

¹⁴⁸ Nedvî, *Sîretu’s-Seyyide Âişe*, 172; Demircan, *Hz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, 153; Fayda, “*Âişe*”, II, 203.

¹⁴⁹ Adnan, Demircan, *Fitne Kardeşlerin Savaşı*, Beyan Yay., İstanbul 2015, 84.

¹⁵⁰ Fayda, “*Âişe*”, II, 203; Demircan, *Hz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, 62.

¹⁵¹ Nedvî, *Sîretu’s-Seyyide Âişe*, 180; Mustafa Fayda, “*Âişe*”, DİA, II, 203; Demirel, *Hz. Âişe ve Siyaset*, 145; Demircan, *Hz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, 62.

¹⁵² Dehîl, 78; Demirel, *Hz. Âişe ve Siyaset*, 147

¹⁵³ Abdürrezzâk, XI, 307; İbn Sa’d, VIII, 58, 59; Nedvî, *Sîretu’s-Seyyide Âişe*, 201; Fayda, “*Âişe*”, II, 203.

1.6. VEFATI

Hiz. ÂiŖe, Hiz. Muaviye devrinin son zamanlarına kadar yaŖamıŖtır. Hiz. ÂiŖe, Hicretin 58. senesinde hastalanmıŖ, Ölüm döŖeğindeyken Cemel SavaŖı'ndan dolayı büyük bir piŖmanlık içerisine girmiŖ ve Ŗu sözleri telaffuz ettiği nakledilmiŖtir: 'İsterdim ki öldüğümde unutulup gitseydim'. 'KeŖke yaratılmamıŖ olsaydım'. KeŖke Allah'ı zikreden bir ağaç parçası olsaydım da üzerime düşen görevi yapsaydım'. 'Allah'a yemin olsun ki çamur olmayı isterdim. Allah'a yemin olsun ki bir ağaç olmayı isterdim. Allah'a yemin olsun ki Allah'ın beni asla yaratmamıŖ olmasını isterdim' ifadeleriyle karıŖtıđı siyasi olaylardan duyduğu piŖmanlıđını ortaya koymuŖtur¹⁵⁴.

Hiz. ÂiŖe vefat edeceği sıralarda "Beni Rasûlullah'ın yanına değil, Rasûlullah'ın diğer zevcelerinin yanına defnedin. Çünkü ben Rasûlullah'tan sonra bazı yanlış Ŗeylere sebep oldum." diyerek Baki kabristanına defnedilmek istemiŖtir¹⁵⁵. Ayrıca vefat ettiği sırada hemen gömülmesini, arkasında meŖalelerle takip edilmemesini, cenazesi taŖınırken altına da kırmızı kadife serilmemesini vasiyet etmiŖti¹⁵⁶.

Hiz. ÂiŖe, hicretin elli sekizinci yılının Ramazan ayının on yedinci günü, m. 13 Haziran 678 tarihinde vitir namazından sonra vefat etmiŖtir. Cenaze namazını Ebû Hüreyre kıldırmiŖtır¹⁵⁷. Cenazeye o kadar insan katılmıŖtı ki daha önce böyle bir kalabalığın görülmediği rivayet edilmektedir¹⁵⁸. Ümmü Seleme (r.a), Hiz. ÂiŖe'nin vefat ettiğini duyunca "Allah ÂiŖe'ye rahmet eylesin! Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin olsun ki insanlar arasında babasından sonra Rasûlullah'ın en çok sevdiğiydi"¹⁵⁹ demiŖtir.

¹⁵⁴ Abdürrezzâk, XI, 307; İbn Sa'd, VIII, 58, 59; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide ÂiŖe*, 201.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, VIII, 59; Buhârî, Cenâiz, 94; Hâkim en-Nisâburî, Ebû Abdillah, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990, IV, 5; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide ÂiŖe*, 202.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, VII, 59, 61.

¹⁵⁷ Hâkim en-Nisâburî, IV, 5; İbn Sa'd, VII, 61; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide ÂiŖe*, 202.

¹⁵⁸ İbn Sa'd, VII, 61.

¹⁵⁹ Tayâlisî, *Müsned*, III, 185.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ÂİŞE’NİN İLMÎ HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Hiz. Âişe, Kureyş’in en bilgilisi sayılan kişinin ve Rasûlullah’ın (s.a.s.) en yakın arkadaşının kızı olmasından dolayı daha çocukken kendisini ilim ortamında bulmuştur. Hiz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) ile evliliğinden sonra vahiy gölgesinde yaşadığı süre boyunca ilmi kimliğini olgunluğa ulaştırmayı başarmıştır. Hiz. Âişe, Rasûlullah’ın (s.a.s.) vefatından sonra da İslâm’ın doğru anlaşılması için gayret göstermiş ve hayatını bu yola adanmıştır. Onun takip ettiği metodlar halen günümüzde geçerliliğini sürdürmektedir.

Hiz. Âişe kendisini sadece İslâmî ilimlerde değil, bilakis beşerî ilimlerde de çağının en bilgili bir şahsiyeti olacak şekilde yetiştirmiştir. Bu bağlamda Hiz. Âişe profilinin daha iyi okunması ve tahlil edilmesi için onun ilmi hayatının nasıl başladığını ve ilmi yeterliliğinin bilinmesi gerekmektedir.

2.1. HZ. ÂİŞE’Yİ İLME YÖNLENDİREN ETKENLER

Hiz. Âişe ilk dört halife döneminde ve onlardan sonra ki dönemde âlimlerden bir âlime olarak ön plana çıkmıştır. Öyle ki kendisine fetva sorulduğunda tam ve isabetli cevap alınan bir makama ulaşmıştır¹⁶⁰. Bu konuya istinaden Urve b. Zübeyr: “Âişe’den daha iyi farzları bilen, daha iyi fikhî bilen ve daha iyi şiir bilen kimseyi görmedim”¹⁶¹ diyerek Hiz. Âişe’nin derin ilmine dikkat çekmeye çalışmıştır. Hiz. Âişe’nin ilmi bilgisi hakkında Zührî ise şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Eğer Âişe’nin ilmi toplanıp bir tarafa konulsa ve Rasûlullah’ın diğer bütün eşlerinin ilmi bir tarafa konulsa muhakkak ki Âişe’nin ilmi daha ağır basacaktır.”¹⁶²

Hiz. Âişe bu bilgileri, şüphesiz ilk olarak Kureyş’in şiirlerini iyi bilen, Arapların nesebini, Arap günlerini iyi bilen kısacası Kureyş’in iyiliklerini ve kötülüklerini en iyi bilen babası Hiz. Ebû Bekir’den almış olmalıdır¹⁶³. Hiz. Ebû

¹⁶⁰ Dehîl, 80.

¹⁶¹ Ebûbekir İbn Ebî Şeybe, *el-Müsannef*, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetu’r Rüşd, Riyâd 1989, VI, 239.

¹⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, XI, 338.

¹⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 73.

Bekir'in bu bilgisinden istifade eden Hz. Âişe, birçok şiir ve Arap havadisini ezberlemiştir¹⁶⁴.

Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber yaşayanların (genelde sahâbenin özelde Rasûlullah'ın eşlerinin) ilmi kaynağından alma hususunda büyük bir fırsatı olduğu söylenilebilir¹⁶⁵. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin ilminin bu kadar üstün olmasının ikinci ve en önemli sebebi, Rasûlullah (s.a.s.) ile evliliğidir denilebilir. Hz. Âişe Rasûlullah'a en yakın olanlardan olduğu için O'ndan çok ilim öğrenmiş bu da onu Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetini en çok bilen sahâbenin başında yer almasını sağlamıştır. Bu sayede Hz. Âişe Rasûlullah'tan (s.a.s.) bize 2210 hadis rivayet etmiştir¹⁶⁶.

Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber bulunması sayesinde Rasûlullah'a dini ve dünyevi konularda fetva için gelenlerin sorularını ve Rasûlullah'ın onlara verdikleri cevapları dinleme şansını bulmuştur. Ayrıca Rasûlullah (s.a.s.) ile Müslüman kadınlar arasında kadınlara has olan konularda bir aracı görevi de üstlenmişti. Böylece Hz. Âişe, neredeyse evlilik konusundaki şer'î sayılacak bütün konulardaki fıkhi hükümleri öğrenme imkânı elde etmiştir¹⁶⁷.

Hz. Âişe'nin ilmî anlamda Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eşlerine nazaran daha avantajlı olduğu bazı hususlarında olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi Hz. Sevede'nin kendi gününü Hz. Âişe'ye hediye etmesidir¹⁶⁸. Bu sayede Hz. Âişe Rasûlullah (s.a.s.) ile iki gün geçirirken Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eşleri ise onunla bir gün geçirebiliyorlardı. Hz. Âişe'nin avantajlı olduğu bir diğer husus ise odasının mescide daha yakın olmasıdır. Rasûlullah (s.a.s.) hayatta olduğu süre içerisinde burada namazları bizzat kıldırılmış, ilim halkalarını ve meclislerini idare etmiştir. Sahâbenin eğitim ve öğrenimini buradan yürütmeye çalışmış, ayetlerin sebab-i nüzûllerini açıklamış, çeşitli kabile ve ülkelere diplomatik mektup, antlaşmaları burada yazdırmış, elçiler göndermiş, elçiler kabul etmiş, savaşların planlarını hep mescitten idare etmiştir¹⁶⁹. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin bunları duyması ve öğrenmesi muhtemeldir. Bu ortamda yetişen Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer eşlerine

¹⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 338.

¹⁶⁵ Dehîl, 85.

¹⁶⁶ Zehebî, *Siyer*, II, 139.

¹⁶⁷ Dehîl, 86.

¹⁶⁸ Buhârî, Hibe, 15; İbn Mâce, Nikâh, 48.

¹⁶⁹ Aşık, *Hazreti Âişe'nin Hadisçiliği*, 26.

göre daha bilgili olması ve ilmi bir karakter olarak karşımıza çıkması, şaşırılacak bir durum olmasa gerektir.

2.2. FIKİH BİLGİSİ

Rasûlullah (s.a.s.) gerek yaşama metodu ile gerekse öğretileri ile ashâbına dini öğrenmeleri için son derece olgun davranmıştır. Muhatabının durumunu göz önüne alarak onlara dini konuları öğretmek için vaazlar, nasihatler ederdi. Rasûlullah (s.a.s.) ashabına bu yöntemi göstererek onların böyle davranmalarını istemiş oluyordu. Bu minvalde *'Allah bir kimsenin iyiliğini murad ederse onu dinde fakih/derin anlayışlı kılar'*¹⁷⁰ şeklinde hadisler irad ederek din hususunda ilim sahibi olmaya teşvik ediyordu. Rasûlullah (s.a.s.) ashabından erkeklerin dini ilimleri öğrenmelerini istediği kadar bayan ashabının da bu ilimleri öğrenmelerini arzulamaktaydı¹⁷¹. Bu bağlamda Hz. Âişe'nin fıkıh öğrenme merakının buradan geldiği söylenilebilir.

Hz. Âişe'nin İslâm'ın doğuş ve gelişme aşaması gibi uzun bir döneme şahit olması, bazı fırka ve mezheplerin ortaya çıkışını görmesi sebebiyle onun Kur'ân ve hadis yanında özellikle fıkha dair yorumları da ayrı bir öneme sahiptir. Onun fetvaları daha çok kadınlarla, eşler arasındaki meselelerle, gece ibadetleriyle, helal haram gibi hükümlerle, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ahvali ve ahlakıyla ilgili olmuştur¹⁷².

Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) daha hayattayken ayetlerdeki helal ve haramları, emir ve yasakları öğreniyordu¹⁷³. Ayrıca öğrendiği ayetleri insanlara aktarma hususunda başarılı idi¹⁷⁴. Bundan dolayı da Rasûlullah'tan (s.a.s.) sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetlerinde fetva veren bir konuma yükselmiştir¹⁷⁵.

Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) vefat ettiği sırada genç olmasına rağmen, Kur'ân'ı ve Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetini en iyi bilen, anlayan ve fetva veren Hz. Ömer, Hz.

¹⁷⁰ Buhârî, İlim, 10.

¹⁷¹ Geniş bilgi için Bkz: Abdulfettah Ebû Ğudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, (çev. Enbiya Yıldırım), Otto Yay. Ankara 2016.

¹⁷² Abdullah Kahraman, "Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Âişe ", *Diyanet İlmî Dergi*, 45, 2, 2009, 79-88.

¹⁷³ İbn Hâcer, *el-İsâbe*, I, 56; Kehhâle, III, 106.

¹⁷⁴ Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti*; 240.

¹⁷⁵ İbn Sa'd, II, 286; Dehîl, 87.

Ali, Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88), ve Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) gibi sahâbîlerin başında yer almıştır¹⁷⁶.

Kur'ân ve Sünneti iyi anlamış olan Hz. Âişe, hadislerden istinbat ve kıyas suretiyle yeni hükümler çıkarmıştır. Onun icthad ve fetvaları, kendisinin bir fakih ve müçtehid olarak kabul edilmesini sağlamıştır¹⁷⁷. Ayrıca Hz. Âişe, birçok fıkhi meselede ve özellikle feraiz sahasında derin bir kültür ve anlayışa sahip olmuştur¹⁷⁸. Talebelerinden Mesrûk'a (ö. 63/683 [?]); Hz. Âişe feraiz biliyor muydu? diye sorulduğunda; 'Gerçekten Rasûlullah'ın (s.a.s.) yaşça büyük sahâbîleri Hz. Âişe'ye feraiz hakkında sorular sorarken görüyordum' diye cevap vermiştir¹⁷⁹. İslâm hukuku sahasındaki görüşleri yeğenleri Kâsım, Urve (ö. 94/713) ve diğer talebeleri tarafından nakledilmiştir¹⁸⁰.

Zehebî (ö. 748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* adlı eserinde Hz. Âişe'nin hayatından bahsederken onun hakkında kullandığı ilk cümle '*Tartışmasız olarak Hz. Âişe Ümmetin kadınları arasında en bilgili, fakihi idi*'¹⁸¹ şeklindeki ifadesi onun fıkıh bilgisine dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla sahâbenin büyükleri bile sonucuna ulaşamadığı bir konuyla karşı karşıya kaldıklarında Hz. Âişe'ye başvuruyor ve bunun sonucunda ondan tatmin edici bir cevap almış oluyorlardı. Bu durumu destekleyen Ebû Mûsa el-Eş'arî (ö. 42/662-63) şöyle demektedir; 'Biz Peygamber'in (s.a.s.) ashabı olarak herhangi bir hadis konusunda bir sorunumuz olduğunda onu Âişe'ye sorar ve o konuda Âişe'den bir bilgi edinirdik'¹⁸². Bu konuda Ebû Seleme (ö. 104) ise: "*Ben Âişe'den başka Rasûlullah'ın sünnetini daha iyi bilen, re'yine başvurduğunda daha fakih olan ayetlerin sebab-i nüzulünü daha iyi bilen ve feraiz konusunu daha iyi bilen*

¹⁷⁶ Kehhâle, III, 106; Fayda, "Âişe", II, 203.

¹⁷⁷ Fayda, "Âişe", II, 204; Esmâ, Biçen, *Hiz. Âişe'nin Tefsir Metodu Ve Tefsirdeki Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), YYÜSBE, Van 2011, 21.

¹⁷⁸ Dehîl, 87; Fayda, "Âişe", II, 203.

¹⁷⁹ Ebû İshâk, eş-Şîrâzî, *Takâtu'l-Fukahâ*, Thk. İhsân Abbâs, Dâru'r-Râidi'l-Arâbî, Beyrut 1970, 48; İbn Sa'd, II, 286; İbn Hâcer, *el-İsâbe*, I, 56.

¹⁸⁰ Fayda, "Âişe", II, 203.

¹⁸¹ Zehebî, *Siyer*, III, 426.

¹⁸² Tirmizî, *Menâkıb*, 63; Sekkâf, 212.

kimseyi görmedim”¹⁸³ sözleri ile adeta Hz. Âişe'nin derin ilmi ve bilgisi karşısında hayretini gizleyememiştir.

Mustafa Fayda Hz. Âişe'nin ilmi ve fıkhi faaliyetlerini şöyle anlatmaktadır: *“Hz. Âişe'nin en belirgin özelliklerinden biri de İslâm dininin esaslarını anlatmak hususundaki faaliyetleridir. Hz. Peygamber'den sonra onun evi, kadın erkek, büyük küçük birçok kimsenin huzuruna gelip kendisini dinlediği, varsa sorusunu sorup cevabını aldığı bir ilim ve irfan ocağı oldu. Hz. Âişe'nin varlığı sayesinde, “Peygamber şehri Medine” ilim merkezi olmaya devam etti. Hz. Âişe, yalnızca şifahi sorularla değil aynı zamanda muhtelif şehir ve bölgelerde yaşayan Müslümanların mektupla sordukları sorulara da cevaplar vermiştir. Böylece hadislerin ve bazı fikhî meselelerin yazılmasına da öncülük etmiş oldu. Hz. Âişe, Hz. Peygamber zamanından başlamak üzere kadınların eğitim ve öğretimiyle çok yakından meşgul oldu; çevresinde ders dinleyen ve hadis nakleden birçok kız ve kadın yer aldı. Böylece o hem bizzat hem de yetiştirdiği öğrencileri ile İslâm dünyasında kadınların ilimle meşgul olmaları gerektiğini, hiçbir tereddüde meydan vermeyecek şekilde göstermiş oldu”*.¹⁸⁴

Hz. Âişe diğer ilmi alanlarda olduğu gibi bazı fıkhi konularda da çağdaşı olan sahâbiler ile ihtilafa düştüğü nakledilmektedir. Söz konusu bu ihtilafları, Şeyh Saîd Fâiz ed-Dehîl'in kapsamlı olarak Hz. Âişe'nin hayatını, siyasi kimliğini, fıkhi faaliyetlerini ele aldığı *Mevsûatu Fıkhi Âişe Ümmü'l-Mü'minîn Hayâtuha ve Fıkhuha* adlı eserinde beş ayrı konu olduğunu tespit etmiştir¹⁸⁵. Ancak Ömer Rıza Doğrul'un çevirisini yaptığı ve eklemelerde bulunduğu, Seyyid Süleyman en-Nedvî'nin *İslâm Tarihi Asr-ı Saadet* adlı eserinde Hz. Âişe'nin çağdaşlarıyla ihtilafa düştüğü konuları otuz madde halinde saymıştır¹⁸⁶. Ayrıca Sâlih b. Muhammed el-Âtâ'nın Hz. Âişe'nin hayatını, şahsiyetini, ilmi faaliyetlerini ve fıkhi görüşlerini rivayetler ışığında ele alan *Habîbetu'l-Habîb Ümmü'l-Mü'minîn Âişe* adlı eserinde konuya dair çokça rivayetleri topladığı gözlemlenmiştir¹⁸⁷.

¹⁸³ İbn Sa'd, II, 286.

¹⁸⁴ Fayda, “*Âişe*”, II, 204.

¹⁸⁵ Dehîl, 531-550.

¹⁸⁶ Nedvî, *İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, III, 391-392.

¹⁸⁷ Geniş bilgi için Bkz: Sâlih b. Muhammed el-Âtâ, *Habîbetu'l-Habîb Ümmü'l-Mü'minîn Âişe*, yrs, 2008.

2.3. TEFSİR BİLGİSİ

Sahâbe, Rasûlullah (s.a.s.) ile bir arada yaşamaları ve Rasûlullah'tan (s.a.s.) aldıkları eğitim sonucunda cahiliye adetlerinden uzaklaşıp İslâm'ın ahlak ve hükümleriyle yetişmeye başlamışlardı. Kur'ân'ın nazil olduğu ortam ve ahvali çok iyi tanınmaları, bir kısım ayetlerin nüzul sebeplerine vâkıf olmaları gibi ayetlerin hikmet ve manalarını anlamada gerekli olan özelliklere sahip olmuşlardı¹⁸⁸. Dolayısıyla Rasûlullah'tan (s.a.s.) sonra diğer alanlarda olduğu gibi tefsir alanında da en mühim rolü sahâbe almıştır¹⁸⁹. Ancak diğer ilim dallarında olduğu gibi tefsir alanında da sahâbe iki kısma ayrılıyordu. Bazı sahabiler Allah'ın (c.c) ayetlerini yanlış te'vil etme korkusuyla Kur'ân tefsirinden geri durmuşlardı. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Abdullah b. Ömer bu gruptan sayılabilir¹⁹⁰. Diğer grupta olan sahabiler ise Kur'ân tefsirine karşı daha cesur ve kendine güvenenlerden oluşmaktaydı. Sahâbe içinden tefsir alanında şöhret kazananlar arasında, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Ubeyy b. Ka'b (ö. 33/654 [?]), Abdullah b. Abbâs, Zeyd b. Sâbit gibi isimler sayılmaktadır¹⁹¹. İşte Hz. Âişe bu grupta yer almaktadır¹⁹².

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim'in tamamı Rasûlullah'a (s.a.s.) yirmi üç senelik bir zaman zarfında indirilmiştir. Daha önce değinildiği gibi Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) ile dokuz yaşında evlenmişti. Bu da Rasûlullah'a (s.a.s.) Peygamberliğin on dördüncü yılına tekabül etmiştir. Hz. Âişe Rasûlullah (s.a.s.) ile yaklaşık on yıl yaşayabilmiştir. Buradan anlaşılan vahyin büyük bir kısmının Rasûlullah'a (s.a.s.) indiği süre zarfı, Hz. Âişe'nin çocukluk yılları zarfıydı. Ancak vahyin indiği sürede Hz. Âişe'nin çocukluk yılları olmasına rağmen vahiyden istifade etme fırsatını kaçırmamıştır¹⁹³. Bölelikle Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) ile dokuz yıl vahyin gölgesi altında dolu dolu yaşamıştır¹⁹⁴.

Hz. Âişe, daha çocukluk yıllarında (Mekke Dönemi) Rasûlullah'a (s.a.s.) gelen vahiyden haberdar olduğunu, bazı ayetleri ezberlediğini şöyle anlatmaktadır: “Babam

¹⁸⁸ Zeki Duman, *Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1992, 119.

¹⁸⁹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV yayınları, Ankara 2012, 234.

¹⁹⁰ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Feer Yayınları, Ankara 2010, 24.

¹⁹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 234, 235.

¹⁹² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 73.

¹⁹³ Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe* 102.

¹⁹⁴ Sekkâf, 196.

ve annemin İslâm dini dışında başka bir din üzerine yaşadıklarını hiç hatırlamam. O zamanlarda bir günümüz geçmezdi ki, o günün sabah ve akşam vakitlerinde Rasûlullah (s.a.s.) bize gelmemiş olsun”¹⁹⁵. Muhammed'in (s.a.s.) üzerine Mekke'de iken *"Daha doğrusu onlara va'd olunan asıl azabın vakti, o saattir. O saatin azabı daha belâlı ve daha acıdır"*¹⁹⁶ ayeti indirilmişti. Ben o sırada oyun oynayan bir kız çocuğuydum¹⁹⁷.

Hiz. Âişe Rasûlullah'ın (s.a.s.) evine intikal ettikten sonra vahiy ile iç içe olmuş ve O'nun (s.a.s.) en sevilen eşi olmuştu. Kur'ân ayetleri nâzil olduğunda birçoğuna bizzat şahit olmuştu¹⁹⁸. Bu durumu Rasûlullah (s.a.s.) kendisine Hiz. Âişe'yi şikâyete gelen Hiz. Sevde'ye şöyle ifade etmiştir: *"Âişe hakkında bana eziyet verme, çünkü bana Âişe'nin evinde iken hariç hiçbir kadının örtüsü altında bulunduğum sırada vahiy gelmez"*¹⁹⁹. Bundan dolayıdır ki Rasûlullah'ın (s.a.s.) vahiy geldiği esnadaki durumunu Hiz. Âişe haber vermiştir: *'Rasûlullah'ı (s.a.s.) soğuşu pek şiddetli bir kış gününde kendisine vahiy inerken görüyordum ve o günde bile kendisinden vahiy hali geçtiği vakitte şakaklarından tane tane ter akardı"*²⁰⁰.

Hiz. Âişe bu özelliklerinin yanında, İfk, Teyemmüm, Tahrim, Tahyir ve İlâ hadislerinde olduğu gibi direkt olarak vahye konu olmuş ve onun hakkında ayetler nazil olmuştur²⁰¹.

Vahyin gölgesinde yaşayan Hiz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) döneminde inen ayetlerdeki helal ve haram hükümleri öğrenmekle²⁰² kalmayıp kendisine kapalı olan ve anlamadığı ayetleri Rasûlullah'a (s.a.s.) sormada tereddüt etmemiştir²⁰³. Nitekim Hiz. Âişe: *"Verdiklerini, rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürperek verenler"*²⁰⁴ ayetini Rasûlullah (s.a.s.)'e sordum ve dedim ki: "Onlar şarap içen ve hırsızlık edenler midir?" Rasûlullah (s.a.s.): "Hayır Sıddîk'in kızı. Fakat onlar

¹⁹⁵ Buhârî, Salât, 85.

¹⁹⁶ 54. Kamer, 46.

¹⁹⁷ Buhârî, Tefsîr, 298.

¹⁹⁸ Dehîl, 83.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 129; Buhârî, Hibe, 6; Menâkıb, 31; Nesâî, 'İşretü'n-Nisâ, 3; Tirmizî, Menâkıb, 63.

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, XXXXIII, 268; Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1.

²⁰¹ 24. Nur, 11-20; 5. Mâide, 6; 66. Tahrîm, 1-3-4.

²⁰² Kehhâle, III, 106.

²⁰³ Sekkâf, 193; Tahmaz, 183;

²⁰⁴ 23. Mü'minûn, 60.

kendilerinden kabul edilmemesinden korktukları halde oruç tutan namaz kılan ve sadaka verenlerdir.” diyerek “*İşte bunlar iyiliklere koşup bu uğurda yarışırlar*”²⁰⁵ ayetini okumuştur²⁰⁶. Bu şekilde Hz. Âişe, kendisine anlamı kapalı gelen ayeti Rasûlullah’a (s.a.s.) sormada tereddüt etmemiştir. Ardından da Rasûlullah (s.a.s.) kendisine ayetin anlamını açıklamıştır.

Bir başka seferde Hz. Aişe, Rasûlullah’a (s.a.s.): Ey Allah’ın elçisi! Cenab-ı hak, “*O gün yer ve göklerin düzeni değişecek ve onlar bir ve kahhar olan Allah’ın huzuruna çıkacaklar*”²⁰⁷ buyuruyor²⁰⁸. Mademki yer ve gök olmayacak, o zaman insanlar nerede bulunacak? diye sorduğunda, Rasûlullah (s.a.s.): “*sırat üzerinde!*” buyurarak onu bu konuda bilgilendirmiş ve kendisine ayetin manasını açıklamıştır²⁰⁹. Hz. Âişe’nin kendisine anlamı kapalı gelen ayetleri bizzat Rasûlullah’a (s.a.s.) sorduğu şeklinde birçok rivayet mevcuttur²¹⁰.

Hz. Âişe’nin sahip olduğu bu önemli özelliği sayesinde Rasûlullah (s.a.s.) sonrası dönemde birçok alanda olduğu gibi tefsir alanında da kendisine soru sorulacak bir konuma ulaşmıştır²¹¹.

Bilindiği gibi Safâ ve Merve, Kâbe’nin doğu tarafındaki iki tepenin adıdır. Câhiliye döneminde her iki tepede de birer put vardı. Daha sonra bu putlar kaldırılmışsa da bazı Müslümanların içinde bir şüphe kalmış ve Safâ ve Merve arasını say etmekten çekinmişlerdi²¹². Ancak “*Şüphesiz Safâ ve Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur*”²¹³ ayetin nüzûlü ile bu şüphe giderilmiştir.

Bu durumu bilmeyen Hz. Âişe’nin yeğeni Urve, Safâ ile Merve arasında tavaf yapmayan insana günah olmayacağını söylemiş, bunun üzerine Hz. Âişe şöyle cevap

²⁰⁵ 23. Mü’minûn, 61.

²⁰⁶ Tirmizî, Tefsîr, 24.

²⁰⁷ 14. İbrahim, 48.

²⁰⁸ Diğer bir rivayete göre Hz. Aişe, Zümer süresinin 67. Ayeti olan “*bütün yeryüzü kıyamet günü O’nun kabzasındadır ve gökler O’nun elinde dürülür!*” Ayet-i kerimesini okumuştur, Doğrul, III, 279.

²⁰⁹ Ahmed b. hanbel, XXXX,79; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 40; Dârimî, Rikâk, 88;

²¹⁰ Sekkâf, 196; Abdullah Ebu’s-Su’ûd, 80.

²¹¹ İbn Sa’d, II, 286; Dehîl, 87.

²¹² Görmez, 36.

²¹³ 2. Bakara, 158.

vermiştir: “Ey kız kardeşimin oğlu! Sen ne kötü söz söyledin! Eğer bu ayetin manası senin yorumladığın gibi olsaydı, ‘Safa ile Merve arasında sa’y etmemekte günah yoktur” şeklinde olması gerekirdi. Şu kadar ki, bu ayet Ensâr hakkında indirilmiştir. Ensâr Müslüman olmadan önce, *Müşellel* denilen yerde bulunan kendisine ibadet ettikleri Menât putu için ihrama girip telbiye ederlerdi. İşte Ensâr’dan ihramlanan kimseler (kendi putları karşısında dikili bulunan) Safa ile Merve putları arasında sa’y etmeyi günah sayarlardı. Ensâr Müslüman oldukları zaman kendilerine zor gelen bu vaziyeti Rasûlullah’a şöyle sordular: ‘Ey Allah’ın elçisi! Bizler Safa ile Merve arasında sa’y etmeyi günah sayıyorduk (bu iş bize ağır geliyor) dediler. Bunun üzerine Yüce Allah “*Şüphesiz Safâ ve Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur*”²¹⁴ ayetini indirdi. Rasûlullah Safa ile Merve arasında dolaşıp sa’y etmeyi kendi fiili ile de kanunlaştırmıştır. Artık bu iki tepe arasında sa’y’ı terk etmek kimse için caiz değildir”, demiştir²¹⁵.

Bir başka rivayette Urve, Hz. Âişe’ye Yüce Allah’ın “*Eğer yetim kızlar hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, sizin için helal olan (diğer) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin...*”²¹⁶ ayetinin tefsirini sorar. Bunun üzerine Hz. Âişe şöyle cevap verir: Ey kız kardeşimin oğlu! Ayetteki “Yetimler” ile kastedilen velisinin velayet ve vasiliği altında bulunup, mal hissesinde veliye ortak olan kız çocuğudur. Bu yetimin malı ve güzelliği velayeti altında bulunan kişinin hoşuna gider. Bundan dolayı bu kişi ona, mihrinde adaletli olmaz, başkasının vereceği kadar mihr de vermez. Ancak onunla evlenmek ister. İşte (bu ayette) o çeşit kişilerin kendi himayeleri altındaki yetim kızlarla, haklarında adalet ve onların mihrlerini en yüksek miktarına yükselmedikçe evlenmekten nehy olunup, bunlardan başka kendilerine helal olan kadınlardan evlenmeleri emrolundu. Bunun üzerine Urve, Âişe’nin şöyle devam ettiğini nakletmiştir: “Bu ayet indikten sonra insanlar Rasûlullah’a (s.a.s.) sorup fetva istediler. Bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi: “*Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: Onlara dair fetvayı size Allah veriyor; Kendileri için farz yazılmış olanı (mirası) onlara vermediğiniz ve nikâhlanmalarını da beğenip istemediğiniz yetim kızlar ve küçük çocuklar hakkında,*

²¹⁴ 2. Bakara, 158.

²¹⁵ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 46; Buhârî, Hac, 79; Müslim, Hac, 259.

²¹⁶ 4. Nisâ, 3.

bir de yetimlere karşı adaleti ayakta tutmanız hususunda (işte) Kitap 'da okunup duran ayetler! Hayırdan daha ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu da hakkıyla bilicidir."²¹⁷ Allah'ın bu ayette zikrettiği, "*Eğer yetim kızlar hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız...*"²¹⁸ sözleriyle baş taraftaki birinci ayettir. Diğer ayetteki, Allah'ın "*nikâhlarını beğenip istemediğiniz yetim kızlar*" sözüyle de şunu kastetmiştir: Herhangi birinizin himâyesi altında bulunan yetim kıza mal ve güzellik az olduğu zaman rağbet göstermemesidir. Bu mal ve güzelliği fakir olan öksüz kızlara rağbet etmediklerinden dolayı, malına ve güzelliğine rağbet ettikleri yetim kızları -adaletli olmadıkça- nikâh etmekten veliler nehy olundular²¹⁹.

Başka bir rivayette ise; Ümeyye (r.a), bizzat kendisi Hz. Âişe'ye "*...içinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çekecektir*"²²⁰ ayetiyle, "*... Kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır*"²²¹ ayetlerinin tefsirlerini sormuştur. Bunun üzerine Âişe: Rasûlullah'a (s.a.s.) sorduğundan beri bu ayetin tefsirini bana kimse sormamıştı. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştu: 'Bu ayette geçen konu, kulun yakalandığı bir sıtma hastalığı veya başına gelen bir musibet veya kaybettiği küçük bir miktar dünyalık için üzülmekten dolayı kınanmıştır. Sonunda kul madenin kıpkırmızı ateşten temizlenip çıktığı gibi günahlarından temizlenir çıkar' şeklinde cevap vermiştir²²².

Hz. Âişe'nin yazma bilmediğini, ancak okumayı iyi bildiğini azatlı kölesi Ebû Yûnus'un şu rivayeti haber vermektedir: Âişe, -Allah ondan razı olsun- kendisi için bir Mushaf yazmamı emretti ve "*Namazlara ve orta namazına devam edin*"²²³ ayetine gelince bana haber ver dedi. Ben de o ayete varınca kendisine haber verdim. Bana o ayeti "*Namazlara, orta namazına ve ikinci namazına devam edin, Allah için tevazu halinde namaz kılın*" şeklinde yazdırdı. Sonra da: "Ben bunu Rasûlullah'tan (s.a.s.) duydum" dedi²²⁴. Hz. Âişe'nin kendisi için yazdırmış olduğu bu Mushaf'ın

²¹⁷ 4. Nisâ, 127.

²¹⁸ 4. Nisâ, 3.

²¹⁹ Buhârî, Şirket, 7; Müslim, İmân, 6.

²²⁰ 2. Bakara, 284.

²²¹ 4. Nisâ, 123.

²²² Ahmed b. Hanbel, XXXXIII, 29; Tirmizî, Tefsîr, 3.

²²³ 2. Bakara, 238.

²²⁴ Mâlik b. Enes, Sehv, 144; Ahmed b. Hanbel, XXXX, 505; Ebû Dâvûd, Salât, 5; Tirmizî, Tefsîr, 3.

kenarlarına tefsir mahiyetli özel notlar aldırıldığı anlaşılmaktadır²²⁵.

Hiz. ÂiŒe'nin Kur'an'a vukufiyetini ve kendisine ait özel bir mushafın varlığını açıklayıcı olan başka bir rivayette: Iraklı bir adam Hiz. ÂiŒe'nin yanına gelerek: 'Hangi kefen daha hayırlıdır?' diye sorar. Hiz. ÂiŒe: 'Yazık sana! Nasıl kefenlenirsen kefenlen. Bunun sana bir zararı var mı?' diye karşılık verir. Bu sefer adam: 'Ey Mü'minlerin annesi bana Mushaf'ını göster' der. Hiz. ÂiŒe: 'Niçin?' diye sorunca adam: 'Yanımdaki Kur'an'ı ona göre telif etmeye çalışacağım. Çünkü Kur'an, okunduğunda ve yazıldığında harfleri aynılık arz etmiyor.' şeklinde cevap verir. Bunun üzerine Hiz. ÂiŒe: "Hangi tarafını daha önce okumanda sana bir zarar var mı? dedikten sonra şöyle devam eder: 'ilk olarak Kur'an'dan Cennet ve Cehennem in işlendiği bir Mufassal sûre nazil oldu. Ne zamanki insanlar İslâm'a girmeye başladılar. O zaman helal ve harama dair ayetler indi. Eğer ilk olarak 'Şarap içmeyin!' diye bir ayet inseydi, insanlar 'Asla şarabı bırakmayız!' diyerek karşı çıkarlardı. Eğer ilk olarak 'Zina etmeyin!' diye ayet inseydi, 'Asla zinayı bırakmayız!' diyerek İslâm'a karşı çıkarlardı. Mekke'de ben daha oyun oynayan küçük bir çocukken Rasûlullah'a (s.a.s.) 'Bilakis kıyamet onlara vaat edilen asıl saattir ve o saat daha belalı ve daha acıdır'²²⁶ ayeti nazil oldu. Bakara ve Nisâ sûreleri ise ancak ben onun yanında iken inmiştir." Hiz. ÂiŒe bunları söyledikten sonra Mushaf'ını çıkartıp Iraklı adama ayetleri imlâ ettirir²²⁷.

Hiz. ÂiŒe fihkî, basireti, Kur'an'a vukûfiyeti ve Rasûlullah (s.a.s.) ile birlikteliği sayesinde ibadet, ahlâk, savaş hukuku ve muamelat hususlarında birçok ayeti tefsir ve tevil etmiştir. Bu konuda Hiz. ÂiŒe'den bin civarında tefsir ile ilgili rivayet nakledilmektedir²²⁸. Kaynaklarda geçtiği üzere kendisinden 2210 rivayet nakledilen²²⁹ Hiz. ÂiŒe'nin neredeyse rivayetlerinin yarısının tefsirle alakalı olması tefsirdeki yerinin ehemmiyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir²³⁰.

Hiz. ÂiŒe, bahsedilen bu durumlardan dolayı ayetlerin sebeb-i nüzûllerini bilme, ayetlerin tümünün manalarını bilme, ayetlerdeki manaların sınırlarını anlama, kapalı

²²⁵ Erkocaaslan, *Hiz. ÂiŒe'nin Hayatı, Şahsiyeti*, 244.

²²⁶ 54. Kamer, 46.

²²⁷ Abdürrezzâk, III, 352; Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'an*, 6; Nesâî, *Fezâilü'l-Kur'an*, 4.

²²⁸ Geniş bilgi için Bkz: Su'ûd b. Abdillâh el-Fenisân, *Merviyâtü Ümmi'l-mü'minîn ÂiŒe fi't-Tefsîr*, Mektebetu't-Tevbe, Riyad 1992.

²²⁹ Fenisân, 9.

²³⁰ Hatice Görmez, *Hiz. ÂiŒe'nin Tefsir Rivâyetleri*, 34.

olan ayetlerden hüküm çıkartma gibi kabiliyetlere sahip olmuş²³¹ ve asrının büyük müfessirlerinden sayılmıştır²³².

2.4. EDEBİYAT BİLGİSİ

2.4.1. Şiir

İslamiyetten önce Arapların en önemli ilimlerinden biri şiir ve şairlikti. Arap şairleri lisanlarının kuvvetini göstermek için şiirlerinde bazen kırıcı bazen de yumuşak olurlardı. Arapların bu meziyetine kadınları da sahiptiler. Yüzlerce kadın şiir ve edebiyatta varlık göstermişlerdir. Bu meziyet İslâmiyet'ten sonra da devam etmiştir. Hz. Âişe bu devirde yaşayanlardan bir tanesiydi²³³.

Hz. Âişe güçlü hafızası ve ezberindeki şiirler sayesinde Arap toplumunun gözde edebi ifade tarzını yakalayabilecek belağatli ve etkili konuşmalar yapardı. Bu konuşmalar dinleyenlerde hayranlık uyandırırdı. Şüphesiz çok büyük bir şöhrete sahip olduğu, etkili ve güzel söz söyleme sanatında güçlü hafızasının etkisi büyüktür²³⁴.

Hz. Âişe, şiir bilgisini şüphesiz Kureyş'in şiirlerini iyi bilen, Arapların nesebini, Arap günlerini iyi bilen, kısacası Kureyş'in iyiliklerini ve kötülüklerini en iyi bilen babası Hz. Ebû Bekir'den almış olmalıdır²³⁵. Hz. Ebû Bekir'in bu bilginliğinden istifade eden Hz. Âişe, çok şiir ve önemli Arap olaylarını öğrenmiştir²³⁶.

Hz. Âişe, Arap dilini maharetle kullanmasının yanında Arap şiirini de çok iyi bilen bir şahsiyetti. Bu bilgiye biana Hz. Âişe'nin Lebîd'e (ö. 40 veya 41/660 veya 661) ait bin beyiti, Kâ'b b. Mâlik'in (ö. 50/670) hemen bütün kasidelerini ezbere bildiği, ayrıca Hassan b. Sâbit (ö. 60/680[?]) ve Abdullah b. Revâha'nın (ö. 8/629) manzumelerini de ezbere bildiği şiirler arasında yer aldığı nakledilmiştir²³⁷. Nitekim

²³¹ Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Âişe*, 102.

²³² Sekkâf, 192.

²³³ Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Âişe*, 309.

²³⁴ Abbott, 193.

²³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 73.

²³⁶ Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Âişe*, 58.

²³⁷ Fayda, "Âişe", II, 203.

Abdurrahmân b. Ebi'z-Zinâd (ö. 174/790), 'Urve'den daha iyi şiir rivayet eden birini görmedim' dediğinde, Urve b. Zübeyr'in de 'Benim rivayet ettiğim şiirler Âişe'nin rivayet ettiği şiirlerdir. Şüphesiz ki Âişe, karşılaştığı her konuda bir şiir rivayet ederdi'²³⁸ sözü ile Hz. Âişe'nin şiir bilgisine işaret etmiştir.

Hz. Âişe'nin şiire merakı olduğu ve bu hususta çokça bilgiye sahip olduğu bir gerçektir. Onun şiire merakı olduğunu bilen şairlerin yanına gelip şiirlerini okudukları rivayet edilmektedir. Ayrıca, Kureyş müşriklerinin Rasûlullah'ı (s.a.s.) hicveden şiirlerine karşılık Müslüman şairlerin verdiği cevaplar, sadece Hz. Âişe tarafından nakledilmektedir²³⁹. Buna ilaveten Hz. Âişe, savaşlarda Müslümanların ve müşriklerin söylediklerini tahmin edilen bazı şiirleri de nakletmiştir²⁴⁰.

Rasûlullah'tan (s.a.s.) şiir hakkında gelen farklı rivayetler sebebiyle günümüzde olduğu gibi ilk dönemlerde de ihtilaflar mevcuttu. Hz. Âişe, Kendisine şiir hakkında sorulan bir soruya: "Şiirde hem kötü olan var hemde iyi olan vardır. Sen güzel olanı al çirkin olanı bırak. Ben Ka'b b. Mâlik'in şiirlerini aldım bunlardan kırk beyit olan kasidesi de vardır" şeklinde cevap vermişti²⁴¹.

2.4.2. Hitabet

Hz. Âişe fıkıh, tefsir ve hadis gibi dinî ilimlerin yanında ayrıca Arap tarihi, ensâb ilmi, Câhiliye çağının ictimaî vaziyeti, örf ve âdetleri hakkında geniş bilgi sahibi idi. Şiir ve edebiyat ile tarih ve ensâbı, bu konularda ihtisas derecesinde bilgi sahibi olan babası Ebû Bekir'den öğrenmiştir. O aynı zamanda fesahat ve belâgatıyla da ünlü bir hatip olduğu için konuşması insanlara çok tesir etmiştir. Ebû Bekir'in

²³⁸ Kehhâle, III, 105; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusûf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtûbî, *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, IV, 1883; İbn Hacer, *el-İsâbe* VIII, 233.

Konuyla ilgili olarak Hz. Âişe Hz. Osman'ın şehit edildiği haberi alınca ve onun hakkını aramak için Basra'ya gitmek için hazırlanırken söylediği şiirleri örnek olarak verilebilir. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Nşr. Dâru't-Türâs, Beyrut 1967, IV, 450.

²³⁹ Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Âişe*, 312.

²⁴⁰ Buhârî, Menâkıb, 45; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Âişe*, 12

Bu konuda örnek olarak Hz. Âişe, Resûlullah (s.a.s.) Kureyş'in müşriklerini hicvettirmek istediği vakit şöyle buyurduğu nakletmektedir: "Kureyş'i hicvedin, çünkü bu onlara ok atmaktan daha ağır gelir" bunu üzerine Hassan b. Sabit, Resûlullah'ın (s.a.s.) izni üzerine uzunca bir şiir serd etmiştir; Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 157.

²⁴¹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 322; Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 249.

vefatı üzerine kabri başında yaptığı dua, Cemel Vak'asındaki hutbesi ve bazı mektupları onun edebî kabiliyetini gösteren şaheser örneklerdir²⁴².

Hiz. Muâviye'nin Hiz. Âişe'nin hitabetinden bahsederken Şu cümleleri kullandığı rivayet edilmektedir: “Allah'a yemin olsun ki Âişe'den daha beliğ ve fasih konuşan, daha zeki bir hatip görmedim”. Bu sözleri Talha b. Ubeydullah'ın da söylediğı nakledilmektedir²⁴³. Tabii'den olan Ahnef b. Kays (ö. 67/686-87) ise, ‘Ben Hiz. Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali ile sair halifelerin hutbelerini dinlemişimdir. Hiçbirinin ağızından Hiz. Âişe'nin kelâmı kadar fasih olanını duymamışımdır’²⁴⁴ diyerek onun fesahatinin ve hitabetinin güzelliğine dikkat çekmiştir.

Hiz. Âişe söyleyeceğı sözü yerinde ve olması gerektiğı kadar kullanmayı bilirdi. Tasvir gücü yüksek, kelime seçiminde titiz, hitabetinde etkili ve ifade tarzında da ayrı bir üstünlüğü vardı. Hiz. Âişe'nin Rasûlullah'a (s.a.s.) ilk vahyin geliş sürecini anlattığında ‘O'nun gördüğü her rüya, sabahın aydınlığı gibi kendini gösterirdi’²⁴⁵ tarzındaki tasviri ve ardından da vahyin geldiğı anı “Rasûlullah'ı (s.a.s.) soğuşu pek şiddetli bir kış gününde kendisine vahiy inerken görmüşümdür, o günde bile kendisinden vahiy hali geçtiğı vakitte şakaklarından tane tane ter akardı”²⁴⁶ şeklinde betimlemesi, Rasûlullah'ın (s.a.s.) çektiğı acıyı en beliğ şekilde ifade ettiğı görülmektedir²⁴⁷.

2.4.3. Tarih

Hiz. Âişe, diğeri ilimlerde olduğı gibi tarih ilminde de oldukça derin bir bilgiye sahipti. Hiz. Âişe, tarih ilmine dair bu bilgisini, yaşadığı süre itibariyle “öncekilerin haberleri veya önceki günlerin bilgisi” de denebilecek tarih bilgisinde parmakla gösterilen insanların başında gelen babası Ebû Bekir'den almış olmalıdır²⁴⁸. Hiz. Âişe Cahiliyye günlerinde yaşanan birçok hadiseden başlayarak Hiz. İbrahim'e varıncaya kadar geniş bir alanda en doğru bilgiyi aktarmıştır. Zira yeğeni Urve'nin onun

²⁴² Fayda, “Aişe”, II, 203.

²⁴³ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 243.

²⁴⁴ Hâkim en-Nisâburî, *el-Müstedrek*, IV, 12.

²⁴⁵ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXXIII, 268; Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1.

²⁴⁷ Biçen, 21.

²⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 73; Kehhâle, III, 105.

hakkında ‘şiiir ve tarihle ilgili bilgini garipsemiyorum. Çünkü en bilgili insanların biri olan Ebû Bekir’in kızıdır’²⁴⁹ demesi de bu konudaki bilgisine işaret etmektedir. Hatta denilebilir ki Cahiliyye dönemi olarak evliliklerden insanlar arasındaki ilişkilere, akrabalık bağlarından, kabile gelenek ve örf ve adetlere kadar sosyal hayatla ilgili öne çıkan her türlü farklılığı bize anlatan tek isim Hz. Âişe’dir. Ayrıca nübüvvetten sonra da karşılaştığı olayları, ifk olayını, Veda Haccını, Rasûlullah’ın (s.a.s.) vefatını ve dört halife döneminde yaşadıklarını ve gördüklerini ayrıntılarıyla bildirmesi onun ne kadar derin bir tarih bilgisine sahip olduğunu göstermektedir²⁵⁰.

Hz. Âişe, gerek Arap tarihi ile ilgili geniş bilgiye sahip babası Hz. Ebû Bekir vesilesiyle, gerekse ilahi vahyin ilk muhatabının yanında zihninin en parlak ve duru evrelerini geçirmiş olması sebebiyle önceki uygulamalar ve bunların Kur’ân’la nasıl değiştiği konusunda da Müslümanlara sağlıklı bilgiler veren bir mevkiye sahip olmuştur²⁵¹. Mesela; “*Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya Umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur*”²⁵² ayeti indiğinde Sahâbeden bazıları ayette anlatılan husus anlamadıkları için Hz. Âişe’ye sormuşlar; ayetin daha iyi anlaşılması için Hz. Âişe şöyle bir tarihi bilgi vermiştir: “Bu ayet, Cahiliyye döneminde ihrama giren Ensar hakkındadır. Çünkü onlar Safa ile Merve arasını tavaf etmekte sakınca görüyorlardı. Müslüman olduktan zaman bunu Allah Rasûlü’ne (s.a.s.) sordular ve Allah da bu konuda ‘*Safa ve Merve Allah’ın nişanlarındandır*’²⁵³ ayetini indirdi”²⁵⁴. Tarihi bilgi veren Hz. Âişe, ayetin daha iyi anlaşılmasına vesile olmuştur. Ayrıca Hz. Âişe’nin ‘cahiliye döneminde nikâh dört çeşitti’²⁵⁵ diyerek açıkladığı cahiliye dönemindeki adetleri bilmesi ve haber vermesi de onun önemli tarih bilgisine sahip olduğunu göstermektedir.

²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, XXXX, 441; Zehebî, *Siyer*, III, 456.

²⁵⁰ Biçen, 23.

²⁵¹ Hatice görmez, Hane-i Saadetin Bilge Hanımefendisi Hz. Aişe, *Diyanet İlmî Dergi (Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi)* 2009, cilt, XXXXV, sayı, 1, 45-56.

²⁵² 2. Bakara, 158.

²⁵³ 2. Bakara, 158.

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 46; Buhârî, Hac, 79; Müslim, Hac, 259.

²⁵⁵ Hıfînî, Abdülmün’im, *Mevsuatü Ümmü’l-Mü’minîn Âişe bnti Ebî Bekr*, Mektebetu Medlûbî, Kahire 2003, 1258.

2.5. TIP BİLGİSİ

Hız. Âişe'nin bilgisi sadece dini ilimler ile sınırlı değildi. Bilakis edebiyat alanında olduğu gibi tıp alanında da oldukça bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁶. Bundan dolayı Hız. Âişe, zamanın en iyi tıp bilgini olarak tanınmaktaydı²⁵⁷.

Hız. Âişe'nin tıp ilmine olan hayretini gizleyemeyen Urve b. Zübeyr: 'Ey Anneciğim! Senin fıkıh bilgine şaşırıyorum. Çünkü o, Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşi ve Ebû Bekir'in kızı, diyorum. Yine senin şiir ve ensâb bilgine şaşırıyorum. Çünkü o, şiir ve ensâb ilmi hakkında insanların en bilgilisi olan Ebû Bekir'in kızıdır diyorum. Ancak senin tıp ilmi hakkında bilginin olmasına şaşırıyorum. Bunu nerede ve nasıl öğrendin?' diye sorduğunda, Hız. Âişe, Urve'nin sırtına hafif hafif dokunarak 'Ey Urvecik! Rasûlullah (s.a.s.) ömrünün sonlarına doğru ara sıra hastalanıyordu. Bundan dolayı kendisine her taraftan Arap heyetleri geliyor ve bazı ilaçlar tavsiye ediyorlardı. Ben de bu ilaçları hazırlıyordum. İşte tıp bilgimin kaynağı da budur²⁵⁸.

Başka bir rivayette de Urve: Âişe'den daha fazla tıp bilgisi olan birisini görmedim. Kendisine bu ilmi nereden öğrendiğini sorduğumda bana insanların birbirlerine ilaç tavsiyelerinde bulunurken, bunları duyup öğrendim dediğini nakletmiştir²⁵⁹.

Hız. Âişe'nin tıp bilgisi hakkında nakledilen rivayetlere bakıldığında, Hız. Âişe'nin tıp ilmine dair olan bilgisinin kaynağı, insanların tecrübelerinin muhafaza edip sonrakilere aktarılan bilgiler²⁶⁰ ve buna ek olarak Rasûlullah'ın (s.a.s.) söylediği, uyguladığı Hız. Âişe'nin de öğrendiği hadisler olduğu söylenilebilir²⁶¹. Ayrıca Ebû Bekir'in eşlerinden olan Esmâ bnt. Umeys'in tıp bilgisinin çok olduğu rivayet edilmektedir. Hız. Âişe'nin ondan da pek çok şey aldığı söylenebilir²⁶². Ancak

²⁵⁶ Sekkâf, 234.

²⁵⁷ Aşık, Hız. Âişe'nin Hadişçiliği, 28.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, XXXX, 441; Zehebî, Siyer, III, 456; Kehhâle, III, 105.

²⁵⁹ Zehebî, Siyer, III, 456.

²⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, XXXX, 441; Zehebî, Siyer, III, 456; Kehhâle, III, 105.

²⁶¹ Örnek olarak bkz: Buhârî, Tıb, 31, 34, 35, 36.

²⁶² Rıza Savaş, Hız. Peygamber Devrinde kadın, Ravza Yayınları, İstanbul 1991, 227; Erkocaaslan, Hız. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti, 251.

Hız. ÂiŖe'nin tıp alanına dair olan bu ilminin yeterince muhafaza edilmediği ve onun ölümüyle birlikte bu bilgilerin de yitirildiğini yeğeni Urve haber vermektedir²⁶³.

2.6. HADİS BİLGİSİ

Hız. ÂiŖe, Rasûlullah (s.a.s.) ile evlendikten sonra, O'nun (s.a.s.) vefatına kadar evinde yaklaşık olarak dokuz yıl yaŖamıŖtır²⁶⁴. Bu süre zarfında Rasûlullah'a (s.a.s.) çok yakın olması O'nun sünnetini ve O'na sorulduğu zaman verdiği cevapları veya verdiği fetvaları en iyi Ŗekilde ezberleme fırsatını yakalamıŖtır. Aynı Ŗekilde Hız. ÂiŖe'nin Rasûlullah'a (s.a.s.) yakın olması, aile içi iliŖkilerle alakalı ve Müslüman kadınların direkt olarak Rasûlullah'a (s.a.s.) sormada utandıkları birçok konuya vakıf olmasını sađlamıŖtır. Öyle ki Hız. ÂiŖe bu konularda kendisine baŖvurulan bir mercii haline gelmiŖ ve adeta Rasûlullah (s.a.s.) ile Müslüman kadınlar arasındaki aracı makamı olmuŖtur²⁶⁵.

Hız. ÂiŖe'nin hadis ilmi açasından önemine binaen denilebilir ki 'Eğer Hız. ÂiŖe, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ev halkıyla ilgili muamelatı hakkında rivayetlerde bulunmasaydı, bu konu hakkında Müslümanların hayatlarını Ŗekillendirdiđi hadislerin büyük bir kısmının olmayacağı kaçınılmaz olacaktı'²⁶⁶.

Hemen belirtmek gerekir ki Hız. ÂiŖe, yukarıda bahsedildiği gibi sadece Hadis-Sünnet alanında değil, aynı zamanda fıkıh, tefsir, edebiyat, tarih ve tıp gibi birçok alanda bilgili, baŖarılı ve kendisine baŖvurulan bir Ŗahsiyetti'²⁶⁷.

2.6.1. Hız. ÂiŖe'den Gelen Hadis Rivayeti Sayısı

Hız. ÂiŖe dokuz yaŖından itibaren yaklaşık dokuz sene devamlı Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanında bulunmuŖtur. Bu zaman zarfında Rasûlullah'tan (s.a.s.) hadisler öğrenmiŖ ve daha sonra öğrenmiŖ olduğu bu hadisleri rivayet etmiŖtir²⁶⁸.

²⁶³ Zehebî, *Siyer*, II, 183; Erkocaaslan, *Hız. ÂiŖe'nin Hayatı ve Ŗahsiyeti*, 251.

²⁶⁴ Sekkâf, 196.

²⁶⁵ Cihan Rıfat Fevzi, *es-Seyyidetu ÂiŖe ve Tevsikühâ li's-Sünneti*, NŖr. Mektebetu'-Hâneci, Kahire 2001, 52.

²⁶⁶ Dehîl, 86.

²⁶⁷ ZerkeŖi, Bedruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır, *el-İcâbe li-İrâdi Mâ'stedrakethu ÂiŖe alâ's-Sahâbe*. Terc. Bünyamin Erul, *Hız. ÂiŖe'nin Sahabeye Yönelttiği EleŖtiriler*, Otto Yay. Ankara, 2014, 178.

Hız. ÂiŖe Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanında bulunduğu süre zarfında ondan aile hayatının en mahrem konularına kadar birçok mesele öğrenmiŖ ve insanlarla bu bilgileri paylaŖmıŖtır²⁶⁹. Bu manada Hız. ÂiŖe, Kur'ân-ı Kerîm'i ve Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetini en iyi bilen, anlayan ve muhafaza eden sahâbîler arasında gösterilmektedir²⁷⁰. Ayrıca Hız. ÂiŖe, Rasûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra da kırk yedi sene boyunca büyük bir zevk ve sorumluluk içerisinde ilmi konularda insanlara yardımcı olmaya çalıŖmıŖtır²⁷¹. Bu bağlamda düşünöldüğünde Hız. ÂiŖe'nin rivayet ettiği hadislerin çok olması gerektiği tahmin edilmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalıŖmalarda Hız. ÂiŖe'nin rivayet etmiŖ olduğu hadisler hakkında farklı rakamlar verilmektedir.

Hız. ÂiŖe'nin Bakî b. Mahled'in (ö. 276/889) *Müsned*'inde Rasûlullah'tan (s.a.s.) rivayet ettiği hadis sayısı mükerrerleriyle birlikte 2210 kadardır²⁷². Bakî b. Mahled'in *Müsned*'indeki rivayet sayısına göre Müksirûn'dan²⁷³ yani 1000'den fazla rivayeti olan yedi sahâbenin dördüncüsüdür. Müksirûnun sıralanması hususunda sıralama genelde Bakî b. Mahled'in *Müsned*'ine göre yapılırken, bu konuda *Rivâyet Tekniği Açısından Hadislerin Artması ve Sayısı* adlı doktora çalıŖmasını yapan KarataŖ, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'ini esas alarak sıralamayı tekrar yapmakta ve buna göre Hız. ÂiŖe'nin ikinci sırada olması gerektiğini savunmaktadır. KarataŖ'ın tespit olduğu yeni sayılar Ŗu Ŗekildedir²⁷⁴.

²⁶⁸ AŖık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, 114.

²⁶⁹ Erkocaaslan, *ÂiŖe'nin Hayatı ve Ŗahsiyeti*, 215.

²⁷⁰ Dehîl, 85; Cihan Rifat Fevzî, 52; Efendioğlu, 239.

²⁷¹ Erkocaaslan, *ÂiŖe'nin Hayatı ve Ŗahsiyeti*, 215.

²⁷² Zehebî, *Siyer*, II, 139; İbn Hazm, *Esmâü's-Sahâbeti'r-Ruvât ve mâ li Külli Vâhidin mine'l-Aded*, nŖr. Seyyid Kisrevî Hasen, Beyrut 1992, 39.

²⁷³ "Müksirûn grubuna giren sahâbîlerin altı, yedi veya dokuz kiŖi olduğu söylenmiŖtir. Altı kiŖi esas alındığında müksirûn 1500 ve üzeri, yedi kiŖi esas alındığında 1000 ve üzeri, dokuz kiŖi esas alındığında 700 ve üzeri rivayeti bulunan sahâbîleri kapsar. Ahmed b. Hanbel'e göre müksirûn Ebü Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hız. ÂiŖe, Abdullah b. Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan ibarettir. Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr bunlara Ebü Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Amr b. Âs ve Abdullah b. Mes'ûd'u ilâve eder. Süyûtî müksirûnu 1000 ve daha fazla hadis rivayet eden yedi sahâbî olarak tanımlar ve Ahmed b. Hanbel'in adlarını zikrettiği altı sahâbîye Ebü Saîd el-Hudrî'yi ekler. Onun bu tarifî daha sonraları benimsenmiŖtir. 1000'den az hadis rivayet eden sahâbîler de mukallûn olarak kabul edilmiŖtir." Ağırman, Cemal, "Müksirûn" *DİA*, İstanbul 1997, XXXI, 534.

²⁷⁴ KarataŖ, Mustafa, *Hadislerin Artması ve Sayısı*, İŖaret yay. İstanbul, 2006, 149-150.

	Bakî b. Mahled ²⁷⁵	Ahmed b. Hanbel ²⁷⁶
Ebû Hüreyre (v. 58/677)	1. 5374	1. 4297
Âişe (v. 58/677)	4. 2210	2. 2707
Abdullah b. Ömer (v. 73/692)	2. 2630	3. 2377
Enes b. Mâlik (v. 93/711)	3. 2286	4. 2624
Abdullah b. Abbâs (v. 68/687)	5. 1660	5. 2195
Cabir b. Abdullah (v. 78/697)	6. 1540	6. 1425
Ebû Sa'îd el-Hudrî (v. 74/693)	7. 1170	7. 1162

Hz. Âişe hakkında özel bir çalışma yapan Abdülmün'im Hıfnî ise Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadis sayısının 5636 olduğunu tespit etmektedir. Hıfnî'ye göre Hz. Âişe, rivayet ettiği bu hadis sayısı ile en fazla hadis rivâyet eden sahâbî olmaktadır²⁷⁷. Ancak bu tezin tutarlı olmadığı söylenilmektedir. Çünkü Hıfnî, Hz. Âişe'nin rivayetlerini tespit ederken hadis külliyyatı dışında Tarih ve Tabakat kitaplarındaki Hz. Âişe'ye ait rivayetleri de hadis olarak değerlendirmeye aldığı tespit edilmiştir²⁷⁸.

Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadislerin 316'sı Sahîhâyn'da yer almış, *muttefakun aleyh*²⁷⁹ olarak değerlendirilmiştir. Yine bu rivayetlerden 54'ü sadece Buhârî'de, 68'i sadece Müslim'de yer almıştır²⁸⁰. Dolayısıyla Buhârî'de toplam 228, Müslim'de ise 243 rivayet bulunmaktadır. Buna karşılık Karataş'ın tespitine göre: Hz. Âişe'nin Buhârî'de tekrarsız 242; *sahîhâyn*'da ise 297 veya 316 rivayeti yer almaktadır. Bunlardan 194'ü *müttefakun aleyh* olup 54'ü sadece Buhârî'de, 68'i sadece

²⁷⁵ İbn Hazm, 37-42; İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser fî 'Uyûni't-Târih ve's-Siyer*, Nşr: Şeriketu Dâru'l-Erkam, Beyrut 1997, 263.

²⁷⁶ Karataş, 149.

²⁷⁷ Hıfnî, 15.

²⁷⁸ Erkocaaslan, *Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 216.

²⁷⁹ Muttefakun Aleyh: Buhârî ve Müslim'in her ikisinin de *el-Câmi'u's-Sahîh* isimli kitaplarına aldıkları hadis. Bkz; Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV Yay., İstanbul, 2009, 238.

²⁸⁰ Zehebî, *Siyer*, II, 139; İbn Hazm, 39; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser* 263; Sekkâf, 201.

Müslim’de bulunmaktadır²⁸¹. Yine Karataş’ın tespitine göre Hz. Âişe’nin rivayet ettiği hadislerin tekrarları ile birlikte *Kütüb-i Tis’a*’daki dağılımı şu şekildedir: Buhârî 991, Müslim 1506, Tirmizî (ö. 279/892) 330, Nesâî (ö. 303/915) 763, Ebû Dâvûd (ö. 275/889) 582, İbn Mâce (ö. 273/887) 503, Ahmed b. Hanbel 2707, Mâlik b. Enes (ö. 179/795) 122 ve Dârimî (ö. 255/869) 209 olmak üzere toplam 7.713 hadistir²⁸².

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, yukarıda zikredilen rakamlara bakarak Hz. Âişe’nin Rasûlullah’tan (s.a.s.) bu kadar hadis naklettiğini iddia etmek son derece yanlış bir tutum olacaktır. Çünkü hadis kitaplarında yer alan hadisler Hz. Âişe’den bize intikal eden sayısı göstermekte ve ayrıca bu rivayetler içerisinde tekrarlar da bulunmaktadır²⁸³.

2.6.2. Hz. Âişe’nin Rivayette Bulunduğu Sahâbîler ve Ondan Rivayette Bulunan Raviler

Hz. Âişe öğrenmiş olduğu hadislerin çoğunu doğrudan Rasûlullah’dan (s.a.s.) rivayet etmiştir. Ayrıca Hz. Âişe, babası Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Fâtıma, Sa’d İbn Ebî Vakkâs (ö. 55/675), Hamza İbn Amr el- Eslemî, Cudâme bnt. Vehb gibi sahâbîlerden de hadis rivayet etmiştir²⁸⁴. Hz. Âişe’nin kendisinden rivayet ettiği kişiler arasında en önemli sırayı Hz. Ebû Bekir almaktadır²⁸⁵. Çünkü Hz. Âişe, babasının Rasûlullah’tan (s.a.s.) beş yüz hadis topladığını ve bu hadisleri de kendisinin yanında sakladığını ancak babası vefatından önce kendisinden bu hadisleri aldığını ölümünden sonra yanlış kişilerin eline geçmesinden korktuğu için bu hadisleri yaktığını haber vermiştir²⁸⁶.

Hz. Âişe’nin evi, ilim öğrenmek için doğudan ve batıdan gelenlerle doluyordu. Bu itibarla Hz. Âişe’nin evi ilk hadis medresesi haline gelmişti. Hz. Âişe, evine gelenlerin Arap, mevali, hür, köle, büyük, küçük, erkek kadın, olmalarına

²⁸¹ Karataş, 154.

²⁸² Karataş, 155.

²⁸³ Karataş, 150.

²⁸⁴ Zehebî, *Siyer*, II, 135; Aşık, Hz. Âişe’nin Hadisçiliği, 31.

²⁸⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 234.

²⁸⁶ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Tezkiretü’l-Huffâz*, Nşr. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 10; Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 217.

bakmaksızın herkese ilgi gösterip ilim öğretiyordu. Bundan dolayı Hz. Âişe'den hadis rivayette bulunanların sayısı oldukça fazladır²⁸⁷. Nitekim Zehebî Hz. Âişe'den rivayet edenlerin sayısını yüzlerce olduğunu belirtir ve hatırı sayılacak kadar ravilerin sayısını verir²⁸⁸. Hz. Âişe'den rivayette bulunanlardan bazılarının isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Sahâbeden Hz. Âişe'den rivayet edenler:

Babası Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Ebû Mûsa el-Eş'arî, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Abbâs, Rebî'a b. Amr el-Hereşî, Sâib b. Yezîd, Amr b. el-'Âs, Yezîd b. Hâlid el-Cühenî, Abdullah b. Amr b. Rebî'a, Abdullah b. el-Hâris, İbn Nevfel²⁸⁹.

Ailesinden kendisinden rivayet edenler:

Kız kardeşi Ümmü Gülsüm, sütkardeşi 'Avz b. el-Hâris, kardeşi Abdurrahman'ın kızları Hafsa ve Esmâ, kardeşi Abdurrahman'ın torunu Abdullah b. Ebî Atîk b. Abdurrahman, kız kardeşi Esmâ'nın iki oğlu; Abdullah b. Zübeyr ve Urve b. Zübeyr, kız kardeşi Esmâ'nın iki torunu; Ubâd b. Abdullah b. Zübeyr ve Habîb b. Abdullah b. Zübeyr, kız kardeşi Ümmü Gülsüm'ün kızı; Âişe bnt. Talha²⁹⁰.

Kölelerinden kendisinden rivayet edenler:

Ebû Amr, Zekvân, Ebû Yunus, Ferûh, Ebû Medle, Berîre, Ebû Lubâbe Mervân, Ebû Yahya, Ebû Hafsâ, Ebû Yusuf²⁹¹.

Tabî'inden kendisinden rivayet edenler:

Alkame b. Kays, Süleymân b. Yesâr, Tâvûs b. Keysân, Esved b. Yezîd, Mesrûk b. el-Ecdâ', Saîd b. el-Müseyyeb, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Hakîm, Ebû Vâil, İbn Ebî Melîke, Mu'aze el-Adeviyye, Zerr b. Hebîş el-Esedî, Mutrif b. eş-Şehîr, Hemmâm b. el-Hâris, Ebû Atiyye el-Vâdi'î, Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Şeddât, Abdurrahmân b. el-Hâris, Eymân el-Mekkî, Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebî'a, Hamzâ

²⁸⁷ Tahmâz, 188.

²⁸⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 235; Zehebî, *Siyer*, II, 135; Zerkeşî, *el-İcâbe*, (Arapça), 40.

²⁸⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 235; Zehebî, *Siyer*, II, 135-139; Zerkeşî, *el-İcâbe*, (Arapça), 41; Cihan Rıfat Fevzî, 53.

²⁹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 235; Zehebî, *Siyer*, II, 135-139; Zerkeşî, *el-İcâbe*, (Arapça), 41.

²⁹¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 235; Zehebî, *Siyer*, II, 135-139. Zerkeşî, *el-İcâbe*, (Arapça), 41; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Aişe*, 320; Cihan Rıfat Fevzî, 53.

b. Abdillâh b. Ömer, Sâlim b. Seblân, Sa‘d b. Hişâm b. Âmir, Şüreyh b. Hânî, Abbâs b. Rebî‘a, Âmir b. Sa‘d b. Ebî Vakkâs, Talha b. Abdillâh b. Osman, Ebû Velîd Abdullâh b. el-Hâris el-Bâsrî, Abdullâh b. Şekîk el-Aklî, Ubeydullâh b. Âmîr el-Leysî, Irâk b. Mâlik, Alkâme b. Vakkâs, Alî b. Hüseyin b. Ali, İmrân b. Tahhân, Kuyeyb, Ferve b. Nevfel el-Eşca‘î, Nafi’ b. Cerîr b. Mut‘im, Yahyâ b. Ya‘mer, Ebû Burde b. Ebî Musa, Ebû Zübeyr el-Mekkî, Hayrâ Ümmü’l-Hasan, Safiyye bnt. Ebî Ubeyd, Amra bnt. Abdirrahman, Amra bnt. Kays el-Adeviyye, Fâtûma bnt. Ebî Ceys, Kumeyr bnt. Umeyr el-Kûfiyye, Kerime bnt. Hümam, Külsûm bnt. Amr, Muâze, Hüneyd, Ümmü’d Derdâ ve daha birçokları ondan rivayet etmiştir²⁹².

2.6.2.1. Hz. Âişe’nin Meşhûr Talebeleri

Hz. Âişe’nin gözetiminde yetişen ve ondan rivayet edenlerin ilmi seviyeleri tabiatıyla aynı değildi. Zehebî’nin dediği gibi Hz. Âişe’den yaklaşık olarak 200 kişi hadis rivayet etmiştir²⁹³. Hz. Âişe’ye talebelik edenlere veya ondan rivayet edenlere bakıldığında aralarında başta *Fukahâ-i Seb‘a* olarak tanımlanan birçok ilim adamının olduğu görülmektedir. Bu başlık altında Hz. Âişe’den hadis rivayet etmiş ve sonraki dönemlerde hadis alanında meşhur olan raviler verilmeye çalışılacaktır.

2.6.2.1.1. Urve b. Zübeyr

Urve b. Zübeyr Hz. Ömer’in hilafetinin son zamanlarında H. 22 yahut 23 yılında doğmuştur. Babası, Hz. Peygamber’in halası Safiyye’nin oğlu ve cennetle müjdelenen büyük sahâbî Zübeyr b. Avvâm, annesi ise Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ’dır²⁹⁴.

Urve, Emevîler’in saltanatına karşı halifeliğini ilan eden Abdullâh b. Zübeyr’in öz kardeşi olmasına rağmen siyasî olaylara karışmayıp ömrünü ilme ve ibadete adamayı seçmiştir²⁹⁵.

²⁹² İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 235; Zehebî, *Siyer*, II, 135-139; Zerkeşî, *el-İcâbe*, (Arapça), 41; Cihan Rıfat Fevzî, 53; Velioğlu, 33.

²⁹³ Zehebî, *Siyer*, II, 135.

²⁹⁴ İbn Hacer, *el-Askalânî*, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali, *Tehzibu’t-Tehzib*, Nşr. Matbaatü Dâireti’l-Me‘ârifî’n-Nizâmiyye, Hindistan 1907, VII, 183.

²⁹⁵ Cihan Rıfat Fevzî, 56.

İlmî alanlarda öne çıkmış bir şahsiyet olan Urve b. Zübeyr, hadîs alanında da otorite olarak kabul edilmektedir. İbn Sa'd ondan “*sika, sebt, fakih, âlim, güvenilir*” olarak bahseder ve onu tabiûnun ikinci tabakasından saymaktadır. İbn Şihâb ez-Zührî, onun ilmî derinliğini, bitmek tükenmek bilmeyen bir deryaya benzetmektedir. Teyzesi Hz. Âişe'nin hadislerini en iyi bilenlerden biri olan Urve en çok hadis rivayet eden tabiilerdendir²⁹⁶. Urve, 94/713 yılında vefat etmiştir²⁹⁷.

Kütüb-i Tis'a'da Urve b. Zübeyr tarihiyle tahrir edilen hadislerin sayısı 2707'dir. Bu rivayetlerin kitaplara göre dağılımı ise şöyledir: Sahîh-i Buhârî'de 589, Sahîh-i Müslim'de 355, Sünenü't-Tirmizî'de 136, Sünen-i Nesâî'de 259, Sünen-i Ebî Dâvûd'da 232 ve Sünen-i İbn Mâce'de 162, Mâlik'in Muvatta'sında 139, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde 738, Sünen-i Dârimî'de 97'dir²⁹⁸.

2.6.2.1.2. Kâsım b. Muhammed

Birinci halife Hz. Ebû Bekir'in torunu olan Kâsım b. Muhammed h. 31/652 yılında, Hz. Osman'ın hilafeti döneminde dünyaya gelmiştir. Halası Hz. Âişe'nin yanında büyümüş olmasından dolayı onun hadislerini en iyi bilenlerden biri olarak kabul edilir. Ebû'z-Zinâd onun hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Kâsım b. Muhammed'den daha âlim birini görmedim.*” İmâm Mâlik ise: “*O, bu ümmetin fakîhlerindedir.*” demiştir²⁹⁹.

Hz. Ebû Bekir'in torunu olan Kâsım b. Muhammed kendisine örnek aldığı dedesi gibi olmaya çalışmış, halası Hz. Âişe'nin terbiyesinden geçerek onun gözetiminde kendisini yetiştirmiştir³⁰⁰.

Kâsım b. Muhammed'in hadis ilmindeki güvenilirliği hakkında müellifler genellikle ta'dil ifadeleri kullanmışlardır. İclî, *Mârifetü's-sikat* adlı eserinde Kasım'ın tabiûnun faziletli olanlarından olduğunu, salih ve sika bir kimse olduğunu

²⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*. VII, 182.

²⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*. VII, 182.

²⁹⁸ Geniş bilgi için Bkz: Urve b. Zübeyr hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bkz., Fikret Özçelik, *Urve b. ez-Zübeyr ve Hadis İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Erzurum 2012.

²⁹⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VIII, 333.

³⁰⁰ Zehebî, *Siyer*, V, 55.

aktarmaktadır³⁰¹. İbn Sa'd'ın, hakkında “*sika, âlim, fakîh ve kesîru'l-hadis*” dediği Kâsım b. Muhammed, 106/724 yılında hac yolundayken Medine ile Mekke arası bir yerde vefat etmiştir³⁰².

Kâsım b. Muhammed tarikiyle Kütüb-i Tis'a'da rivâyet edilen hadislerin sayısı 532'dir. Sahîh-i Buhârî'de 74, Sahîh-i Müslim'de 58, Sünen-i Tirmizî'de 17 Sünen-i Ebî Dâvûd'da 34, Sünen-i Nesâî'de 54, Sünen-i İbn Mâce'de 32, Mâlik'in Muvatta'sında 72, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde 146, Sünen-i Dârimî'de 28 rivâyeti vardır³⁰³.

2.6.2.1.3. Amra bnt. Abdurrahman

Hz. Âişe'nin yanında yetiştirdiği ve terbiye ettiği kimseler içinde örnek sayılacak olan Amra bnt. Abdurrahman, Abdurrahman b. Es'ad'ın kızıdır³⁰⁴. Hz. Âişe'nin kadın talebeleri içinden en ön safta Amra bnt. Abdurrahman bulunmaktadır. Hz. Âişe'ye takdim edilen hediyeler ve mektuplar onun nezaretinde takdim edilirdi. Bundan dolayıdır ki Süfyân es-Sevrî; Hz. Âişe'nin hadislerini en iyi bilenler, Kâsım, Amra ve Urve'dir³⁰⁵ demiştir. İbn Hibbân ise onun hakkında ‘İnsanlar içinde Hz. Âişe'nin hadislerini en iyi bilendir³⁰⁶ demiştir. Zührî ise ‘Amra'nın yanına gittiğim zaman onun ilim ve irfan itibarı ile sonu olmayan bir deniz olduğunu gördüm’ diyerek onun ilmi karşısında hayretini gizleyememiştir³⁰⁷.

Hz. Âişe, Amra'yı çok severdi. İnsanlar Hz. Âişe'nin onu sevmesinden dolayı kendisini sever ve hürmet gösterirlerdi. Bundan dolayıdır ki ehl-i hadis ona büyük bir saygı beslerler. Ömer b. Abdülaziz, Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetini ve hadislerini

³⁰¹ İclî, II, 211.

³⁰² İbn Sa'd, V, 148.

³⁰³ Merve Özcan, *Kâsım b. Muhammed'in Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, Sakarya 2006, 71, 73.

³⁰⁴ İbn Sa'd, VIII, 350; Mizzî, XXXV, 241; Zehebî, *Siyer*, IV, 507; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 438; Nedvî, *Sîretu's-Seyyidetu Aişe*, 324.

³⁰⁵ Zehebî, *Siyer*, IV, 508; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 439; Kehhâle, III, 356; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Aişe*, 324.

³⁰⁶ İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim et-Teymî, *Kitâbü's-Sikât*, Nşr: Dâiretu'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad 1973, V, 288; Zehebî, *Siyer*, IV, 508; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 439; Kehhâle, III, 356; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Aişe*, 324.

³⁰⁷ Zehebî, *Siyer*, IV, 508; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 439; Kehhâle, III, 356; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Aişe*, 324.

toplamağa karar kıldığında Amra'nın rivayetlerini dikkat ve itina ile toplanmasını emretmişti³⁰⁸.

Yahyâ b. Mâin *Sıkâ* ve *Hüccet* diye tarif ettiği İclî'nin de onun hakkında *sıkâ* ifadesini kullandığı Amra bnt. Abdirrahman, Hz. Âişe'nin dışında Ümmü Seleme, Hamne bnt. Cahş, Râfi b. Hadîc, Mervân b. Hakem, Habibe bnt. Sehl, Ümmü Hişam bnt. Hârise gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Hz. Âişe'nin yanında yetişen ve ondan oldukça istifade eden Amra bnt. Abdirrahman'dan hadis rivayet edenler Urve b. Zubeyr, Ebû Bekir b. Hazm, Abdullah b. Ebî Bekir, İbn Şihâb ez-Zührî, Amr b. Dînâr, kendi oğlu Ebü'r-Ricâl Muhammed b. Abdurrahman, torunları ve daha birçokları bulunmaktadır³⁰⁹.

Amra bnt. Abdirrahman'dan rivayet edilen hadisler Kütüb-i Sitte olmak üzere muteber hadis külliyyatının hepsinde yer almaktadır. Amra bnt. Abdurrahman 98 yılında Medine'de vefat etti. Zayıf bir rivayet ise 106 yıllarında öldüğü söylenmektedir³¹⁰.

2.6.2.1.4. Âişe bnt. Talha

Medine'li hanım tâbîîlerden olan Âişe'nin babası Talha b. Ubeydillah, Annesi ise birinci Halife Ebû Bekir'in kızı Ümmü Külsüm'dür. Künyesi Ümmü İmrân'dır. Âişe bnt. Talhâ'nın zamanın en güzel hanımı olduğu söylenmiş ve onunla evlenenlerin çok büyük miktarda mehir bedelini verdikleri ve bundan dolayı da şairlerin şiirlerine konu olduğu rivayet edilmiştir. Güzelliği hakkında Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik; 'Âişe bnt. Talhâ'dan daha güzel birisine rastlamadım' şeklinde ifade etmişlerdir. Âişe bnt. Talhâ önce Abdullah b. Abdurrahman onun ölümü üzerine Mus'ab b. Zübeyr onunda öldürülmesinden sonra Ömer b. Ubeydillah ile evlenmiştir. Sadece ilk kocasından dört çocuğu olmuştur³¹¹.

³⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, IV, 508; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 439; Kehhâle, III, 356; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Aişe*, 324.

³⁰⁹ İbn Sa'd, VIII, 350; Mizzî, XXXV, 242; Zehebî, *Siyer*, IV, 508; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 439; Kehhâle, III, 356.

³¹⁰ Mizzî, XXXV, 243; Zehebî, *Siyer*, IV, 508; Kehhâle, III, 357; Neriman Velioğlu, 44.

³¹¹ İbn Sa'd, VIII, 341; İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen, *Târîhu Medîneti Dimaşk ve Zikru Fadlihâ*, Thk. Amr b. Ğurâme el-Amrevî, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1995, LXIX, 250; Mizzî, XXXV, 237; Zehebî, *Siyer*, V, 216 Kehhâle, III, 144.

Yahya b. Maîn onun hakkında *Sikâ* ve *hüccet* ifadesini kullanırken İclî: ‘Medineli güvenilir bir tâbiüdür’ değerlendirmesini yapmıştır. Ebû Zür’a ed- Dimaşkî de: ‘Edep ve fazilet sahibi olması hasebiyle insanlar ondan hadis nakletmişlerdir’ demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*’ında onu güvenilir râvîler arasında zikretmiştir.³¹²

Âişe bnt. Talha kendisini, Arap tarihi, edebiyatı ve özellikle şiirleri konusunda geniş bir birikime sahip olarak yetiştirmiştir. Ayrıca teyzesi Hz. Âişe’ye olan yakınlığından dolayı onun gözetiminde yetişmiştir. Hz. Âişe’ye gelen mektuplara verdiği cevapları kendisi yazarak adeta ona kâtiplik yapmasından dolayı hadis kültürü de sağlamdı³¹³. Müminlerin annesi Hz. Âişe’den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Hubeyb b. Ebî Amrâ, oğlu Talha b. Abdullah, yeğenleri Talha b. Yahyâ, Muâviye b. İshak, Mûsa b. Ubeydullah, Abdullah b. Yesâr, ayrıca Atâ b. Ebî Rebâh gibi muhaddisler de hadis nakletmişlerdir. Âişe bnt. Talhâ’nın vefat tarihi hakkında kesin bir tarih olmasa da onun h. 110 yılından sonra vefat ettiği belirtilmiştir³¹⁴.

2.6.3. Hadis ve Sünnet Bilgisinin Ortaya Çıkmasındaki Etkenler

İslâm dininin ikinci kaynağı sayılan Sünnet’in doğru bir şekilde aktarılması sahâbenin en önemli görevleri arasında olmuştur. Bu vazifeyi yerine getirirken sahâbenin temel amacı ise İslâm’ın doğru bir şekilde sonraki nesillere aktarılmasını sağlamak olmuştur. Bu görevin pek çok mümessili arasında en müstesna yeri, Hz. Âişe işgal etmektedir. Hz. Âişe’nin ön plana çıkmasında farklı sebeplerin rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Âişe okumalarının doğru anlayabilmek için bu noktaların bilinmesi elzemdir.

2.6.3.1. Kendisine Yöneltilen Sorulara ve Mektuplara Verdiği Cevaplar

Rasûlullah’ın (s.a.s.) vefatından sonra Hz. Âişe’nin ilmi yönü, fıkıh, tefsir ve özellikle hadis gibi din ile ilgili konularda tam bir olgunluk ve zirveye ulaşmıştı.

³¹² İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 289; İbn Asâkir, 248; Zehebî, *Siyer*, V, 216; Mizzî, XXXV, 237; Kehhâle, III, 154.

³¹³ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, 627.

³¹⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 289; İbn Asâkir, 250; Zehebî, *Siyer*, V, 216 Mizzî, XXXV, 237; Kehhâle, III, 154; Pınar Uslan, *Hiz. Âişe’nin Bayan Öğrencileri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) DEÜSBE, İzmir 2003, 14.

Bununla birlikte sahâbenin çeşitli memleketlere gitmelerine karşın Medine'nin *Dâru'l-Hadis* olarak kalmasının en önemli etkenleri arasında Hz. Âişe'nin oradaki varlığı olduğu denilebilir. Çeşitli beldelerdeki insanlar, anlamadıkları dini hususları Hicazdaki Rasûlullah'ın ashâbına mektuplar göndererek Allah'ın hükmünü sorarlardı. Kendilerine Allah'ın hükmü sorulan sahâbe, eğer kendilerinin de bilemedikleri bir husus ise bu sefer sahâbenin içinde Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Abdullah b. Abbâs gibi ilim ve fıkıh bilgileri ile meşhur olanlara sorarlardı. Hz. Âişe'nin konumu ise sahâbenin içinde ilmiyle meşhur olanların hocası konumundaydı³¹⁵. Kaldı ki Ebû Hüreyre'nin ve diğer birçoklarının kendisine bilmedikleri konuları sordukları, rivayetler ile sabittir³¹⁶.

Hz. Âişe'nin iyi bir hadis bilgisinin olmasının en önemli sebebi, sahâbenin ihtilafa düştükleri sünnet ve hadisle ilgili konularda kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplardan dolayı olduğu söylenilebilir³¹⁷. Dolayısıyla denilebilir ki onun en belirgin özelliklerinden biri de genelde İslâm dininin esaslarını, özelde ise hadis ve sünneti doğru bir şekilde anlatılmasını hedeflediği faaliyetleridir.

Sahâbenin Hz. Âişe'ye çeşitli konulardaki sordukları sorulardan bazıları şöyledir.

Rasûlullah (s.a.s.) vefat ettiğiinde zevceleri Osman b. Affan'ı halife Hz. Ebû Bekir'e göndererek Rasûlullah'tan (s.a.s.) kendilerine kalan mirası talep etmek istemişlerdi. Bundan haberdar olan Hz. Âişe onlara hitaben: *'Bizim mirasımız yoktur. Bizim geride bıraktıklarımız sadakadır'* buyuran Rasûlullah değil miydi? diyerek onların haberdar olmadıkları veya unuttukları bu hadisi hatırlatmış, böylece onları bu isteklerinden vazgeçirmiştir³¹⁸.

Muâze (ö. 83/702) isimli hanımdan rivayet edildiğine göre Hz. Âişe'ye şöyle bir soru sorar: Neden hayızlı kadın orucu kaza ediyor da namazı kaza etmiyor? Bunun üzerine Hz. Âişe cevaben: *'Sen Harûrî misin? Biz eşleri olarak Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanında adet görürdük, orucu kaza etmekle emrolunurduk. Ancak*

³¹⁵ Zerkeşî, *el-İcâbe* (Arapça), 5.

³¹⁶ İbn Sa'd, II, 286; Zehebî, *Siyer*, II, 130.

³¹⁷ Aşık, *Hz. Âişe'nin Hadîşçiliği*, 33.

³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, XXXXIII, 302; Buhârî, Ferâiz, 3; Müslim, Cihâd, 52.

kılamadığımız namazları kaza emekle emrolunmazdık³¹⁹ diyerek cevap vermiştir.

Hiz. ÂiŖe'ye bazen sahâbilerden çeŖitli yanlıŖ hûkûmler ve rivayetler ulaŖıyordu. Hiz. ÂiŖe de onların yanıldıkları veya kendilerine gizli kalan hususları tashih ediyordu. Öyle ki Hiz. ÂiŖe, bu yönüyle meŖhur hale geldi. Böylece sahâbe herhangi bir rivayette Ŗûpheye düŖtüklerinde kendisine gider ve sorularını sorarlardı³²⁰. Eğer Medine dıŖında ve uzak bir beldedeyseler, mektuplar yazmak suretiyle Hiz. ÂiŖe'ye ulaŖmaya çalıŖıyorlardı³²¹. Hiz. Muaviye de halifeliği boyunca herhangi bir meselede zor durumda kaldığında, konuyla ilgili olarak Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetinden herhangi bir sünnetin veya hadisin olup olmadığını öğrenmek için Hiz. ÂiŖe'ye mektup yazar ve cevabı gelinceye kadar da merakla bekleyip hûkûm vermezdi³²².

Bir baŖka rivayette ise Ziyâd b. Ebî Süfyân (ö. 53/673), Hiz. ÂiŖe'ye Abdullah b. Abbâs'ın 'ihramlıya haram olan Ŗeyler, kurban kesilinceye kadar hac kurbanı gönderen kimseye de haram olur,' dediğini ve bu konudaki görüşünün ne olduğunu sormak üzere bir mektup yazıp göndermiŖti. Buna karŖılık olarak Hiz. ÂiŖe de konunun İbn Abbâs'ın dediği gibi olmadığını belirterek, Rasûlullah'ın hac kurbanının boyun halkalarını kendi elleriyle taktığını, sonra onları babası Ebû Bekir ile gönderdiğini ve hac kurbanı kesilinceye kadar Allah'ın kendisine helal kıldığı hiçbir Ŗeyi kendisine haram kılmadığını yazdırarak cevap vermiŖti³²³.

2.6.3.2. Hadislerin Doğru Aktarılmasına Verdiği Önem

YaratılıŖ ve imkânlar bakımından, sahâbenin hepsinin aynı ilmî ve zihni seviyede olmaları beklenemez. Tabii olarak onlarda özellikle dini bilgiler alanında, bazı farklı veya mütenakız anlayıŖlar ortaya çıkmıŖtır. Bununla birlikte sahâbe birbirlerinde gördükleri eksikleri ve yanlıŖları giderme lüzumunun dini Ŗuurana da

³¹⁹ Müslim, Hayz, 69.

³²⁰ İbn Sa'd, II, 286; ZerkeŖi, *el-İcâbe* (Arapça), 5.

³²¹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 627.

³²² ZerkeŖi, *el-İcâbe* (Arapça), 5.

³²³ Buhârî, Hac, 110.

sahiptiler. Sahâbenin bu nevi ilmî yardımlaşmalarına dair bilgiler özellikle Hadis ve Fıkıh kitaplarında oldukça çoktur³²⁴.

Bu yönüyle en çok ön plana çıkan kişinin Hz. Âişe olduğu bilinmektedir. Hz. Âişe, bilhassa hadislerin doğru aktarılmasına çok büyük önem verirdi. Hz. Âişe, hadisleri nakletmede aynı lafızların kullanılmasını ister, buna karşılık mana ile rivayete karşı çıkardı³²⁵. Bu konuda Hz. Âişe, bazen öğrencilerini hadis rivayet ettiğini duyduğu sahâbîye gönderir, onun rivayet ettiği hadisi sordurur ve daha sonra araya biraz zaman girdikten sonra bu hadisi rivayet eden sahâbîye tekrar sordurur ki bu hadiste bir noksanlık var mı yok mu ortaya çıksın³²⁶.

Hz. Âişe'nin hadislerin içeriğine bir şeyin karışmaması için gösterdiği çabalar ve lafzen zapt edilmesi konusunda gösterdiği hassasiyeti sahâbîler arasında bilinmekteydi. Bu sebeptendir ki bazı sahâbîler onun yanına gelerek ezberlemiş oldukları hadislerin bazısını kendisine dinleterek adeta hafızalarının kuvvetini ölçmeye çalışıyorlardı. Bu mahiyette nakledilen bir rivayete göre Ebû Hüreyre, Hz. Âişe'nin evine gelerek 'Ey ev sahibesi beni dinle! Ey ev sahibesi beni dinle'³²⁷ diye seslenerek kendisini dinlemesini istemektedir³²⁸. Bu hadisi Müslim üzerine yaptığı şerhte en-Nevevî (ö. 676/1277) şöyle açıklamaktadır: Ebû Hüreyre'nin muradı, O

³²⁴ Hatiboğlu, Mehmed Said, Hazret-i Âişe'nin Hadis Tenkidciliği, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1973, XIX, 60-74, s. 60.

³²⁵ Tahmâz, 189.

³²⁶ Yeğeni ve meşhur öğrencilerinden olan Urve bu konuda şöyle bir rivayette bulunmaktadır; 'Ey kız kardeşim oğlu! Duydum ki, Abdullah b. Amr hacca giderken bize uğrayacakmış. Onunla görüş te kendisine (bir şeyler) sor! Çünkü o Resûlullah'tan (s.a.s.) çok ilim hamletmiştir'. Bunun üzerine Urve: Ben kendisiyle (Abdullah b. Amr) görüşerek Resûlullah'tan (s.a.s.) naklen aktardığı bazı şeyler hakkında sorular sordum. Anlattıkları arasında da şu hadis vardı; Resûlullah (s.a.s.) ; "Şüphesiz Allah ilmi İnsanlardan çekip alıvermez. Ancak insanlar içindeki âlimleri kabz eder, onlarla birlikte İlmi de kaldırır. Ve insanlar arasında bir takım cahil insanlar bırakır. Bunlar insanlara ilimsiz fetva verirler bu suretle hem saparlar, hem saptırırlar" buyurdular. Daha sonra Urve şöyle devam etmekte: Ben bu hadisi Âişe'ye anlattığım vakit onu pek büyük gördü ve yadırgadı ve 'Sana kendisinin Resûlullah'ın (s.a.s.) bu hadisi anlatırken işittiğini söyledi mi?' diyerek tepki vermiş. Daha sonra Urve şöyle devam etmektedir: Ertesi sene olunca Âişe bana : 'Abdullah b. Amr gelmiş onunla görüş, sonra ona söz aç, tâ ki ilim hakkında sana anlattığı hadisi kendisine sor!' dedi. Bunun üzerine Urve: Ben de kendisiyle görüşerek ona bir şeyler sordum ve bu hadisi bana ilk defada anlattığı gibi anlattı. Daha sonra Urve bu olayı Hz. Âişe'ye haber verdiğinde Hz. Âişe: 'Onun doğru söylemekten başka bir şey yaptığını zannetmiyorum ve görüyorum ki bu hadise hiç bir şey ziyade ve noksan etmemiştir'. Şeklinde karşılık vermiştir; Müslim, İlim, 14; Geniş bilgi için bkz: Abdulvahap Özsoy, *Hadis Tenkidi, Sahâbe ve Tâbiûn Dönemi*, Beka Yay. İstanbul 2016, 194-196.

³²⁷ Müslim, Zühd ve'r-Rekâik, 71.

³²⁸ Tahmâz, 190.

hadis serd ederken Hz. Âişe'nin kendisini ikaz veya sukut ile takviye etmesidir. Kaldı ki Hz. Âişe Ebû Hüreyre'yi *İksâru'l Hadis*³²⁹ konusundan başka yadırgamamıştır³³⁰.

Esasen Hz. Âişe'nin sahâbeden bazılarına yönelttiği eleştiriler ve tenkidlere bakıldığında onun yapmaya çalıştığı şeyin, bilgilerin özellikle hadislerin sonraki dönem nesillere doğru bir şekilde ulaştırmayı hedeflediği anlaşılmaktadır³³¹.

2.6.3.3. Hurafe ve Batıl İnanışlara Karşı Mücadelesi

İslâmiyet'in ilk zamanlarında, cahiliye döneminde alışılmış olan ve doğru olduğuna inanılan birtakım hurafe ve batıl inançları aşmak pek kolay olmamıştı. Bu yanlış inanışları düzeltmek için başta Rasûlullah (s.a.s.) olmak üzere birçok sahâbî elinden geleni yapıyordu. Bu sahâbe arasında Hz. Âişe, dindenmiş gibi görünen veya dinden olduğu sanılan birçok batıl inanışa karşı mücadele etmiş, doğru olanı söylemekten ve belgelemekten geri durmamıştır³³².

Bilindiği gibi İslâmiyet öncesi Arap toplumlarında bazı ay ve günler uğursuz olarak kabul edilmiştir. Hz. Âişe, İslâmiyet ile birlikte böyle batıl inanışların devam ettirilmesine karşı çıkmış ve İslâmiyet'e aykırı olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Bu duruma en güzel örnek ise, bir kadının Şevval ayında evlenmesinin uğursuzluk olduğunu inanlara karşın Hz. Âişe, düğün ve nikâhının Şevval ayında olmasından dolayı, Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşleri arasında en güzel kısmetli, en talihli ve bahtiyar kadının kendisi olduğunu söyleyerek kadınların bu ayda düğün yapmalarına teşvik etmesi sayılabilir³³³.

³²⁹ Geniş bilgi için Bkz; Abdulvahap Özsoy, "Ebû Hureyre'ye Yönelik İksâru'l-Hadîs Eleştirisine Farklı Bir Bakış", *AÜİFD*, sayı: 41 (Haziran 2014), s. 239-255.

³³⁰ Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Nşr. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1972, XVIII, 129.

³³¹ Özsoy, *Hadis Tenkidi*, 290-297; Geniş bilgi için Bkz: Zerkeşî, Bedruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır, *el-İcâbe li-İrâdi Mâ'stedrakethu Âişe alâ's-Sahâbe* Thk. Said el-Afganî, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1970.

³³² Aşık, *Hz. Âişe'nin Hadîşçiliği* 37.

³³³ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 471; Müslim, Nikâh, 73; Nesâî, Nikâh, 18; Tirmizî, Nikâh, 9.

2.6.3.4. Tashih ve Tenkid Faaliyetleri

Sahâbenin yüce Allah tarafından kendilerine gönderilen Rasûlullah'a (s.a.s.) ittibâları herkesçe malumdur. Bu ittibânın tabîî bir sonucu olarak da sahâbe, O'nun her türlü söz ve davranışlarına önem atfetmiş, onları öğrenmeye çalışmışlardır. Lakin onların da birer insan olmaları hasebiyle Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetini ve hadislerini farklı şekillerde anlamaları tabii bir durumdur. Rasûlullah'ın (s.a.s.) söz ve davranışlarının doğru anlaşılıp algılanması ve yine düzgün bir şekilde nakledilmesi, sahâbenin en gayretli oldukları hizmet alanıydı³³⁴.

Kaldı ki onların bazen Rasûlullah'a (s.a.s.) sordukları soruları, anlayamadıkları bazı konularda ona başvurmaları, kavrayamadıkları çeşitli hususlarda ona yönelttikleri eleştirileri ve özellikle görüldüğü üzere ortaya koydukları ciddi itirazları hep onu iyi anlayabilmek adınaydı³³⁵.

Özellikle diğer akranlarına göre fakih ve müçtehit olarak bilinen bazı sahâbîler bazen kendisini eleştirdikleri Rasûlullah'ın (s.a.s.) onlara karşı müsamahakâr davrandığını görüyorlardı. Böylece söz konusu sahâbîlerde Rasûlullah'tan (s.a.s.) aldıkları cesaretle duydukları rivayetlerin doğru olmasını tespit adına eleştiriler bir ruh oluşmuş, bazen birbirlerine itiraz etmekten hatta gerektiğinde birbirlerine sert eleştiriler yöneltmekten de çekinmemişlerdir³³⁶. Sahâbe arasında tenkid ve tashih faaliyetinin bu şekilde doğduğunu, sonraki dönemlerde ise katlanarak büyüdüğünü söylemek mümkündür³³⁷.

Esasen sahâbe dönemindeki tenkid ve tashih faaliyetinin ortaya çıkışının sahâbeden birisinin hevâsından veya mahza Rasûlullah'ın (s.a.s.) hadislerinden kaynaklandığı söylenemez. Bilakis sahâbe dönemindeki hadis tenkidinin ortaya çıkmasında şu hususların etkili olduğu söylenebilir³³⁸:

³³⁴ Bünyamin Erul, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe", İslâmiyât, III. (2000) sayı: 2, s. 109-129, 1.

³³⁵ Özsoy, *Hadis Tenkidi*, 25: Bünyamin Erul, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe", 109; Bkz: Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Menhecu'n-Nakd inde'l-Mühaddisîn*, Mektebetu'l-Kevser, Suudî Arabistan 1990, 7-10.

³³⁶ Erul, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe", 110.

³³⁷ Hâfiz b. Muhammed el-Hekemî, *Menhecu'l-Mühaddisîn fi'n-Nakd*, Dâru's-Sumay'î, Riyad 2012, 21; Bkz: A'zamî, *Menhecu'n-Nakd inde'l-Mühaddisîn*, 50-60.

³³⁸ Amar Fettâne, "Nakdu Metni'l-Hadis İnde es-Sahâbe, es-Seyyide Aişe Nemûzecen" et-Tecdîd, XVII, (2013), s. 33, 92-93.

1. Hadis rivayet edenin yaşının ilerlemesi ile aradan uzun zaman geçmesinden dolayı hadisin bir kısmını unutmuş olması.

2. Hadis rivayet edenin rivayet ettiğini her zaman tam olarak nakletmemesi, buna rivayet edecek kişinin mukteza-i hale göre tasarrufta bulunması da denilebilir.

3. Hadisin son tarafını dinleyip baş tarafına yetişmemesi ve bu durumda dinlediğini tam bir hadis zannetmesi.

4. Hadisin sebebi vürudunu, özelliğini bilmeme.

5. Hadis rivayetinde hata etme. Kişinin insan olması hasebiyle yanılığa içine düşülebileceği kaçınılmazdır.

6. Hadis rivayet eden kişinin rivayet ettiği hadis hakkında nâsih veya mensuh hükmünü bilmeme.

7. Sahâbenin kendi bilgilerinden sünneti yorumlamadan dolayı çıkan ihtilaf. Bilindiği gibi sahâbenin hepsi ilim bakımından aynı seviyede değildi³³⁹.

Bu gibi sebeplerden dolayı yukarıda bahsedilen bazı sahâbe, rivayet edilen hadislere karşı son derece titiz yaklaşmışlardır. Birbirlerinde gördükleri yanlışları düzeltmeye çalışmışlardır. Bu yanlışları düzeltme ihtiyacı hissetmeleri ise bu işi kendilerine dini bir görev addetmelerinden dolayı olduğu söylenebilir³⁴⁰.

Sahâbe arasında tenkid ve tashih faaliyetleri ile uğraşanlar arasında hiç şüphesiz başta Hz. Âişe gelmektedir. Hz. Âişe zekâ, anlama kabiliyeti, ilme olan düşkünlüğü ve çok hadis rivayetiyle sahâbe arasındaki temayüzü haklı sebeplere dayanmaktadır³⁴¹. Zira Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s.) beraberken aklına takılan ve anlamı kendisine kapalı olan Kur'ân ayetleri hakkında Rasûlullah'a (s.a.s.) sorular sormakta tereddüt etmezdi³⁴². Bundan dolayı denilebilir ki tenkid konusunda Hz. Âişe'yi bizzat Rasûlullah (s.a.s.) yetiştirmiştir³⁴³.

³³⁹ Amar Fettâne, 84-118.

³⁴⁰ Hatiboğlu, 60.

³⁴¹ Selâhuddîn b. Ahmed el- İdlîbî, *Menhecü Nakdi'l-Metn*, Dâru'l-Feth, Amman 2013, 122; Talat, Sakallı, *Hadis Tenkidi*, Araştırma Yayınları, Ankara 2014, 216.

³⁴² Sekkâf, 196.

³⁴³ Özsoy, *Hadis Tenkidi*, 25.

Hız. ÂiŖe, kendi bilgisine yanlıŖ gelen bir durum karŖısında onu söyleyene bakmaksızın tenkid etmekten de ekinmezdi³⁴⁴. Gerçekten de Musa Carullah'ın belirttiği gibi “*Medine hayatında hane-i saadetin en sevgili hanımefendisi olmuŖ, evi bütün vahiyelere muhatap olma Ŗerefine ermiŖ, risaletin bütün dakikalarını mŖahede ettiği gibi, AŖab-ı kiramın her birinden ziyade nübüvvet bilgilerini hem Sahâbeye hem de İslâm mtehitlerine tebliğ etmiŖ, müçtehitlerin öncüsü ve müminlerin annesi ‘ÂiŖe-i Sıddıka’³⁴⁵” bu pek kıymetli tenkid ve tashih görevini son derece itina ile yapmıŖtır³⁴⁶.*

Hız. ÂiŖe, İslâm ilmine verdiği hizmetler içerisinde belki de en büyüğünü, kendisine yanlıŖ gelen rivayetlere karŖı yaptığı tenkidleri, daha açık bir ifade ile istidrakleri teŖkil etmektedir³⁴⁷.

Hız. ÂiŖe'nin sahbâbeye ve tabindan olan bazı kimselere karŖı yaptığı istidrâklar/ tenkidler öteden beri İslâm âlimlerinin dikkatini ekmiŖtir. Hatta Hız. ÂiŖe'nin tenkid ve tashih konusundaki düzeltmelerini konu edinen eserler te'lif edilmiŖtir³⁴⁸.

Bu konu hakkında bilinen en eski eser, Eb Mansûr Abdulmuhsin b. Muhammed eŖ-Ŗihî el-Bağdadî'nin te'lif ettiği risalesidir³⁴⁹. Bu eserin de Haydarâbâd Saîdiye Kütüphanesi'nde bir nüshasının olduğu bildirilmektedir³⁵⁰.

Bu hususta ikinci ve en geniŖ eser ise Türk asıllı Mısırlı Ŗafî âlim Bedruddîn ez-ZerkeŖî'nin (. 794/1392) *el-İcâbe li-İrâdi Mâ'stedrakethu ÂiŖe alâ's-Sahâbe* adlı eseridir³⁵¹.

³⁴⁴ Sakallı, 216.

³⁴⁵ Musa Carullah, *Hatun*, Haz. Mehmet Görmez, Otto Yay. Ankara 2014, 17.

³⁴⁶ ZerkeŖî, *Hız. ÂiŖe'nin Sahabeye Yönelttiği EleŖtiriler*, (mütercimnin nsz), 15.

³⁴⁷ Hatiboğlu, 61.

³⁴⁸ ZerkeŖî, *Hız. ÂiŖe'nin Sahabeye Yönelttiği EleŖtiriler*, (mütercimnin nsz), 15.

³⁴⁹ Bünyamin Erul'un yaptığı alıŖmalar sonucu eserin adının ‘*Reddu'l-'Ukli't-TâiŖe bi Zikri Mâ'stedrekethu 'ÂiŖe'* olduğunu tespit etmiŖtir; ZerkeŖî, *Hız. ÂiŖe'nin Sahabeye Yönelttiği EleŖtiriler*, (mütercimnin nsz), 15.

³⁵⁰ Hatiboğlu, 61; ZerkeŖî, *Hız. ÂiŖe'nin Sahabeye Yönelttiği EleŖtiriler*, (mütercimnin nsz), 15.

³⁵¹ Bu eser ilk olarak Saîd el-Efgânî tarafından tahkik edilerek 1939 yılında DimeŖk'te yayımlanmıŖtır. Eser, 2004 yılında tekrar gözden geçirilerek Bünyamin Erul tarafından yeniden tahkik edilerek basılmıŖtır. Aynı zamanda eser, aynı müellif tarafından tercüme edilip okuyucuların daha iyi anlaması için yeniden tertipleyerek Türkçeye kazandırılmıŖtır Hatiboğlu, 62; ZerkeŖî, *Hız. ÂiŖe'nin Sahabeye Yönelttiği EleŖtiriler*, (mütercimnin nsz), 21.

Bu konudaki diğer bir eser, Zerkeşî'nin eserinin özeti/telhisi sayılabilecek nitelikte Suyutî (ö. 911/1505) tarafından telif edilen '*Aynu'l-İsâbe fi'stidrâki Âişe 'alâ's-Sahâbe* adlı eseridir³⁵². Suyutî, Zerkeşî'nin eserine bazı çıkarma ve ilavelerde bulunmuştur³⁵³.

Konu hakkında ülkemizde hazırlanan çalışmalara bakıldığında Mehmed Said Hatiboğlu tarafından hazırlanan *Hazret-i Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği*, (AÜİFD XIX 1973) isimli makalesi ile Nevzat Aşık tarafından hazırlanan *Hazreti Âişe'nin Hadisçiliği*, (İzmir 1987) adlı küçük hacimli bir kitap gibi çalışması bulunmaktadır.

Daha sonra konu kapsamlı olarak Bünyamin Erul tarafından ele alınmış, Zerkeşî'nin *el-İcâbe li-İrâdi Mâ'stedrakethu Âişe alâ's-Sahâbe* adlı eseri tercüme edilip *Hz. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler* (kitabiyat 2000) adı altında yayımlanmıştır. Bu çalışma sadece bir tercüme faaliyeti olmayıp okuyucuların daha iyi anlaması için, ekler ilave edilerek yeniden tertiplenerek hacimli bir şekilde Türkçe'ye kazandırılmıştır.

Son olarak konu hakkında hazırlanan başka bir eser ise Abdulvahap Özsoy tarafından 2011 yılında, '*Hicrî I. Yüzyıl Hadîs Tenkîd Kriterleri ve İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi*' adı altında hazırlanan daha sonra *Hadis Tenkidi Sahâbe ve Tâbiûn Dönemi* (Beka 2016) başlığıyla kitap olarak basılan doktora çalışmasıdır. Çalışmada Zerkeşî'de geçen rivayetlerin birçoğu ele alınmış; ayrıca sened ve metin tenkidi yöntemleri uygulanarak rivayetler sübüt ve delalet açısından yeniden ele alınmıştır.

2.6.4. Hz. Âişe'nin Kullandığı Tenkid Yöntemleri

Hz. Âişe'nin tenkid ve tashih faaliyetleri incelendiğinde yapmış olduğu tenkidlerde birtakım esaslara riayet ettiği görülmektedir³⁵⁴.

Çalışmada, Hz. Âişe'nin tenkid ve tashih faaliyetindeki yöntemini bir başka deyişle Hz. Âişe'nin kendi anlayışına yanlış, hatalı veya eksik geldiği için sahâbe ve

³⁵² Celâluddîn es-Suyutî, *Aynu'l-İsâbe fi'stidrâki Âişe 'alâ's-Sahâbe*, Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Mektebetu'l-İlm, Kahire 1988.

³⁵³ Hatiboğlu, 62; Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, (mütercimnin önsözü), 15.

³⁵⁴ Zerkeşî, Bedruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır, *el-İcâbe li-İrâdi Mâ'stedrakethu Âişe alâ's-Sahâbe*, Thk. Bünyamin Erul, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, 51.

tabîun'dan bazılarına yönelttiği istidraklerini/eleştirilerini kullanmış olduğu kritere göre sıralanarak ihtisar şekilde verilmeye çalışılacaktır³⁵⁵.

2.6.4.1. Hadisleri Ku'rân'a Arzı

“Din adına vârid olan veya din adına söylenilecek her şeyin, geçerliliği hususunda takdir olunacağı son ve tartışmasız ‘mutlak merci’ Kuran-ı Kerim’dir. Yüce Allah’ın çeşitli ayetlerde beyan ettiği gibi Kuran’ın koruyup kollayıcılık (müheymin) vasfı bunu icap ettirmektedir”³⁵⁶ Bu hususa dair Kur’ân’ı Kerim’de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ‘Allah (O)dur ki hak olarak Kitab’ı ve (hukuk ve adalet için) ölçüyü indirdi...’³⁵⁷ ‘Andolsun, biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik ve onlarla beraber Kitab’ı ve (adalet) ölçü(sün)ü indirdik...’³⁵⁸ Ayetlerde anlaşıldığı üzere: Kur’ân’dan başka kendisinde bu vasfı bulunduran başka hiçbir şeyin bulunmamasından dolayı kitaba arz edilecektir. Bu itibarla ‘Sana vayolunana tabi ol!’³⁵⁹ emrinin muhatabı olan Rasûlullah’ın (s.a.s.) kendisine verilen görevden başka bir tasarrufta bulunmadığı ise ‘Ben ancak rabbimden bana vahyolunana uyuyorum’³⁶⁰ ayeti kerime ile vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Rasûlullah’ın (s.a.s.) Kur’ân ile uyumlu olduğu ayet ile sabit iken O’nun kitaba aykırı davranması düşünülemez³⁶¹.

Bu minval üzere genel anlamda sünnetin özel anlamda ise hadislerin Kur’ân ile uyumluluk gösterdiğinden dolayı hadislerin anlaşılması için ilk olarak Kur’ân’a müracaat etmek gerekmektedir³⁶².

Hadislerin sıhhatini tespit için kullanılan en önemli yöntem olan Kur’ân’a arz yöntemi öteden beri ilim adamları tarafından tartışılmıştır³⁶³. Söz konusu

³⁵⁵ Konu hakkında Te’lif edilen eserlere bakıldığında Hz. Âişe’nin kullanmış olduğu metin tenkid yöntemleri çeşitli başlıklar altına alınarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Geniş bilgi almak için Bkz; Dumeynî, Musfir Azmullâh, *Mekâyîsu Nakdi Mutunu’s-Sünne*, Riyâd 1984; Özsoy, *Hadis Tenkidi*, 209-341; Zerkeşî, *Hz. Âişe’nin Sahabeye Yöneltilmiş Eleştiriler*; el-Hekemî, *Menhecü’l-Mühaddisîn fi’n-Nakd*.

³⁵⁶ Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, Otto Yay. Ankara 2015, 320.

³⁵⁷ 42. Şûrâ, 17.

³⁵⁸ 57. Hadîd, 25.

³⁵⁹ 10. Yûnus, 109.

³⁶⁰ 7. A‘râf, 203

³⁶¹ Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, 320.

³⁶² Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, 321.

yöntemin nerde nasıl ortaya çıktığı üzere tartışmalar bir yana, hadisleri Kur'ân'a arz yöntemi gerek bazı sahâbiler gerekse sonraki dönemlerde bazı âlimler tarafından kullanıldığında şüphe yoktur³⁶⁴.

Problemlili gördüğü hadislerin sıhhatini tespit ederken onları Kur'ân'a arz edenlerin başında Hz. Âişe gelmektedir. Hz. Âişe, genellikle başvurduğu bu yöntem sayesinde birçok rivayetteki râvî yanlışlıklarını tespit etmiş, bu rivayetleri Kur'ân ayetleri ile karşılaştırarak eksikliklerini tamamlamıştır³⁶⁵.

Konunun daha iyi anlaşılması için, Hz. Âişe'nin Kur'ân'a arz yöntemi kullanarak eksikliğini giderdiği rivayetlerden birkaç tane örnek verilmesi uygun olacaktır³⁶⁶.

İbn Abbâs'ın Allah'ın Görülmesi Hakkındaki Rivâyetine Karşı Çıkması

Nakledilen Rivayetlerden bakıldığında sahâbe döneminde Rasûlullah'm (s.a.s.) Allah'ı (c.c) görüp görmediğine dair aralarında ihtilaf bulunmaktaydı. Bazı sahâbe onun rabbini gördüğünü, bazılarının da onun rabbini görmediğini ancak Cebrâil'i (a.s) görmüş olabileceğini söylemekteydiler. Abdullah b. Abbâs; Rasûlullah (s.a.s.) Rabbini görmüştür derken, Hz. Âişe onun bu görüşünü tenkid etmektedir.

İkrime'den nakledildiğine göre Abdullah b. Abbâs: "Muhammed, Rabbini görmüştür" der. Bunun üzerine İkrime: "Gözler O'na erişemez, fakat O bütün gözlere erişir"³⁶⁷ ayetini okuyup Allah, böyle buyurmadı mı? diye itiraz edince İbn Abbâs: "Yazıklar olsun sana! bu, (Allah'ın) kendi nuruyla tecelli ettiği zaman böyledir. Oysa Muhammed (s.a.s.) Rabbini iki defa görmüştür.

Tirmizî'nin *Kitâbü'l-Tefsîr'de* ele aldığı bu rivâyet hakkında şöyle değerlendirme yapmaktadır: "Bu hadis bu şekliyle hasen gariptir" dedi³⁶⁸. Konuyu tahkik edenler arasında Hz. Âişe'nin tâbiûn'dan talebesi olan Mesrûk, Rasûlullah'ın

³⁶³ Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İnsan Yay. İstanbul 2014; Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, 181.

³⁶⁴ Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, 182.

³⁶⁵ Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, 182.

³⁶⁶ Konu hakkında detaylı bilgi almak isteyenler için; Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*; zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*; Özsoy, *Hadis Tenkidi*.

³⁶⁷ 6. En'âm, 103.

³⁶⁸ Tirmizî, *Tefsîr*, 53.

(s.a.s.) Rabbini görüp görmediğine dair Hz. Âişe'ye sorar. İlgili rivayet aşağıdaki gibidir.

Buhârî'de nakledildiğine göre Mesrûk: Ben Âişe'ye: Ey Anneciğim, “Muhammed Rabb'ini gördü mü”? diye sordum. Âişe: Bu söylediğin sözden ötürü saçlarım diken diken oldu. Her kim sana şu üç şeyi söylese muhakkak yalan söylemiştir: Her kim Muhammed (s.a.s.), Rabbi'ni gördü derse, muhakkak yalan söylemiştir, dedi. Sonra Âişe (bu sözüne delil olarak) şu ayetleri okudu: “Gözler O'nu idrak etmez ve fakat O, gözleri idrak eder. O latiftir, habirdir.”³⁶⁹ “Allah bir beşer ile ancak vahiy ile veya bir hicap arkasından konuşur...”³⁷⁰ Yine Âişe devamla: her kim sana, (Rasûlullah) yarın ne olacağını bilir derse, muhakkak yalan söylemiştir, dedi, sonra (bu sözüne delil olarak) şu ayeti okudu: “Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez.”³⁷¹ Yine Âişe devamla: “Her kim sana (Rasûlullah) vahiyden gizledi, derse, muhakkak yalan söylemiştir.” dedi. Sonra (bu sözüne delil olarak) şu âyeti okudu: “Ey Resûl! Sana Rabbinden her indirilene tebliğ et; etmezsen O'nun elçiliğini edâ etmiş olmazsın”³⁷² daha sonra Âişe: lakin Rasûlullah, Cibril (a.s.) iki kere kendi suretinde gördü, dedi³⁷³.

Bir başka rivayette ise Mesrûk şöyle anlatmaktadır: Hz. Âişe'nin yanında bir yere dayanmış oturuyordum. Bana dedi ki: “Üç şey vardır ki her kim onlardan birini söylese Allah'ın Resûlüne büyük iftira atmış olur.” Ben: “Nedir onlar?” dedim. Hz. Âişe dedi ki: Her kim Muhammed'in Rabbini gördüğünü söylese Allah'a büyük iftira atmış olur. Ben dayanmış vaziyette idim. Hemen oturarak; Ey Mü'minlerin annesi! Acele etme Allah'a (cc): yemin olsun ki, (Muhammed) onu apaçık ufukta görmüştür³⁷⁴. Yemin olsun ki, onu bir kez daha inerken görmüştür³⁷⁵. Buyurmuyor mu? dedim. Bunun üzerine Âişe: “Bu ümmetten bu meseleyi Rasûlullah'a (s.a.s.) ilk soran ben oldum ve o şöyle buyurdu: ‘O, ancak Cebrâil idi, ben onu şu iki defadan başka yaratıldığı şekilde görmedim. Onu, semadan inerken vücudunun büyüklüğü yer ile gök arasını kaplamış olarak gördüm.’ Daha sonra Âişe: Sen Allah'ın şöyle

³⁶⁹ 6. En'âm, 103.

³⁷⁰ 42. Şurâ, 51.

³⁷¹ 31. Lokman, 34.

³⁷² 5. Mâide, 67.

³⁷³ Buhârî, Tefsîr, 287.

³⁷⁴ 81. Tekvîr, 23.

³⁷⁵ 53. Necm, 13.

buyurduğunu işitmedin mi? “Gözler onu görmez, ama O gözleri görür. O lâîf ve her şeyden haberdardır”³⁷⁶ yine sen şöyle buyurduğunu duymadın mı: “Allah bir beşer ile ancak vahiy ile veya bir hicap arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder”³⁷⁷ diyerek karşılık verdi.³⁷⁸

Rasûlullah’ın (s.a.s.) rabbini gömesi meselesi nakledilen rivayetlerden hareketle erken dönem denilen hicri birinci asırda tartışma konusu olmuş ve bu tartışma sonraki dönemlerde de canlılığını korumuştur. Netice itibarı ile bazı rivayetlerde Rasûlullah’ın (s.a.s.) Rabbinin nur olduğu için göremediğini ancak yaratılmış nurlarından bir nur gördüğü nakledilmiş³⁷⁹. Bazı rivayetlerde Rasûlullah’ın (s.a.s.) Rabbinin değil Cebrâil’i gördüğü nakledilmiş³⁸⁰, bazı rivayetlerde Rasûlullah’ın (s.a.s.) Rabbinin kalb gözüyle gördüğü nakledilmiş³⁸¹, bazı rivayetlerde ise Rasûlullah (s.a.s.) direkt Rabbinin gördüğü nakledilmiştir³⁸².

Mesruk’un rivayetinde anlaşıldığı üzere Rasûlullah’ın (s.a.s.) rabbini gördüğü iddialarına karşı Hz. Âişe bu rivayetleri bazı ayetlere arz ederek reddetmiştir³⁸³.

Mut’a Nikâhı Hakkında Verdiği Cevap

Hz. Âişe’ye mut’a nikâhı hakkında görüşü sorulunca, *‘Sizinle benim aramda Allah’ın kitabı esastır’* diye karşılık vermiş ardından: *‘O müminler ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri yahut sahibi oldukları cariyeleri bunun dışındadır ve bunlar yüzünden kötülenmezler. Artık, her kim Allah’ın kendisine verdiği eş veya cariyeden öteye giderse, haddi aşmış olur’*³⁸⁴ ayetlerini okuyarak karşılık vermiştir³⁸⁵.

³⁷⁶ 6. En’âm, 103.

³⁷⁷ 42. Şûrâ, 51.

³⁷⁸ Müslim, İmân, 287.

³⁷⁹ Müslim, İmân, 292; Tirmizî, Tefsîr, 53.

³⁸⁰ Buhârî, Tefsîr, 287; Müslim, İmân, 287.

³⁸¹ Müslim, İmân, 284; Tirmizî, Tefsîr, 53.

³⁸² Tirmizî, Tefsîr, 53.

³⁸³ Bu konu hakkında Hz. Âişe’yi tenkid edenlerin görüşleri bir sonraki bölümde verilecektir.

³⁸⁴ 23. Mü’minûn, 5-6

³⁸⁵ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru’l Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1990, II, 334; Zerkeşi, *Hz. Âişe’nin Sahabeye Yöneltilmiş Eleştiriler*, 49; krs; Dumeynî, 66-68.

Ölünün ailesinin arkasında ağlaması sebebiyle azap göreceğine dair rivayete karşı çıkması

Ölü, yakınlarının kendisine ağlaması üzünden azâba uğratılır. Hadisi başta Mâlik b. Enes'in *Muvatta'*nda³⁸⁶, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde³⁸⁷, Buhârî³⁸⁸ ve Müslim'in³⁸⁹ Ssahihlerinde olmak üzere, belli başlı bütün hadis kitaplarında lafız farklılıkları ile nakledilen bir hadistir.

Nakledilen hadis kadar Hz. Âişe'nin bu hadis üzerine yaptığı tenkid de meşhurdur. Ayrıntıya fazla girmeden Müslim'in *Sahih'*ine aldığı rivayet verilerek Hz. Âişe'nin hadisi doğru bulmadığı için Kur'ân'a arz ederek red ettiği kriteri verilecektir³⁹⁰.

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Osman b Affân'ın kızı vefat edince, Abdullah b. Ömer ile beraber cenazeye iştirak etmiştik. Evden ansızın bir ses yükselince İbn Ömer, yanındaki Amr b. Osman'a dönerek insanların yas tutmalarını yasaklaması için işaret etti. Ardından dedi ki: Rasûlullah'ı (s.a.s.) *'Şüphesiz ölen kimse ailesinin ağlaması sebebi ile azâb görür'* buyururken işittim. Bunun üzerine İbn Abbâs: Ömer de bazen bunu söylüyordu dedikten sonra şu haberi verdi: Biz Ömer ile beraber Mekke'den Medine'ye yolculuk yapıyorduk Beydâ denilen yere geldiğimizde bir ağacın altında oturan Süheyb'i gördük, Ömer, Süheyb'in kendilerine katılmasını emretti. Çok geçmeden Ömer (suikaste uğrayıp) yaralanınca süheyb ağlamaya, feryat etmeye başladı. Bunun üzerine Ömer Süheyb'e hitaben şöyle dedi: Ey Süheyb! Rasûlullah (s.a.s.) *'Muhakkak ki ölü, ailesinin bazı ağlaması sebebiyle azap görür'* dediği halde sen benim üzerime mi ağlıyorsun? İbn Abbâs devamında şöyle haber vermektedir: bunun üzerine Âişe'nin yanına gittim ve İbn Ömer'in söylediklerini anlattım. O da şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki hayır. Rasûlullah (s.a.s.) asla *'Ölen bir kimse, birinin ağlaması sebebiyle azap olunur'* dememiştir. Lakin o şöyle buyurdu: *'Şüphesiz ki ailesinin ağlaması sebebiyle Allah kâfirin azabını artırır'*. Dedikten sonra Size bu konuda Kur'ân yetmiyor mu? dedi ve

³⁸⁶ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 264.

³⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, XXXX, 141.

³⁸⁸ Buhârî, Cenâiz, 32.

³⁸⁹ Müslim, Cenâiz, 22, 23, 24.

³⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için zikri geçen kitapların ilgili bölümlerine bakılabilir. Ayrıca Bkz: Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, 36-39.

Ardında da “*Hiç bir günahkâr nefis, başkasının günahını yüklenmez*³⁹¹” ayetini okudu.

Bu konuya binaen İbn Ebî Müleyke (ö. 117/735), İbn Ömer’in Hz. Âişe’nin bu değerlendirmesine karşılık hiçbir şey demediğini aktarmaktadır³⁹².

Başka bir rivayette ise İbn Ebî Müleyke, Kâsım b. Muhammed’in kendisine şöyle haber verdiğini anlatmaktadır: Ömer ve Abdullah b. Ömer’in bu söyledikleri Hz. Âişe’ye ulaştınca onlar hakkında şöyle demiştir: ‘*Allah’a yemin olsun ki siz bu hadisi bana yalancı olmayan ve yalanlanan olmayan iki kişiden aktarıyorsunuz; ancak kulak hata eder*’³⁹³.

Görüldüğü üzere Hz. Âişe’nin nakledilen hadisin yanlış olduğuna dair delili, Hz. Ömer ve Abdullah b. Ömer’in nakletmiş oldukları bu hadisi Kur’ân’ın ayetine arz ederek rivayetin Kur’ân ile çeliştiğini söyleyerek tenkid etmiştir³⁹⁴.

2.6.4.2. Hadisleri Peygamberin Uygulamasına ve Sözlerine Arzı

Hicrî birinci asır esas alındığında metin tenkidinde kullanıldığı görünen bir başka yöntem de ilgili rivayetin Rasûlullah’ın (s.a.s.) sözleri ile aykırı olmasıdır³⁹⁵. Rasûlullah’ın (s.a.s.) sünnetinin şahidi olan sahâbe bazı haberleri tenkid ederken bu yönetime başvurmuştur. Bu yönetime başvuranlar arasında şüphesiz Hz. Âişe ilk sıralardadır³⁹⁶. Özellikle Hz. Âişe, tenkid ve tashihlerinin birçoğunda ilgili rivayeti bildiği hadislere ve Rasûlullah’ın (s.a.s.) esas/uygulamalarına arz etmiştir³⁹⁷.

Hadislerin Sünnete arz edilmesine güzel örneklerden bir tanesi namazı nelerin bozacağı hususunda sahâbe tarafından nakledilen çeşitli rivayetlerden sonra Hz. Âişe’nin vermiş olduğu tepkidir.

Namazı nelerin bozacağı hususunda Ebû Hüreyre, Rasûlullah’ın (s.a.s.) şöyle buyurduğu nakletmektedir. “*Kadın, eşek ve köpek namazı bozar*³⁹⁸. *Fakat (önünde)*

³⁹¹ 53. Necm, 43.

³⁹² Müslim, Cenâiz, 23.

³⁹³ Müslim, Cenâiz, 22.

³⁹⁴ Dumeynî, 63.

³⁹⁵ Özsoy, *Hadis Tenkidi*, 240.

³⁹⁶ Zerkeşî, *Hz. Âişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, 184.

³⁹⁷ Bkz: Zerkeşî, *Hz. Âişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, 51-87.

³⁹⁸ İbn Mâce, *İkâmetü’s-Salavât*, 38.

deve semerinin arka tarafındaki yaslanılan tahta parçası kadar bir şey bulunursa, bu onu korur”.³⁹⁹

Bu konu hakkında İbn Abbâs’tan gelen rivayet ise şöyle nakledilmiştir: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *Namazı, siyah köpek ve hayızlı olan kadın bozar*⁴⁰⁰.

Daha sonra Hz. Âişe’nin yanında namazı bozan şeyler(den) köpek, eşek ve kadın zikredildiğinde cevaben söyle karşılık vermiş: Bizi eşeklerle köpeklere benzettiniz⁴⁰¹. Başka bir rivayette ise Hz. Âişe şöyle demiş: Siz bizi köpeklerle, eşeklerle bir tuttunuz!⁴⁰² Buhârî’de ise ‘Siz bizleri köpek yaptınız’⁴⁰³ şeklinde karşılık verdiği rivayet edilmiş. Daha sonra Hz. Âişe devamla: Allah’a yemin ederim ki, ben Rasûlullah’ın kible yönünde, sedirin üzerinde yatarken onun namaz kıldığını gördüm. Bazen ihtiyacım oluyor, Rasûlullah’ı rahatsız etmemek için oturmak istemiyordum ve ayakları arasından çıkıyordum⁴⁰⁴.

Bir başka rivayette ise Urve b. Zübeyr’in şöyle dediği nakledilmiş; Hz. Âişe (bize) namazı ne bozar? Diye sordu. Biz de namazı Kadınla eşek bozar dedik. Bunun üzerine Âişe: Hakikaten kadın (size göre) pek kötü bir hayvandır. Allah’a yemin ederim ki, ben kendimin Rasûlullah (s.a.s.) namaz kılarken cenaze gibi onun önüne uzandığımı görmüşümdür diye cevap verdi⁴⁰⁵.

Ebû Hüreyre ve başka sahâbîlerden nakledilen Kadın, eşek ve köpek namazı bozar. Rivayetine karşılık Hz. Âişe bizzat müşahede ettiği Rasûlullah’ın (s.a.s.) uygulamasını nakletmiş ve bu rivayetin Rasûlullah’ın (s.a.s.) sünnetine/ uygulamasına aykırı olduğunu belirtmiştir.

Kaynaklarda Hz. Âişe’nin tashih ve tenkid faaliyetinde kullandığı bir başka yöntem ise yanlış olduğunu düşündüğü rivayeti bildiği veya Rasûlullah’tan (s.a.s.) bizzat işittiği başka bir lafızla karşılaştırarak adeta bu hadisin sağlamasını yapmasıdır⁴⁰⁶.

³⁹⁹ Müslim, Salât, 266.

⁴⁰⁰ İbn Mâce, İkâmetü’s-Salavât, 38.

⁴⁰¹ Müslim, Salât, 270.

⁴⁰² Müslim, Salât, 271.

⁴⁰³ Buhârî, Salât, 100.

⁴⁰⁴ Buhârî, Salât, 100; Müslim, Salât, 270, 271.

⁴⁰⁵ Müslim, Salât, 269.

⁴⁰⁶ Özsoy, *Hadis Tenkidi*, 240; Zerkeşî, *Hz. Âişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, 188.

Hiz. ÂiŒe'nin duyduğu bir rivayeti kendi bildiği rivayete arz ederek onun hatalı olduğunu söylediği rivayetlerden birisi de Ebû Hüreyre'nin '*Vitir kılmayanun namazı yoktur*⁴⁰⁷, Œeklinde rivayet ettiği hadise yönelttiği tenkidtir⁴⁰⁸.

Taberânî'nin (. 360/971) *el-Mu'cemu'l-Evsat* adlı kitabında Ebû Hüreyre'nin Rasûlullah'ın (s.a.s.) Œyle buyurduğu nakledilmiŒtir: '*Vitir namazı kılmayanun namazı yoktur*'. Ancak bu rivayet Hiz. ÂiŒe'ye ulaŒınca Œyle cevap vermiŒtir: "*Bunu Ebu'l-Kâsım'dan kim iŒitmiŒ! Aradan ne uzun bir zaman geçti ne de unuttuk. Ebu'l-Kâsım ancak Œyle buyurmuŒtu: "Kim kıyamet gününde, abdestine, vakitlerine, rk ve secdelerine riâyet ederek, onlardan herhangi bir Œey eksiltmeden beŒ vakit namaz ile gelirse, Allah'ın ona azap etmeyeceğine dair ahdi vardır. Kim de onlardan eksilterek gelirse, Allah'ın ona bir ahdi yoktur, dilerse ona merhamet eder, dilerse azap eder*"⁴⁰⁹.

2.6.4.3. Hadisleri Algısına ve Kanaatine Arzı

Hiz. ÂiŒe'nin tenkid ve tashih faaliyetlerinde kullanmıŒ olduğu bir diğer yöntem ise Rasûlullah'tan (s.a.s.) aktarılan rivâyet ile ilgili konudaki bilgi ve mshahedesinin veya bildiği rivayet ile tezat teŒkil etmesidir. Böylesi bir durumda Hiz. ÂiŒe'nin aktarılan rivayetleri tenkid ettiği görülmektedir.

Hiz. ÂiŒe'nin bir rivayeti, konu hakkındaki bilgisine, mshahedesine aykırı bulduğundan dolayı rivayeti tenkîd ettiğine dair örneklerden birisinde kendisine muhtemelen Huzeyfe'nin (. 12/633) naklettiği ve Rasûlullah'ın (s.a.s.) ayakta bevlettiğine dair rivâyete yaptđı tenkidtir⁴¹⁰.

Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim'in Huzeyfe'den rivayet ettiklerine göre: "*Rasûlullah (s.a.s.) bir kavmin çöplüğüne vardı ve ayakta bevletti*"⁴¹¹. Ancak bu haber Hiz. ÂiŒe'ye ulaŒınca Œyle bir tepki vermiŒtir. "*Kim size; Rasûlullah (s.a.s.)'in*

⁴⁰⁷ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Thk. Târik b. Avdillah- Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995, IV, 215; ZerkeŒî, *el-İcâbe*, 218, (Erul tahkiki, Arapça)

⁴⁰⁸ zsoy, *Hadis Tenkidi*, 244; ZerkeŒî, *Hiz. ÂiŒe'nin Sahabeye Yönelttiği EleŒtiriler*, 87.

⁴⁰⁹ Taberânî, IV, 215; zsoy, *Hadis Tenkidi*, 244.

⁴¹⁰ zsoy, *Hadis Tenkidi*, 303.

⁴¹¹ Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 282; Buhârî, Vud' 6; Müslim, Tahâret, 73.

ayakta bevlettiğini söylerse inanmayın. Ben Rasûlullah'ı (s.a.s.) oturarak küçük abdestini yaptığını gördüm⁴¹².

Bu rivâyetin önemi, Hz. Âişe'nin hangi gerekçeyle karşı çıktığıdır. Bu konuya dair hadis kaynakları arasında muteber sayılan eserlerde Rasûlullah'ın (s.a.s.) ayakta bevlettiği yönünde Huzeyfe'den ve Ebû Hüreyre'den ve Muğîre b. Şu'be'den rivâyetler nakledilmektedir⁴¹³. Hz. Âişe'ye bu sahabilerin naklettikleri rivâyet sorulmuş ve o da konuya bir genellemede bulunarak rivâyetleri reddetmiştir⁴¹⁴

“Konu açısından önemli olan bu iki rivâyet arasındaki ihtilafın giderilmesinden ziyade, bir tenkîd kriteri olarak Hz. Âişe'nin hangi esasa dayandığıdır. Bu açıdan rivâyet incelendiğinde Hz. Âişe'nin nakledilen hadîsi kendi müşahadesine arz ettiği görülmektedir”⁴¹⁵.

Hz. Âişe'nin algısına aykırı geldiğinden dolayı tenkid ettiği ve red ettiği bir başka rivayet ise Ebû Hüreyre'nin naklettiği ettiği; Ölünceye kadar eziyet edilen kediden dolayı verilecek cezayı anlatan “kedi” rivayetidir.

Kaynaklarda rivayeti nakledenlerden Alkame'nin (ö. 62/682) şöyle dediği yer almaktadır: “Biz bir gün Hz. Âişe'nin yanındaydık. Derken içeriye Ebû Hüreyre girdi. Hz. Âişe ona, ‘bir kadın, bağlayıp doyurmadığı ve sulamadığı kediden dolayı azap gördü’ diye hadis rivayet eden sen misin? dedi. Ebû Hüreyre, o hadisi ondan (yani Rasûlullah'tan) duydum dedi. Bunu üzerine Hz. Âişe ‘sen o kadının kim olduğunu biliyor musun? O kadın, öyle yaparken, aynı zamanda kâfir idi. Çünkü mü'min bir kimse, Yüce Allah'a bir kedi yüzünden azap edilmeyecek kadar sevgilidir. Bu nedenle Rasulullah'tan (s.a.s.) hadis rivayet ederken nasıl rivayet ettiğine iyi bak⁴¹⁶.

⁴¹² İbn Mâce, Tahâret, 14.

⁴¹³ Ahmed b. Hanbel, XXX, 83, XXXVIII, 282; Buhârî, Vudû' 6; Müslim, Tahâret, 73; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 291.

⁴¹⁴ İbn Mâce, Tahâret, 14.

⁴¹⁵ Özsoy, *Hadis Tenkidi*, 307.

⁴¹⁶ Ahmed b. Hanbel, XVI, 424; Tayâlisî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, IV, 28; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 191; Heysemî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali, *Keşfü'l Estâr an Zevâidi'l-Bezzar*, Thk. Habiburrahmân el-A'zamî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1979, IV, 188; İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk b. Mûsâ b. Mihrân el-İsbehânî, *Tarîhu Esbehân*, Thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, Beyrut, 1990, II, 154.

2.6.4.4. Hadisleri Müspet İlimlere Arzı

Müspet ilimlerin tespit etmiş olduğu hususlara aykırılık arz eden hadislerin sahih olmadıkları anlaşılmaktadır⁴¹⁷. Sahâbe döneminde yapılan tenkid ve tashih faaliyetlerine bakıldığında yanlış görülen rivayetlerin tarihe, mantık ve dil ölçülerine arz ederek tenkid ve tashih edildiği görülmektedir. Sahâbe döneminde bu yöntemi kullananlar arasında hiç şüphesiz Hz. Âişe başta gelmektedir.

Hz. Âişe, yapmış olduğu tenkid ve tashihlerinde zaman zaman ilgili rivayetleri geçmişte yaşanmış vakaalara, tarihi bilgisine, mantık kurallarına ve dil kaidelerine arz ederek düzeltmeye çalışmıştır⁴¹⁸.

Hz. Âişe'nin bilgisi dâhilinde olan hususlarda, farklı rivâyetler nakledilince, bunları tarihi vakaaya arz ederek düzelttiği örneklerden bir tanesi Rasûlullah'ın (s.a.s.) umreleriyle alakalı olarak nakledilen rivayettir⁴¹⁹.

Bu konu hakkında Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim, Mücâhid'in şu rivayetine yer vermişlerdir:

“Ben, Urve b. Zübeyr ile beraber Medine Mescidi'ne girdim. Abdullah b. Ömer'i Âişe'nin hücrelerine dayanıp oturmuş hâlde bulduk. Bâzı insanlar da Mescid'de kuşluk namazı kıtıyorlardı. Biz, İbn Ömer'e bunların kuşluk vaktinde mescidde toplanıp kıldıkları namazlarını (yânî bunun hükmünü) sorduk. İbn Ömer bid'attır, diye cevap verdi. Sonra Urve b. ez-Zübeyr, İbn Ömer'e: Rasûlullah (s.a.s.) kaç kerre umre yaptı? diye sordu. İbn Ömer: Birisi Receb ayında olmak üzere dört umre yaptı, dedi. Biz, İbn Ömer'in bu son cevâbındaki hatâyı kendisine bildirmek istemedik. Bu sırada biz, mü'minlerin annesi Âişe'nin, kendi odası içinde dişlerini fırçalamasından çıkan hışırtıyı işittik. (İzin alarak yanına girdiğimizde) Urve, teyzesi Âişe'ye: “Ey anneciğim! Ey Mü'minlerin Annesi! Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Ömer'in söylemekte olduğu sözü işitmiyor musun?” dedi. Âişe: “Ne söylüyor?” diye karşılık verince, Urve b. ez-Zübeyr: ‘İbn Ömer; Rasûlullah, biri Receb ayında olmak üzere, dört umre yaptı diyor’, dedi. Âişe: ‘Allah, Ebû Abdîrrahmân'a merhamet etsin!

⁴¹⁷ Enbiya Yıldırım, Hadis Problemleri, Rağbet Yay. İstanbul 2011, 258.

⁴¹⁸ Zerkeşi, Hz. Âişe'nin Sahabeye Yöneltiği Eleştiriler, (mütercim'in notları), 193, 198.

⁴¹⁹ Özsoy, Hadis Tenkidi, 309.

Rasûlullah'ın yaptığı umrelerin hepsine kendisi muhakkak şahid olmuştur. Fakat Rasûlullah Receb ayında kat'iyen umre yapmamıştır' dedi"⁴²⁰.

Müslim'de geçen bu rivayetin başka bir vechinde ise Hz. Âişe'nin sözüne karşılık İbn Ömer'in herhangi bir şey söylemeyip sustuğu geçmektedir⁴²¹.

Hz. Âişe'nin tenkid ve tashih faaliyetlerinde başvurmuş olduğu müspet ilimlerden bir tanesi de ilgili rivayeti mantık ve dil ölçülerine arz etmesidir. Hz. Âişe, rivayetlerden çıkarılan bazı hatalı çıkarımları bu yöntemle tashih etmiş ve ilgili rivayette Rasûlullah'ın (s.a.s.) kullandığı mecazi ifade ile ne kastettiğini kolaylıkla anlamış ve onun muradını izah etmiştir⁴²². Hz. Âişe'nin kullandığı bu yönteme verilecek örnek Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde, Ebû Saîd el-Hudrî'den *Ölü, içerisinde öldüğü elbise ile diriltilir* hakkındaki naklettiği rivayettir⁴²³.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde naklettiğine göre, Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) artık ölümünün yaklaştığını anlayınca, yeni bir elbise isteyip giydikten sonra şöyle demiştir: *Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim; 'Ölü, içerisinde öldüğü elbise ile diriltilir'*⁴²⁴. Ancak Müslim'de geçen rivayette ise Hz. Âişe buna karşı çıkarak şöyle demiştir: *'Allah, Ebû Sâîd'e rahmet eylesin. Hz. Peygamber bununla sadece kişinin hangi amel üzere öldüyse onu kastetmiştir. Nitekim Rasûlullah başka bir vesile ile şöyle buyurmuştur: 'İnsanlar, yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolunacaktır'*⁴²⁵.

Hz. Âişe'nin ilgili rivayeti dil kaidelerinin ölçülerine arz edip Rasûlullah'ın (s.a.s.) kastettiği mecazi anlamı iyi bir çekilde anladığını ifade eden başka bir örnek ise Müslim'de geçtiği üzere: *"Rasûlullah (s.a.s.) eşlerine, kendisine ilk önce ulaşacak olanın kolu en uzun olandır"* Şeklinde buyurduğunda diğer eşler kollarını ölçmeye başlarken Hz. Âişe ise Rasûlullah'ın (s.a.s.) bu sözünü hayır ve hasenat yapmayı kastettiğini anlamıştır⁴²⁶.

⁴²⁰ Ahmed b. Hanbel, X, 276; Buhârî, Umre, 3; Müslim, Hac, 220.

⁴²¹ Müslim, Hac, 219.

⁴²² Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yöneltilmiş Eleştiriler (mütercimnin notları)*, 198.

⁴²³ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 18.

⁴²⁴ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 18.

⁴²⁵ Müslim, Cennet, Zerkeşî, *el-İcâbe*, (Arapça), 238.

⁴²⁶ Buhârî, Zekât, 11; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 101; Geniş bilgi için bkz: Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yöneltilmiş Eleştiriler*, (mütercimnin notları), 198.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. ÂİŞE'YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

İslam dinin birinci kaynağı hiç şüphesiz Allah'ın (c.c) kelamı olan Kur'an'dır. Yüce Allah, Müslümanlara Allah'ın kelamını tebliğ ve tebyin etme vazifesini ise Resûlullah'a (s.a.s.) vermiştir. Bu bağlamda Resûlullah (s.a.s.), Allah'ın buyruklarını hem kendi yaşamış hem de Müslümanların yaşaması için kendisine verilen bu görevi hakkıyla yerine getirmiştir. Resûlullah (s.a.s.), kendisinden sonra Müslümanların İslam dinini doğru bir şekilde yaşaması için kendi hayat tarzı olan sünnetini miras bırakmıştır.

Resûlullah'ın (s.a.s.) bu kutlu görevinde destekçisi olan ashabı, kendilerine miras kalan sünneti korumak ve doğru bir şekilde sonraki nesillere ulaştırmak için son derece titiz ve öz verili bir şekilde hareket etmişlerdir. Hemen belirtmek gerekir ki onlar da birer beşer olmaları hasebiyle nadir de olsa yanılığa düşmekten kurtulamamışlardır. Sahâbe içinde bu tür yanılığara düşen akranlarını tashih etmek görevini üstlenenler olmuştur. Bu görevin mümessilleri arasında Hz. Âişe başta gelmektedir. Ancak Hz. Âişe de beşer olmasından dolayı bazı yanılığara düşmekten kurtulamamıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde Hz. Âişe'nin düştüğü yanılığardan dolayı kendisine yapılan eleştiriler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunu yaparken konunun sistematik bir şekilde ilerleyebilmesi için yöneltilen tenkidler; Hz. Âişe'nin ilmi hayatına yönelik eleştiriler ve siyasi hayatına yönelik eleştiriler şeklinde iki başlıkta toparlanmaya gayret gösterilecektir. Bunun yanında bu bölümde, Hz. Âişe'ye bizzat Resûlullah (s.a.s.) tarafından yöneltilen uyarılan ve tashihler üzerinde de durulacaktır.

Ayrıca bu bölümde, Şî'a ve müsteşriklerin Hz. Âişe'ye yönelttikleri ilmî gerçeklikten uzak hatta iftira mahiyetindeki iddialardan bazılarına da değinilecektir.

3.1. RASÛLULLAH'IN HZ. ÂİŞE'YE YÖNELİK UYARILARI VE YANLIŞ GÖRÜŞLERİNİ TASHİHİ

Hiz. Âişe'nin, Allah'ın gönderdiği dini insanlara tebliğ ve tebyin eden Rasûlullah (s.a.s) ile evli olması, Rasûlullah'ın (s.a.s) talim ve irşadını öğrenmesine vesile olmuştur. Hiz. Âişe'nin hücreninin, Rasûlullah'ın (s.a.s) namaz kıldırmasının yanında ilmi ve irşadı sürdürdüğü mescide bitişik olması, Hiz. Âişe'nin burada gerçekleşen sohbetleri duyup öğrenmesini kolaylaştırmıştır. Ancak anlatılan bir şeyi iyice duyamadığında onu Rasûlullah'a (s.a.s) sormaktan da çekinmemiştir⁴²⁷.

Hiz. Âişe, Rasûlullah'a (s.a.s) anlamadığı veya gerekli gördüğü hususları sorarak anlamaya çalışmıştır. Bu sorulara karşılık Rasûlullah (s.a.s) ise ona uygun şekilde cevap vererek onun daha iyi anlamasını sağlamıştır. Aynı ciddiyetle Hiz. Âişe'nin bir hatasını, yanlışını gördüğü zaman da derhal müdahale ederek onu düzeltmiştir⁴²⁸.

Rasûlullah'ın (s.a.s) Hiz. Âişe'yi hangi durumlarda uyardığı veya tashih ettiğine yönelik nakledilen bazı rivayetleri şöyle sıralamak mümkündür⁴²⁹.

3.1.1. Hayvanlara Karşı Şefkatli Olması İçin Uyarılması

Rasûlullah (s.a.s) bir yandan Müslümanlara Allah'ın şeriatini öğretirken diğer yandan da insanların birbirlerine karşı olduğu gibi kendilerine hizmet için yaratılan hayvanlara karşı da iyi davranılmasının gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuya dair Rasûlullah'ın (s.a.s) Hiz. Âişe'ye yapmış olduğu uyarısını Hiz. Âişe şöyle anlatmaktadır: "Bir gün inatçı bir deveye bindim. Hırçnlık etmeye başlayınca ileri geri sürmeye başladım. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.s): 'Rıfkla, yumuşaklıkla davran! Çünkü yumuşaklık bir şeyde olduğunda ancak onu güzelleştirir, bir şeyde olmadığında da onu ancak çirkinleştirir.' diye müdahale etti"⁴³⁰.

⁴²⁷ Nedvî, *Asr-ı Saadet Büyük İslam Tarihi*, III, 278.

⁴²⁸ Nedvî, *Asr-ı Saadet Büyük İslam Tarihi*, III, 279.

⁴²⁹ Bu bölümdeki rivayetlerin büyük çoğunluğuna ulaşmada Nedvî'nin, *Asr-ı Saadet Büyük İslam Tarihi* adlı eserinden istifade edilmiştir; krs: Nedvî, *Asr-ı Saadet Büyük İslam Tarihi*, III, 279-283.

⁴³⁰ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 238; Müslim, Birr, 79.

3.1.2. Beddua Etmesinden Dolayı Uyarılması

Bir gün Rasûlullah (s.a.s) Hz. Âişe ile otururken Yahudilerden biri Rasûlullah'ın (s.a.s) yanına gelmek için müsaade ister, Yahudi içeri girince Rasûlullah'a (s.a.s) “es-Selâmü aleyküm” yerine “Kahrolasın!” anlamına gelen ve selâm kelimesine yakın olan “es-Sâmü aleyküm” der. Buna karşılık olarak Rasûlullah da (s.a.s) yalnızca “Sana da” mukabelesinde bulunur. Hz. Âişe karşılık vereceken Yahudi gider. Sonra tekrar gelir ve yine aynı sözleri tekrar eder. Rasûlullah (s.a.s) da aynı cevabı verir. Yahudi üçüncü defa da aynı sözleri söyler ve aynı cevabı alır. Bu defa Hz. Âişe sabredemez ve Yahudi'ye “*Siz kahrolasınız! Allah'ın gazabına uğrayasınız! Nasıl oluyor da Allah'ın selamından başka şeyle Allah'ın peygamberine hitab edebiliyorsun!*” diye karşılık verir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) Hz. Âişe'ye dönerek: “*Böyle konuşma! Allah kötü sözü sevmez! Onlar bize bir söz söylediler, biz de söylediklerini kendilerine iade ettik. Onların sözünden bize bir zarar gelmez. Fakat bizim mukabelemiz kıyamet gününe kadar onlardan ayrılmayacaktır.*” buyurur⁴³¹.

Konuya dair başka bir rivayet ise şöyledir: Bir ara adamın biri, Hz. Âişe'ye ait olan bir şeyi çalmış, Hz. Âişe de ona beddua etmiştir. Bunu duyan Rasulullah (s.a.s) da “*Ey Âişe! Ona beddua etmen senin sevabını ve onun günahını azaltır*”⁴³² buyurarak Hz. Âişe'yi daha dikkatli olması için uyarmıştır.

3.1.3. Hz. Safiyye'yi Küçümsemesinden Dolayı Uyarılması

Hz. Âişe'nin bazı durumlarda yanlış yorumları karşısında Rasûlullah (s.a.s), kendisini tam bir ciddiyetle uyarılmış ve bu gibi bir durumun tekrarlamamasını tembihlemiştir.

Nakledilen rivayetlere göre Rasûlullah'ın (s.a.s) zevcelerinden Hz. Safiyye'nin boyu diğerlerine oranla biraz kısaydı. Bir gün Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (s.a.s) yanında Hz. Safiyye'den bahsederken onun bu durumu hakkında tahkir edici ifadeler kullanınca Rasûlullah (s.a.s) Hz. Âişe'ye hitaben: “Sen öyle bir söz söyledin ki, bu

⁴³¹ Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 381, Nedvî III, 283; Ayrıca Hadis kitaplarında lafız farklılıklarıyla beraber bu rivayete benzer rivayetler nakledilmiştir. Krş; Ahmed b. Hanbel, VIII, 170; Buhârî, Edeb, 35; Müslim, Selâm, 10; Tirmizî, Tefsâr, 58.

⁴³² Ahmed b. Hanbel, XXXX, 214; Ebû Davûd, Edeb, 54.

sözü suyu tatlı olan bir denize karıştırarak olsak derhal acılaşırdı” buyurarak Hz. Âişe’yi açıkça uyarmıştır. Ancak Hz. Âişe, bir gerçeği ifade ettiğini söyleyince Rasûlullah (s.a.s), hiç kimse hakkında böyle bir ifade tarzını asla kullanmaması gerektiğini belirtmiştir⁴³³.

Bir başka rivayette ise Hz. Âişe, bir kadının halini anlatırken söz arasında onun kısa boylu olduğunu alaylı bir tarzda söyleyince Rasûlullah (s.a.s), Hz. Âişe’ye “*İşte bu senin yaptığın gıybettir, fasıklıktır!*” diyerek kendisini gayet ciddi bir şekilde uyarmıştır⁴³⁴.

Bilindiği kadarıyla Hz. Safiyye güzel bir kadındı ve soy olarak Yahudi kökenliydi. Yahudi olmasından dolayı Rasûlullah’ın (s.a.s) bazı eşleri tarafından birçok kere tahkir edilmişti. Hz. Safiyye yaşadığı bu durumlardan birini şöyle anlatmaktadır: “Bir gün Rasûlullah (s.a.s) yanıma gelmişti. Ben de Âişe ve Hafsa’nın bana söyledikleri kalp kırıcı lafları kendisine bildirdim. Bunu üzerine Rasûlullah (s.a.s): “Sen de onlara şöyle deseydin ya: Kocam Muhammed, babam Harun, amcam ise Mûsâ’dır. (Buna rağmen) nasıl benden hayırlı olabilirsiniz?”. Râvilerin belirttiğine göre Hz. Âişe ve Hafsa ona, “Biz Rasûlullah’a (s.a.s) karşı senden daha kıymetliyiz. Hem amcakızları olup aynı kabiledeniz, hem de Rasûlullah’ın hanımlarıyız. Sen ise Yahudilerdensin” demişlerdir⁴³⁵. Bazı rivayetlere göre ise Rasûlullah (s.a.s) Hz. Âişe’ye, Safiyye hakkında böyle şeyler söylememesi için açıkça uyarıda bulunmuştur⁴³⁶.

3.1.4. Yanlış Rüya Tabiri Üzerine Uyarılması

Rasûlullah (s.a.s), insanların sosyal hayatlarında karşılaştığı hiçbir şeyin kötü veya uğursuzluk olarak algılanmaması gerektiğini hatta rüyaların bile (olumsuz) yorumlanmamasını vurgulamaktadır.

Bu konuya dair Rasûlullah’ın (s.a.s) kendisine yapmış olduğu uyarıyı Hz. Âişe şöyle anlatmaktadır: “Medine ahalisinden kocası tacir olan bir kadın vardı. Kocası

⁴³³ Ebû Dâvûd, Edeb, 40.

⁴³⁴ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 467.

⁴³⁵ İbn Sa’d, VIII, 100; Tirmizî, Menâkıb, 64; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 171; Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı, Şahsiyeti*, 100.

⁴³⁶ Belâzûrî, *Ensâb*, I, 444.

Medine dışına gider gelirdi. Kadın çoğu kez hamile olduğunda kocası ticaret için yanından ayrılmış olurdu. Kocası yanından her ayrıldığında bir rüya görür, daha sonra (rüyasını yorumlaması için) Rasûlullah'a (s.a.s) gelip şöyle derdi: "Kocam ticaret yapmak için yanımdan ayrıldı, beni de hamile bıraktı. Ben de uyuyan kişilerin gördükleri bir rüya gördüm ki evimin direği kırıldı ve bir gözü kör olan bir çocuk doğurdum." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) de şöyle buyurdu: "(Gördüğün rüya hakkında) hayırlısı olsun, Allah'ın izniyle kocan, sağ Sâlim yanına dönecek ve sen de iyi, saygılı bir çocuk doğuracaksın." Kadın bu rüyayı iki veya üç defa görür, her birinde (rüyasını sormak için) Rasûlullah'a (s.a.s) gelir, Rasûlullah da ona aynı cevabı verir ve daha sonra kocası geri döner, kendisi de bir çocuk doğururdu.

Rasûlullah'ın (s.a.s) evde olmadığı bir gün yine Rasûlullah'a (s.a.s) geldiği gibi geldi. Aynı rüyayı görmüştü. Ona dedim ki: "Rasûlullah'a (s.a.s) ne soracaksın, ey Allah'ın kulu?" O da şöyle cevap verdi: "Tabirini sormak için gördüğüm rüyayı Rasûlullah'a (s.a.s) anlatacağım". Bunun üzerine ben de "Rüyayı bana anlat." dedim. Rasûlullah (s.a.s) gelene dek anlatmak istemediğini söyledi. Bunun üzerine ben de rüyasını anlatana kadar ısrar ettim. (Nihayet rüyasını bana anlattıktan sonra) Ben de "Gerçekten bu rüyayı gördüysen; mutlaka kocan ölecek, sen de günahkâr bir çocuk doğuracaksın." tabirini yaptım. Bunun üzerine kadın oturup ağlamaya başladı. Çok geçmeden Rasûlullah (s.a.s) içeri girdi ve: "Bu kadının neyi var, ey Âişe?" buyurdu. Ben de kendisine (kadın için) yaptığım tabirden dolayı ağladığımı bildirdim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s): "Bırak, ey Âişe! Müslümana rüya tabir ettiğiniz zaman onu hayırla yorumlayın. Çünkü rüya, sahibinin yorumlamasına göre çıkar" diye buyurdu. Neticede, kadının kocası öldü. Zannediyorum ki kendisi de günahkâr bir çocuk doğurmuştu."⁴³⁷

3.1.5. Yanlış Görüşlerinin Tashih Edilmesi

Bazı rivayetlerde Rasûlullah'ın (s.a.s), Hz. Âişe'nin yapmış olduğu bazı yorumları tashih ettiği görülmektedir. Rivayete göre: Rasûlullah (s.a.s) bir konuşmasında: "*Hesaba çekilen kişi mutlaka azaba uğratılır!*" buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Ey Allah'ın elçisi! Allah (c.c.) '*... Kendisine kolay hesap*

⁴³⁷ Dârimî, Rü'yâ, 13.

*sorulacak*⁴³⁸ buyurmuyor mu?” diye sorar. Hz. Âişe'nin bu sorusuna karşılık Rasûlullah (s.a.s): ‘Bu senin dediğin *arzdır*. Yoksa her kim ince hesaba çekilecek olursa, helak olur’⁴³⁹ şeklinde cevap vererek Hz. Âişe'nin bu yorumunu tashih etmiştir.

Konuyla ilgili başka bir rivayet de şöyledir: Bir gün Rasûlullah (s.a.s) va'z esnasında “İnsanlar kıyamet günü çırıl çıplak kalacaklar” diye buyurur. Rasûlullah'ın (s.a.s) bu sözünü anlayamayan Hz. Âişe, Rasûlullah'a (s.a.s) gelerek “Ey Allah'ın elçisi! Kıyamet günü erkek kadın bir arada buldukları halde bunlar birbirlerini görmeyecekler mi?” diye sorunca Rasûlullah (s.a.s): ‘Kıyamet öyle dehşetli bir gündür ki kimsenin kimseden haberi bile olmayacaktır’⁴⁴⁰ şeklinde Hz. Âişe'yi tashih ederek bu konuda doğru olan bilgiyi öğrenmesini sağlamıştır.

Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'yi tashih ettiğine dair bir başka rivayet ise şöyledir: Hz. Âişe, akrabalarına iyilik eden, misafirlerine de ikramda bulunan cahiliye dönemi müşriklerinden Abdullah b. Cüd'ân'ın ahiretteki durumu hakkında Rasûlullah'a (s.a.s) şöyle sorar: “Ey Allah'ın elçisi! Abdullah b. Cüd'ân, cahiliyye devrinde misafirlere ikramda bulunur, insanlara iyilik eder ve fakirlere de yardım ederdi. Onun bu iyilikleri kendisine bir fayda sağlar mı?”. Bu soru karşısında Rasûlullah (s.a.s): “Hayır, Âişe! Çünkü o bir gün bile Ey Rabbim! Kıyamet gününde bani bağışla niyazında bulunmadı”⁴⁴¹ şeklinde karşılık vermiştir.

Son olarak işaret edilmesi gerekli bir rivayet ise şöyledir: Hz. Âişe Rasûlullah'a (s.a.s) “*Rablerine döneceklerinden ötürü yaptıklarını kalpleri titreyerek yapanlar*”⁴⁴² ayetini okuduktan sonra “Ey Allah'ın elçisi! Bu ayetten murad edilenler hayırsızlık eden, zina işleyen veya içki içtiği için Allah'tan korkanlar mıdır?” diye sorar. Rasûlullah (s.a.s) cevaben: “Hayır, Ebû Bekir'in kızı! Hayır, Sıddık'ın kızı! Bu ayetten murad edilenler: kabul edilmemesinden korkarak namaz kılan, oruç tutan ve sadaka verenlerdir”⁴⁴³ buyurmuştur.

⁴³⁸ 84. İnşikâk, 8.

⁴³⁹ Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 152; Buhârî, Tefsîr, 348; Müslim, Cennet, 79,80; İbn Hibbân, *Sahih*, XVI, 369.

⁴⁴⁰ Buhârî, Rikâk, 45; Nesâî, Cenâiz, 118; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 276.

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 169; Müslim, İmân, 365; İbn Hibbân, *Sahih*, II, 40.

⁴⁴² 23. Mü'minûn, 60.

⁴⁴³ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 156; İbn Mâce, Zühd, 20; Tirmizî, Tefsîr, 25.

Bu rivayetlerin bazılarında Hz. Peygamber (s.a.s.) doğrudan Hz. Âişe'nin yanlış anlayışlarını tashih etmiş, bazılarında ise Hz. Âişe'nin kafasına takılan bir takım soruları cevaplamak suretiyle zihnindeki soru işaretlerini gidermiştir. Böylece zımnen Hz. Âişe'nin yöneltmiş olduğu sorulardaki yanlış anlayışlarını da düzeltmiş olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Hz. Âişe, daha küçük yaşından Rasûlullah'ın (s.a.s) vefatına kadar onunla beraber yaşama şansı bulan ender şahsiyetlerdendir. Hz. Âişe'nin yaşamış olduğu bu süre zarfında insan olması hasebiyle bazen fiilî bazen de sözlü olarak yaptığı yanlışlar olmuştur. Bu yanlışlar karşısında Rasûlullah (s.a.s), çok sevdiği eşini bazen sakin bazen de sert sayılabilecek tarzda uyarmıştır.

Dikkat çekilmesi gereken noktalardan birisi Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'ye yapmış olduğu sert denilebilecek ikazlara sebep olan durumlara bakıldığında, bunların İslam'ın yüce ruhuna uymayan davranışlar olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Rasûlullah'ın (s.a.s) buralarda, özelde Hz. Âişe'ye genelde ise ümmetine İslam'ın ruhunu aşlamaya çalıştığı söylenilebilir.

Ayrıca Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'ye yaptığı uyarı veya tashihlere bakıldığında bunların bir insanı erdemli bir kişi yapmaya yönelik ikaz veya tashihler olduğu anlaşılmaktadır. Kişinin, kendisine kötü davranmasından dolayı karşısındakine aynı şekilde davranmaması gerektiğini Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'ye yaptığı uyarılarda en güzel şekilde müşahede etmekteyiz.

Aslında bize kadar ulaşan bu rivayetlerde Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'yi uyarması bizim odak noktamızın olmaması gerekir. Bilakis asıl odak noktamızın bize ulaşan bu rivayetlerden dersler çıkarmak olması gerekmektedir. Çünkü Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'ye yapmış olduğu uyarılardaki amacının, ona ve bizlere ideal Müslüman profilinin nasıl olması gerektiğini öğretmek olduğu söylenebilir.

3.2. HZ. ÂİŞE'NİN İLMÎ HAYATINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Yaratılış ve imkânlar bakımından, sahâbenin hepsinden aynı ilmî ve zihni seviye beklenilemez. Tabii olarak onlarda da özellikle dini bilgiler alanında, bazı farklı veya mütenakız anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte sahâbe, birbirlerinde gördükleri eksikleri ve yanlışları giderme lüzumunun şuuruna da

sahiptiler. Sahâbenin bu nevi ilmî yardımlaşmalarına dair bilgiler özellikle Hadis ve Fıkıh kitaplarında oldukça çoktur⁴⁴⁴. Bu bağlamda Hz. Âişe, özellikle sünneti sonraki nesillere aktarmak için yapılan rivayetlerde gördüğü kusur ve yanlışları büyük bir titizlikle düzeltmeye çalışmıştır. Bunun yanında beşer olması hasebiyle nadir de olsa bazı konularda o da hataya düşmüştür. Onu, düşmüş olduğu hatalardan dolayı bazen bizzat Rasûlullah (s.a.s) uyarılmış ve meseleyi tashih etmiş, bazen de akranı olan sahâbe ikaz etmiştir.

Sahâbeden ve sonraki dönem âlimlerinden olmak üzere Hz. Âişe'ye farklı hususlardan dolayı ilmî bir takım tenkidler yöneltilmiştir. Tespit edilebildiğimiz kadarıyla, ilmî olarak Hz. Âişe'ye yöneltilen tenkidler şunlardır:

3.2.1. Ebû Hüreyre'nin Kendisini Çok Hadis Rivayet Ettiği Gerekçesiyle Eleştiren Hz. Âişe'ye Eleştirisi

Rivayete göre Hz. Âişe, Ebû Hüreyre'yi çok hadis rivayet etmesinden dolayı yanına çağırarak: “Ey Ebû Hüreyre! Hz. Peygamber'den rivayet ettiğini işittiğimiz bu hadisler de nedir? Sen de bizim işittiklerimizi işittin, sadece bizim gördüklerimizi gördün?” diye sorunca Ebû Hüreyre şöyle cevap verir: “*Ey Anneciğim! Ayna, sürme ve Rasûlullah (s.a.s) için güzel görünme seni Rasûlullah'tan (s.a.s) alıkoyarken, Allah'a yemin olsun ki, beni ondan alıkoyacak hiçbir meşguliyetim yoktu.*”

Hâkim bu rivayet hakkında şöyle demiştir: “*Bu, isnadı sahih bir hadis olup Buhârî ve Müslim onu rivayet etmemişlerdir.*” Zehebî de bunu onaylamıştır⁴⁴⁵. Buna benzer bir rivayeti Râmehurmuzî ve İbn Sa'd da eserlerinde nakletmişlerdir⁴⁴⁶.

Hz. Âişe'nin Ebû Hüreyre'yi çok hadis rivayet etmesinden dolayı eleştirdiğine dair bir başka rivayette ise Urve b. Zübeyr, Hz. Âişe'nin kendisine şöyle dediğini haber vermektedir: “*...Buraya Fulân'ın babası (Ebû Hüreyre) geldi. Odamın şu tarafına oturdu. Rasûlullah'tan hadîs rivâyet edip, bunları bana duyurmak istiyordu. Hâlbuki ben namaz kılıyordum. Ben namazımı bitirmeden kalktı gitti. Eğer ben*

⁴⁴⁴ Hatiboğlu, 60.

⁴⁴⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, III. 582.

⁴⁴⁶ İbn Sa'd, II, 278; Râmehurmuzî, Hasen b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'i*, Thk. Muhammed Accâc, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1984, 555; Zerkeşi, *Hz. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, 163.

(namazımı tamamlayıp da) ona yetişebilseydim, muhakkak ona Rasûlullah, sözü sizin peş peşe sıraladığınız gibi sarfetmezdi” karşılığını verecektim”⁴⁴⁷.

Esasen ilk dönem hadis kaynaklarına bakıldığında, ilk bakışta Hz. Âişe başta olmak üzere bazı sahâbîlerin Ebû Hüreyre’yi çok hadis rivayet etmesinden dolayı eleştirdiği anlaşılabilmektedir. Ancak konuya bir bütün olarak yaklaşıldığında sahâbîlerin Ebû Hüreyre’yi tenkid ettikleri noktanın onun hadis rivayet tarzını eleştirdiği görülmektedir⁴⁴⁸.

3.2.2. İkinci Namazı Sonrası İki Rekâtlık Namaz Hakkındaki Rivayetle İlgili Olarak Hz. Âişe’ye Yapılan Eleştiriler

Sahâbeden Hz. Âişe’ye yöneltilen eleştirilerden biri de onun ikinci namazının farzından sonra nafile namaz kılınacağına dair rivayette bulunmasıdır. Konunun daha iyi anlaşılması için Hz. Âişe’nin ikinci namazının farzından sonra kılınmasını söylediği iki rekât hakkındaki rivayetlere dair sahâbe ve sahâbe sonrası dönemdeki âlimlerin değerlendirmeleri verilecektir.

3.2.2.1. Sahâbe Döneminde

Hz. Âişe’den, Rasûlullah’ın (s.a.s.) bu vakitte namaz kılmayı vefat edinceye kadar asla terk etmediği, hatta namaz kılmaya kudreti kesilince bu namazı oturarak kıldığı ancak ümmete ağırlık olmasın diye de evinde kıldığı, şeklinde rivayetler mevcuttur⁴⁴⁹.

Hz. Âişe’nin bu rivayetlerine karşılık, birçok Sahâbîden de Rasûlullah’ın (s.a.s.) bu vakitte namaz kılmayı yasakladığı rivayet edilmiştir. Hatta Hz. Âişe’yi bu konudaki rivayetinden dolayı eleştirmişlerdir. Bu ihtilafli durum karşısında birçok Sahâbî, konuya tam vakıf olmak için bu vakitteki namaz hakkında araştırma yapma ihtiyacı hissetmişlerdir.

⁴⁴⁷ Buhârî, Menâkıb, 20.

⁴⁴⁸ Geniş bilgi için Bkz: Abdulvahap Özsoy, “Ebû Hureyre’ye Yönelik İksârü’l-Hadis Eleştirisine Farklı Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi] [İİFD] [EAÜİFD]*, 2014, sayı, 41, 239-255.

⁴⁴⁹ Buhârî, Salât, 35.

Rivayete göre Misver b. Mahreme (ö. 64/683), Abdurrahman b. Ezher ve İbn Abbâs; İbn Abbâs'ın azatlı kölesi Küreyb'i Hz. Âişe'ye yollamışlar ve: 'Kendisine selamımızı söyle ve ona, Rasûlullah'tan (s.a.s) nehyettiğini duyduğumuz, onun da kıldığını haber aldığımız, ikinci namazından sonraki nafile namazdan sor.'" demişlerdir. (Bu arada İbn Abbâs şunu da eklemiştir: "Ben ve Ömer bu namazı kılanları dövüyorduk.) Küreyb: "Âişe'nin yanına gittim ve beni göndermelerindeki sebebi ona söyledim." Âişe de: "Ümmü Seleme'ye sor." dedi. (Küreyb şöyle devam etti:) "Bunun üzerine ben de onların yanına gittim ve Âişe'nin söylediğini onlara söyledim. Bu defa beni, Âişe'nin yanına gönderdikleri soru ile Ümmü Seleme'nin yanına gönderdiler." Ümmü Seleme dedi ki: "Rasûlullah'ın (s.a.s) bundan nehyettiğini işittim; sonra ikindiye kıldıktan sonra bu iki rekâtlık namazı kıldığımı gördüm. Ardından Rasûlullah yanıma doğru geldi, benim yanımda da Ensar'dan Benî Haramlı bir kadın topluluğu vardı. (Bu sırada) Ona bir cariye göndererek ve dedim ki: "(Rasûlullah'ın) yanına git ve de ki: 'Ümmü Seleme diyor ki: 'Ey Allah'ın elçisi! Bu iki rekâttan nehyettiğini duymuştum. Şimdi de seni bu iki rekâtı kılariken görüyorum. Şayet eliyle (müsait olmadığına dair) işaret ederse, sen de ondan geri dur.' Cariye O'nun yanına gidince; Rasûlullah (s.a.s) eliyle işaret etti. Cariye de ondan geri durdu. Namazı bitirdiğinde (bana/Ümmü Seleme'ye) şöyle buyurdu: "Ey Ebû Ümeyye'nin kızı! İkinci namazının farzından sonra iki rekât hakkında sordun. (Durum şu ki) bana Abdulkays'tan insanlar (Müslüman olmak için) gelmişti de beni öğleden sonra kılmakta olduğum iki rekâttan alıkoymuştular. İşte benim kıldığım bunlardır"⁴⁵⁰

Bir başka rivayette ise Ümmü Seleme, bu olayı Rasûlullah'tan (s.a.s) sadece bir kere gördüğünü, bunun da Rasûlullah'a (s.a.s) bir grup gelip de kendisini, öğleden sonra kılmakta olduğu iki rekâttan alıkoymuşları için o iki rekâtı bu vakitte (ikindiden sonra) kıldığını haber vermiştir⁴⁵¹.

Buna benzer bir rivayette de Ümmü Seleme; Rasûlullah'ın (s.a.s.) meşguliyetinden ötürü öğleden sonra namaz kılamadığını, meşguliyeti zail olunca da evine gelerek ikindiden sonra bu namazı eda ettiğini ve bu durumu sadece bir kere

⁴⁵⁰ Buhârî, *Sehv*, 7; Müslim, *Salâtu'l-Müsafirîn*, 297; Ebû Dâvûd, *Salât*, 298; Darimî, *Salât*, 143; İbn Hibbân, *Sahih*, IV, 443.

⁴⁵¹ Nesâî, *Mevâkîf*, 33; İbn Mâce, *İkametü's-Salât ve's-Sünneti Fihâ*, 107.

gördüğünü⁴⁵², Rasûlullah'a (s.a.s.) "Eğer öğleden sonraki iki rekâtı kaçırdığımda onların kazasını kılıyım mı?" diye sorduğunda ise Hz. Peygamber'in "Hayır." cevabını verdiğini haber vermektedir⁴⁵³.

Bu namaz hakkında araştırma yaptıran bir başka Sahâbî olan Muaviye b. Ebî Süfyan'ın da ikindiden sonra namaz kılan insanlara baktığı ve: "*Siz arkadaşlık ettiğimiz (aynı devirde yaşadığımız) Rasûlullah'ın (s.a.s.) kıldığını görmediğimiz, bilakis nehyettiği bir namazı kılıyorsunuz*"⁴⁵⁴ dediği nakledilmiştir.

Bir başka rivayette ise Hz. Muâviye bir gün insanlara ikindi namazını kıldırdıktan sonra, arkasını döner dönmez insanların namaz kılmak için ayağa kalktıklarını görür. Çok geçmeden yanına gelen İbn Abbâs'a şöyle der: "Rasûlullah'ın (s.a.s.) ne kıldığı ne de kılınması için emir verdiğini görmediğim ancak insanların kılmakta oldukları bu namaz da nedir?" İbn Abbâs da: "Bu (kılmaları için) Abdullah b. Zübeyr'in fetva verdiği namazdır." diye cevap verir. Bu sırada İbn Zübeyr de onlara selam verir ve yanlarına oturur. Bunun üzerine Muaviye kendisine, insanlara kılmaları için fetva verdiği bu namazın ne olduğunu sorar. İbn Zübeyr de bunu, kendisine Hz. Âişe'nin haber verdiğini söyler. Konuyu tahkik etmek için Muaviye bir kaç kişiyi Hz. Âişe'ye gönderip soruşturur. Hz. Âişe de kendisine gelenlere şöyle cevap verir: "İbn Zübeyr iyi bellememiş, Kaldı ki ben ona şunu haber vermiştim: Rasûlullah (s.a.s.) ikindiden sonra iki rekât namazı benim yanımda kılmıştı. Ben de Rasûlullah'a (s.a.s.) 'Daha önce kılmadığın bir namaz kıldın!' deyince Rasûlullah (s.a.s.) cevaben bana '(Ganimet, sadaka, hediye vb.) bazı şeyler gelmişti de onların taksimi beni öğleden sonraki iki rekâttan alıkoydu. Bilal gelip ikindi namazı için ezan okuyunca ben de insanları bekletmeyi hoş karşılamadım. Dolayısıyla şimdi kıldığım o iki rekâttır' buyurur. Hz. Âişe'nin yapmış olduğu açıklamalar onlara (Muaviye, İbn Abbâs, İbn Zübeyr) ulaştığında İbn Zübeyr kendisini savunma ihtiyacı hissedip 'Rasûlullah (s.a.s.) tek bir kere kılmış olsa da hiç kılmamış sayılmaz. Kaldı ki ben o namazı hiç terk etmeyeceğim.'" deyince Muaviye

⁴⁵² Abdürrezzâk, II, 430; Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 254; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 641.

⁴⁵³ Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 277; İbn Hibbân, *Sahih*, VI, 377; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, Thk. Hüseyin Süleym Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dımaşk 1984, XII, 457.

⁴⁵⁴ Buhârî, Menâkıb, 30; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 131.

ona: ‘Sen zaten hep muhalif olmuştundur ve hilafı sevmişsindir’⁴⁵⁵ şeklinde mukabelede bulunur.

Hiz. ÂiŖe’nin, Rasûlullah’ın (s.a.s) ikindiden sonra namaz kıldığı bilgisini Ümmü Seleme’den aldığı Ümmü Seleme’ye hatırlatılınca o, cevaben “Allah ÂiŖe’ye mağfiret eylesin. Benim sözümü mecrasından çıkardı. Ben bunu kastetmemiştim. Kaldı ki ben ona Rasûlullah’ın (s.a.s.) bu namazı yasakladığını haber vermedim mi?”⁴⁵⁶ şeklinde Hiz. ÂiŖe’yi eleştirmiştir.

Ayrıca Hiz. ÂiŖe’nin, Abdullah b. Zübeyr’e Rasûlullah’ın (s.a.s.) kendisinin yanında ikindiden sonra namaz kıldığını söylediği ve onun da buna binaen bu namazı kıldığı haberi Zeyd b. Sabit’e ulaşınca, Zeyd b. Sâbit: “Allah ÂiŖe’ye mağfiret etsin. Biz Rasûlullah’ı (s.a.s.) ÂiŖe’den daha iyi tanırız, biliriz. Muhakkak ki Rasûlullah (s.a.s.), meşguliyetinden dolayı öğleden sonra kılmakta olduğu iki rekâtı ikindiden sonra kılmıştı. Allah ÂiŖe’ye mağfiret etsin. Biz Rasûlullah’ı (s.a.s.) ÂiŖe’den daha iyi tanırız, biliriz ki Rasûlullah (s.a.s.) ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır”⁴⁵⁷ diye mukabelede bulunarak adeta Hiz. ÂiŖe’ye sitemde bulunmuştur.

Bu namaz hakkında Mervan b. Hakem’in de tahkikat yaptırdığı ve Muaviye’nin ulaştığı sonucun aynısına vardığı rivayet edilmektedir⁴⁵⁸.

Hiz. ÂiŖe’ye itirazda bulunanlardan bir başkası da Ebû Sâid el-Hudrî’dir. Rivayete göre kendisi Abdullah b. Zübeyr’i ikindiden sonra namaz kılariken görür ve bu kıldığı namazın ne olduğunu sorar. İbn Zübeyr ona cevaben, bu namaz hakkında Hiz. ÂiŖe’nin Rasûlullah’ın (s.a.s.) bunu kıldığını haber verdiğini söyler. Bunun üzerine Ebû Sâid, Hiz. ÂiŖe’nin yanına gider ve bu namazı sorar. Karşılığında Hiz. ÂiŖe: ‘Evet doğrudur.’ deyince, Ebû Sâid de karşılık olarak: ‘Şehadet ederim ki Rasûlullah’ın (s.a.s.): “İkindiden sonra güneş batıncaya kadarki vakitte, sabah namazından sonra güneş doğana kadarki vakitte namaz kılmak yoktur” buyurduğunu

⁴⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 322-323, XXXXIV, 257.

⁴⁵⁶ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, II, 133; Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 209, 284-285.

⁴⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, XXXV, 487.

⁴⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 284-285

işittim. Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.s.) emrolunduğu şeyi yapar, biz de emrolduğumuz şeyi yaparız”⁴⁵⁹ diyerek Hz. Âişe’yi tenkid eder.

Başka bir rivayette ise Hz. Âişe, Rasûlullah’ı (s.a.s.) ikindiden sonra namaz kılariken gördüğünü söyleyince Ebû Sâid: “*Sen gördüğünden, ben ise bizzat işittiğimden haber veriyorum ki Rasûlullah (s.a.s.) ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştı*”⁴⁶⁰ diyerek Hz. Âişe’nin haberini tasdik etmemiştir. Zaten Ebû Sâid el-Hudrî bu namaz hakkındaki tutumunu şöyle açıklamaktadır: “*İki hurma ile kaymak yemek, benim için bu namazı kılmaktan daha evlâdır*”⁴⁶¹.

Sahâbe arasında bu namazı kılanlara karşı sert davrananlar da olmuştur. Bu sahâbîlerden Hz. Ömer’in uygulaması, insanları bu namazı kılmaktan men etmek, hatta başkalarına örnek olmasın diye de dövme şeklidir⁴⁶². Bu hususla, ilgili kaynaklarda Hz. Ömer’in, ikindiden sonra namaz kılan bir adamı gördüğü bunun üzerine sırtından ridâsı düşünceye kadar onu dövdüğü aktarılmaktadır⁴⁶³.

Râfi’ b. Hadîc (ö. 73/692) başından geçen olayı şöyle anlatmaktadır: “Bir gün, ikindinin farzından sonra namaz kılıyordum. Ömer b. Hattâb beni gördü. Namazı bitirene kadar başımda bekledi. Sonra ‘Bu kıldığın hangi namazdır?’ dedi. Ben de: ‘Bir şeyden dolayı namazı kaçırdım.’ dedim. O da: ‘Eğer senin ikindiden sonra namaz kıldığını bilseydim, şöyle şöyle yapardım.’ dedi”⁴⁶⁴.

Abdullah b. Ömer ve Hâlid b. Velid (ö. 21/642) hakkında da ikindinin farzından sonra namaz kılanları dövdükleri yönünde rivayetler vardır⁴⁶⁵.

Ayrıca Abdullah b. Ömer’e ikindiden sonraki namaz hakkında sorulmuş o da şöyle cevap vermiştir: “Rasûlullah (s.a.s.) döneminde ikindiden sonra ne namaz kılanı ve ne de kendisine bu namazı kılması için ruhsat verilen kimseyi gördüm”⁴⁶⁶.

Yine ashâbdan Ebû Basra el-Ğıfârî’den şöyle bir rivayet gelmektedir: “Rasûlullah (s.a.s.) bize Muhammes denilen yerde ikindi namaz kıldırdı ve şöyle

⁴⁵⁹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, II, 428; İshak b. Râhuye, *el-Müsneid*, II, 90.

⁴⁶⁰ İshak b. Râhuye, *el-Müsneid*, III, 1007

⁴⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 133.

⁴⁶² Mâlik b. Enes, *Salât*, 36.

⁴⁶³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 132.

⁴⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 132.

⁴⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 131.

⁴⁶⁶ Ebû Dâvûd, *Salât*, 300.

buyurdu: Muhakkak ki bu namaz sizden öncekilere arz olundu; fakat onlar onu zâyi ettiler. Kim bu namazı kılmaya özen gösterirse ona sevabı iki kere verilir. Ve bu namazdan sonra da yıldızlar çıkıncaya kadar namaz kılınmaz”⁴⁶⁷.

Konu hakkında Seleme b. Ekva‘in (ö. 74/693) ise “Ben Rasûlullah (s.a.s.) ile seferlere çıkıyordum; fakat ikindiden sonra namaz kıldığımı görmedim”⁴⁶⁸ dediği nakledilmiştir.

Ebû Umame(ö. 86/705) de ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar namaz kılınmasını hoş karşılamıyordu. Hatta Şamlılar’ın ikindiden sonra secde ayetlerini okuduklarını görünce onların buldukları meclislerde bulunmamaya başladı⁴⁶⁹.

Son olarak ise Ebû Eyyub el-Ensârî’nin (ö. 49/669) Hz. Ömer’in hilafetinden önce bu namazı kıldığı, Hz. Ömer halife olunca bu namazı terk ettiği; ancak Hz. Ömer vefat ettikten sonra bu namazı tekrar kılmaya başladığı ve kendisine niye böyle bir şey yaptığı sorulunca da “Ömer bu namazı kılanları dövüyordu.” şeklinde cevap verdiği nakledilmiştir⁴⁷⁰.

3.2.2.2. Sahâbe Sonrası Dönemde

Hz. Âişe ve diğer sahabîler arasında bu vakitte namaz kılmanın tartışma konusu olduğu açıkça görülmektedir. İlgili rivayetler değerlendirildiğinde böyle bir namazın varlığı düşük bir ihtimale inmektedir. Nitekim konuya değinen ilk dönem müelliflerinin de buna işaret ettikleri görülmektedir. Söz konusu kaynaklarda bu husus şu şekilde geçmektedir:

Konuyu ele alanlardan İbn Receb el-Hanbelî, (v. 795/1393), *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî* adlı eserinde meseleyi şöyle değerlendirmektedir:

“Bilindiği gibi Rasûlullah’ın (s.a.s.) kendisine özel birtakım ibadetleri olduğu rivayet edilmiştir. Bu minvalde eğer nakledilen haberlerde Rasûlullah’ın (s.a.s.) nefyi (kavli) ve fiili çakışırsa, Rasûlullah’ın (s.a.s.) fiilinin, onun hasâisinden olma ihtimalinden dolayı bırakılıp kavî olan nehyi alınır. Zaten Ümmü Seleme’nin

⁴⁶⁷ Müslim Salâtu’l Müsâfirîn, 292.

⁴⁶⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsat*, VII, 285.

⁴⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, I, 377.

⁴⁷⁰ Abdurrezzâk, *el-Müsned*, II, 433.

Rasûlullah'a (s.a.s.) sorduğu “*Onu kaçırdığımda kazasını kılıyım mı?*” sorusuna “Hayır!” cevabı da bu durumun onun hasâisinden olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir⁴⁷¹.

İbn Receb konu ile alakalı rivayetler arasında nasih-mensuhun olması ihtimalini de göz önünde bulundurarak şöyle devam etmektedir; “Nehy, önceden yapılan veya var olan bir şeyden yasaklanması anlamına geldiğinden nasih olan rivayetin bu namaza ruhsat veren rivayetleri -yani Hz. Âişe'nin rivayetini- nehyeden rivayetler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü henüz var olmayan bir şeyden nehyetmek mümkün değildir⁴⁷²”.

Diğer yandan Hz. Ömer ve diğer sahabîlerin, ikindi namazından sonra namaz kılmanın yasak olduğuna dair itirazları Hz. Âişe'ye ulaştığında, Hz. Âişe, onların ikindi vakti girdiğinde namaz kılmaktan alıkoyduklarını zannetmiş olabilir. Çünkü Hz. Âişe'nin, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ikindiden sonra namaz kıldığı bilgisini, Muâviye'nin yaptığı tahkikata göre Ümmü Seleme'den aldığı ortaya çıkmıştır. Zaten Ümmü Seleme de Rasûlullah'ın (s.a.s.) bu namazı sadece bir kere kıldığını gördüğünü haber vermiştir. Şu hususa da dikkat etmelidir ki Hz. Âişe bazen Ümmü Seleme'den aldığı bir haberi onu zikretmeksizin *mürsel* olarak rivayet etmekteydi⁴⁷³. Ayrıca Hz. Âişe'nin de Ümmü Seleme'nin bu konudaki görüşüne geldiği⁴⁷⁴ de anlaşılmaktadır”.

İbn Receb konu hakkındaki kanaatini şu sözlerle bitirmektedir: “Hz. Âişe'nin ‘*Rasûlullah (s.a.s.) yanıma her geldiğinde o iki rekâtı kılardı.*’ rivayeti ise şöyle anlaşılabilir: Rasûlullah (s.a.s.) ikindiden sonra daima veya çoğunlukla eşlerinin yanına gidip onları ziyaret etmekteydi. Burada ise Hz. Âişe ancak kendi özel gününde Rasûlullah'tan (s.a.s.) gördüğünü haber vermektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Âişe'nin özel gününde ikindi namazı için abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra, ikindi namazını kıldırmak için yanından ayrılmıştır. Bu da şuna işaret etmektedir: Hz. Âişe'nin anlatmak istediği, Rasûlullah'ın ikindi vaktinin girmesinden sonra yanında iki rekât kıldığıdır. Öte yandan Hz. Ömer'in aktardığı ‘İkindiden sonra namaz yoktur’ rivayetine karşı

⁴⁷¹ İbn Receb, Zeynuddîn Ebu'l-Ferec, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Mahmûd b. Şa'bân b. Abdi'l-Maksûd ve ark., Mektebetu'l-Ğurebâi'l-Eseriyye, Medine 1996, V, 81.

⁴⁷² İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, V, 83.

⁴⁷³ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, V, 85-86.

⁴⁷⁴ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, V, 78.

çıkması, Hz. Âişe'nin Hz. Ömer ve diğerlerinin ikindi vakti girdikten sonra namaz kalmayı yasakladıklarını zannetmiş olmasındandır. Hz. Ömer ve diğer sahâbîlerin kastettikleri ise ikindiden sonra namaz kılmanın yasak olduğudur⁴⁷⁵.

Tahâvî (ö. 321/933) de *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*'da benzer şekilde şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Hz. Âişe'nin ikindiden sonraki namaz hakkındaki bilgisi Hz. Ömer'in bu konudaki bilgisi kadar değildir. Çünkü Hz. Âişe'nin rivayet etmiş olduğu hadisin, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ikindiden sonra namaz kılmayı nehyinden önce olduğu anlaşılmıştır. Bundan dolayı Hz. Ömer'in rivayeti -yani ikindiden sonra namazı nehyeden rivayetler- daha makbuldür denilebilir⁴⁷⁶.”

“Hz. Âişe'nin ikindiden sonraki namaz hakkında bilgi almaya gelenleri Ümmü Seleme'ye göndermesinden, onun bu rivayeti Ümmü Seleme'ye izafe ettiği anlaşılmaktadır. Ümmü Seleme'nin haber verdiği göre ise Rasûlullah (s.a.s.) bu namazı kılmayı aksine kılınmasını yasaklıyordu⁴⁷⁷.”

Öte yandan Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-Âsâr* adlı eserinde de Hz. Âişe'den doğrudan, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ikindiden sonra güneş batana kadarki vakitte namaz kılmayı yasakladığına dair bir rivayetin olması ise hayli ilginçtir⁴⁷⁸.

Tahâvî son olarak konu hakkındaki değerlendirmesini şu sözlerle ifade etmektedir: “Ayrıca Rasûlullah'tan (s.a.s.) nakledilen, ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklayan/nehyeden rivayetler mütevatir seviyeye ulaşmıştır ve sahâbe de bu şekilde amel etmiştir⁴⁷⁹”.

Konuyla ilgili bazı rivayetlerde ise bu vakitlerde kâfirlerin güneşe secde ettiklerinden dolayı onlara benzememek için Rasûlullah'ın (s.a.s.) namaz kılmayı yasakladığı nakledilmektedir. Rivayetle ilgili olarak ise Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu*

⁴⁷⁵ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, V, 88.

⁴⁷⁶ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, Thk. Şuayb Arnaût, Beyrut 1994, XIII, 295.

⁴⁷⁷ Tahâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, I, 302.

⁴⁷⁸ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Cadu'l-Hakk, Nşr. A'lamu'l- Kütüb, yrs, 1994, I, 303.

⁴⁷⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I, 304.

Sahîhi'l-Buhârî'de "Rasûlullah'ın (s.a.s.) bu vakitteki nehyi başka bir topluluğun ibadetine benzememek içindir"⁴⁸⁰ değerlendirmesini yapmaktadır.

Tirmizî de bu meseleye dair birçok sahâbîden rivayetin olduğuna işaret ederek şöyle demektedir: "İkindiden sonra namaz kılınmayacağı konusunda Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Ebû Sâid, Ukbe b. Âmîr, Ebû Hüreyre, İbn Ömer, Semure b. Cündeb, Abdullah b. Amr, Muâz b. Afra, Abdullah es-Sunabihî gibi sahâbeden rivayetler gelmektedir. Ayrıca fakîh sahâbîlerin ekseriyetinin görüşü de bu yöndedir"⁴⁸¹.

3.2.3. Büyüğün Süt Emmesi Hususundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler

Sahâbenin Hz. Âişe'ye eleştiriler yönelttikleri bir başka konu ise: Rasûlullah'ın (s.a.s) Ebû Huzeyfe'nin eşi Sehle'ye büyüğün emmesi meselesine dair vermiş olduğu ruhsatı Hz. Âişe'nin umumî anlayıp, buna göre fetva vermesidir.

Urve b. Zübeyr'in rivayetine göre: "Rasûlullah'ın (s.a.s) ashabından Bedir savaşında bulunan Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebiâ, Rasûlullah'ın Zeyd b. Hârise'yi evlatlık edindiği gibi, Sâlim denilen azatlı kölesini evlatlık edinmişti. Ebû Huzeyfe, Sâlim'i oğlu gibi görmekteydi ve kardeşi Velid'in kızı Fatıma ile evlendirmişti. Fatıma, ilk hicret eden kadınlardan olup Kureyş'in en güzide genç kızlarından sayılmaktaydı. Yüce Allah, Zeyd b. Hârise hakkında: "*Onları (evlatlıklarınızı) babalarının adları ile çağırın. Bu, Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız onlar dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır*"⁴⁸² ayetini indirince bu evlatlıklar babalarına verildi. Babaları bilinmiyorsa, velilerine verildi. Bunun üzerine Ebû Huzeyfe'nin, Âmir b. Lüey kabilesine mensup hanımı Sehle bnt. Süheyl Rasûlullah'a (s.a.s) gelerek: 'Ey Allah'ın elçisi! Biz Sâlim'i çocuğumuz gibi görüyorduk. Yanımıza serbestçe girip çıkıyordu, bazen benim başım da açık oluyordu. Evimizde de sadece bir oda var. Bu durumda Sâlim hakkında ne buyurursun?' diye sorunca, Rasûlullah (s.a.s) Sehle'ye: 'Onu beş defa emzir.' diye buyurdu. Sehle (dediği gibi yaptı ve) Sâlim'i sütü ile mahrem kıldı. Böylece Sehle, Sâlim'i kendisine

⁴⁸⁰ Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Nşr. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî Beyrut trs. V, 86.

⁴⁸¹ Tirmizî, *Salât*, 135.

⁴⁸² 33. Ahzâb, 5.

sütoğul sayardı⁴⁸³.”

Bu haberin başka tariklerinde ise Sehle bnt. Süheyl'in, Sâlim'in kendi yanlarına serbestçe girip çıkmasından sonra Ebû Huzeyfe'nin hissettiği rahatsızlığı gidermek için konuyu Rasûlullah'a (s.a.s) iletmişti, Rasûlullah'ın (s.a.s) da Sehle'den Sâlim'i (süt ile haramlık oluşması için) emzirmesini isteyince, Sâlim'in yaşının büyük olmasından dolayı Sehle şaşırıp 'O, kocaman bir adam! Nasıl emzireyim?' şeklinde cevap verdiği, bunun üzerine Rasûlullah'ın (s.a.s) da tebessüm ederek 'Onun kocaman bir adam olduğunu biliyorum!' şeklinde mukabelede bulunduğu nakledilmektedir⁴⁸⁴.

İşte Rasûlullah'ın (s.a.s) bu fetvasına binaen Hz. Âişe, yanına girmesini arzu ettiği kimselere bu hükmü uygulamaya başlamıştı. Kız kardeşi Ümmü Külsûm'a (ö. 58/678'den sonra) ve erkek kardeşlerinin kızlarına, yanına almasını arzu ettiği erkekleri emzirmelerini emrediyordu. Ancak Rasûlullah'ın (s.a.s) diğer hanımlarının hiçbiri bu süt emme ile kimseyi yanlarına kabul etmiyorlar ve Hz. Âişe'ye şöyle tepki gösteriyorlardı: *"Hayır! Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah'ın (s.a.s.) Sehle'ye emri sadece Sâlim'in emmesine mahsus bir ruhsattır (Başkalarının bu hükmü uygulamaları doğru olmaz). Hayır! Allah'a yemin ederiz ki bu süt emme ile hiç bir kimse yanımıza giremez"*⁴⁸⁵.

Netice itibariyle büyüğün emmesi konusunda Hz. Âişe dışında Rasûlullah'ın (s.a.s) eşlerinin kanaatleri bu şekildeydi.

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (s.a.s) Sâlim için verdiği hükmün genel olduğunu düşünmüş ve bunu kendisi de uygulamaya devam etmiştir. Zira nakledildiği gibi Hz. Âişe, kendisinin yanına gelmesini hoş karşılamadığı olgunluk yaşına yaklaşmış köleleri akrabalarına süt emdirerek yanına kabul ettiğini sorgulayan ve kendisini uyarmaya çalışan Ümmü Seleme'ye: "Rasûlullah'ta (s.a.s) senin için örnek yok mu?" diyerek kendisini savunmuş ve ardından Rasûlullah'ın (s.a.s) Sehle

⁴⁸³ Mâlik b. Enes, Radâ', 537.

⁴⁸⁴ Müslim, Radâ', 26; İbn Mâce, Nikâh, 36.

⁴⁸⁵ Mâlik b. Enes, Radâ', 537; Şafîî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, Thk. Muhammed Abîd es-Sindî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1951, I, 307; Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 459; Ahmed b. Hanbel, XXXXIII, 351, XXXXIV, 264; Buhârî, Meğâzî, 12; Müslim, Radâ', 31; Nesâî, Nikâh, 53; İbn Hibbân, *Sâhih*, X, 28.

bnt. Süheyl'e vermiş olduğu ruhsatı hatırlatmıştır⁴⁸⁶. Ancak bu konu hakkında Hz. Âişe'ye sadece Ümmü Seleme'nin muhalif olmadığı bilakis Rasûlullah'ın (s.a.s) bütün zevcelerinin Hz. Âişe'ye karşı oldukları ve bu tarz süt emme ile hiç kimsenin yanlarına giremeyeceğini belirttikleri ve bu ruhsatın sadece Sâlim'e ait olduğunu düşündükleri haber verilmektedir⁴⁸⁷.

Rasûlullah'ın (s.a.s) eşlerinin görüşünü destekleyecek mahiyette, İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/853) Kasım b. Muhammed'den naklettiği Rasûlullah'ın (s.a.s) bu ruhsatı sadece Sâlim'e özel olarak verdiğini ve Sâlim dışında hiç kimseye bu şekilde ruhsat vermediğini⁴⁸⁸ ifade eden rivayet de bu duruma açıklık getiren önemli bir bilgidir.

Bu bağlamda sahâbenin konu hakkındaki uygulamasını Abdullah b. Dinar şöyle haber vermektedir: “Bir adam, büyüğün süt emmesinin hükmünü sormak üzere Abdullah b. Ömer'e geldi. İbn Ömer cevap olarak şöyle dedi: ‘Bir adam Ömer b. Hattâb'a gelerek: ‘Kendisine yaklaştığım bir cariyem vardı. Karım (buna mani olmak için gitti), onu emzirdi. Daha sonra cariyenin yanına girmek istediğimde karım: ‘Sakin ona yaklaşma, ben o cariyeyi emzirdim.’ dedi. (Şimdi benim ne yapmam gerekir?)’ deyince Ömer: ‘Karını terbiye et, cariyene de yaklaş. Çünkü (nikâhı haram kılan) emme küçüğün emmesidir.’ şeklinde fetva verdi⁴⁸⁹.”

Sonuç olarak Hz. Âişe'nin bu konu hakkındaki tutumunun kişisel kanaati olduğu, Rasûlullah'ın (s.a.s) eşlerinin kendisine yaptıkları itirazlarda haklı oldukları görülmektedir⁴⁹⁰.

3.2.4. Rû'yetullah Konusundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler

Miraç münasebetiyle Resûlullah'ın (s.a.s) Allah'ı (c.c) görüp görmediği konusu bugün olduğu gibi sahâbe döneminde de tartışmalı bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Bazı sahâbîler Resûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğünü iddia

⁴⁸⁶ Müslim, Radâ', 29.

⁴⁸⁷ İbn Mâce, Nikâh, 37; İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdu'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Nşr. Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994, V, 493-494.

⁴⁸⁸ İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, II, 203.

⁴⁸⁹ Mâlik b. Enes, Radâ', 537.

⁴⁹⁰ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: İbnü'l-Kayyim, V, 493-527; Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yöneltilmiş Eleştiriler*, (mütercimim notları) 160-163.

ederken⁴⁹¹ Hz. Âişe'nin de içlerinde bulunduğu bazı sahâbîler de Resûlullah'ın (s.a.s) Rabbini görmediğini iddia etmişlerdir⁴⁹².

Hz. Âişe'nin Kur'an'a arz yöntemini kullanarak reddettiği rivayetlerden birisi rü'yet hakkındaki haberlerdir. Rivayetlerden hareketle sahâbe arasında, Rasûlullah'ın (s.a.s) Allah'ı (c.c) görüp görmediğine dair ihtilaf vardır. Aralarında Abdullah b. Abbâs'ın da bulunduğu bazı sahabîler "Rasûlullah (s.a.s) Rabbini görmüştür." derken;⁴⁹³ Hz. Âişe ise bu görüşü tenkid ederek O'nun rabbini görmediğini ancak Cebrâil'i (a.s) görmüş olabileceğini söylemektedir⁴⁹⁴.

Söz konusu hadiseyi Mesrûk şöyle anlatmaktadır: "Âişe'ye, 'Ey anneciğim! Muhammed (s.a.s) Rabbini görmüş müdür?' diye sorduğumda bana, 'Sen öyle bir söz söyledin ki ondan dolayı tüylerim ürperdi!' şeklinde cevap verdi. Ben de Âişe'ye 'Yavaş ol!' dedim ve ona Necm sûresi'nin birinci ayetinden başlayıp dokuzuncu ayete kadar okudum. Bunun üzerine bana 'Sen bunları nerden getiriyorsun? Rasulullah (s.a.s) ancak Cebrail'i (a.s) kendi suretinde görmüştür. Kim sana Muhammed'in (s.a.s) Rabbini gördüğünü haber verirse bil ki muhakkak hata etmiştir.' diye karşılık verdi"⁴⁹⁵.

Hz. Âişe, bu konuda Abdullah b. Abbâs ve diğer sahâbenin rivayetlerini "Gözler onu görmez, ama O gözleri görür. O lâtif ve her şeyden haberdardır"⁴⁹⁶ "Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez"⁴⁹⁷ ve "Allah bir beşer ile ancak vahiy ile veya bir hicap arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder"⁴⁹⁸ gibi ayetlere arz ederek tenkid etmiş ve red etmiştir⁴⁹⁹.

Hz. Âişe'nin hadislerin sıhhatini belirlemede kullandığı yöntemlerden biri olan Kur'an'a arz yönteminde tamamen başarılı olduğu söylenilemez. Nitekim bazı ilim

⁴⁹¹ Tirmizî, Tefsîr, 53.

⁴⁹² Tirmizî, Tefsîr, 53.

⁴⁹³ Tirmizî, Tefsîr, 53.

⁴⁹⁴ Buhârî, Tefsîr, 287.

⁴⁹⁵ Tirmizî, Tefsîr, 53.

⁴⁹⁶ 6. Enam, 103.

⁴⁹⁷ 31. Lokman, 34.

⁴⁹⁸ 42. Şûrâ, 51.

⁴⁹⁹ Buhârî, Tefsîr, 287.

adamları Hz. Âişe'ye itiraz ederek onun yanıldığını söylemekten geri kalmamışlardır⁵⁰⁰.

İşte tam bu noktada Hz. Âişe'nin Rü'yet konusu hakkında yanıldığını söyleyenlerden biri de erken dönemde yaşadığı bilinen İbn Huzeyme'dir (v. 311). İbn Huzeyme, Hz. Âişe'nin bu konuda yanıldığını ispat etmeye çalışmıştır.

İbn Huzeyme (ö. 311/924) *Kitâbu't-Tevhîd* adlı eserinde konuya ilişkin Hz. Âişe'nin rivayeti yanlış duymuş olma ihtimaliyle birlikte öfkeli bir zamanda ve güzelce rivayet edememiş olma ihtimali üzerinde durarak aynı konuda farklı görüşlere sahip olmalarından dolayı bir sahâbinin diğerine karşı “*Allah'a iftira etmiştir.*” demesinin doğru olmayacağına dair değerlendirmelerde bulunmaktadır⁵⁰¹.

İbn Huzeyme değerlendirmesine şöyle devam etmektedir: “Rü'yet konusunda Âişe ile İbn Abbâs, Ebû Zerr, Enes b. Mâlik arasında ihtilaf çıkmış, Âişe'nin ‘Rasûlullah (s.a.s) Rabbini görmemiştir.’ iddiasına karşı İbn Abbâs, Ebû Zerr ve Enes b. Mâlik ise Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğünü iddia etmişlerdir. Ancak biz biliyoruz ki iddiasını ispat edenin görüşü geçerli, iddiasını temellendirmeyip sadece nefyedenin iddiası geçerli değildir. Bu kabilden bakıldığında Âişe, Rasûlullah'ın (s.a.s) kendisine Rabbini görmediğine dair bir haber verdiğinden bahsetmemektedir. Âişe ancak, okuduğu ayetleri te'vil ederek bu görüşe varmıştır”⁵⁰².

Öte taraftan İbn Huzeyme, İbn Abbâs'ın, Tercümânü'l-Kur'ân olarak nitelendiğini belirterek bu konuda onun yalnız olmadığını da vurgulamaktadır. Bununla birlikte İbn Abbâs'ı tercih ettiğini şöyle anlatmaktadır: “Ma'mer b. Râşid'in ‘Bizim nezdimizde Âişe, İbn Abbâs'tan daha âlim değildir’ dediği gibi başta İbn Abbâs olmak üzere Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğünü söyleyenler, iddialarını temellendirmişlerdir. Ancak bu durumu nefyeden Âişe'ye, ne sahâbeden ne de Rasûlullah'ın (s.a.s) eşlerinden birisinden yahut tabîilerden birinin katıldığı bilinmemektedir. Dolayısıyla İbn Abbâs'ın ve ona tabi olan birçok kişinin

⁵⁰⁰ Zerkeşî, Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, (mütercimnin notları) 183.

⁵⁰¹ İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *Kitâbu't-Tevhîd ve İsbâtu Sifâti'r-Rabbi 'Azze ve Celle*, Thk. Abdulazîz b. İbrâhîm eş-Şevvân, Riyâd 1994, II, 555.

⁵⁰² İbn Huzeyme, II, 555.

Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğü yönündeki görüşünün kabul etmek, Âişe'nin tek kalmış olduğu bu görüşünü kabul etmekten evladır.⁵⁰³

Hz. Âişe'nin bu konu hakkında yanıldığını ve Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğünden bahseden rivayetlerin doğru ve makbul olduğunu savunanlardan biri olan Nevevî ise konuyu şöyle izah etmektedir: “Hz. Âişe, rü'yeti merfû bir hadise dayanarak reddetmiyor. Eğer bu husus hakkında bildiği bir rivayet olsaydı onu zikrederdi. Nitekim istinbatını, ayetin zâhirinden anladığı manaya dayandırmıştır. Hâlbuki bu meselede sahâbeden bir kısmı kendisine muhalefet etmiştir. Usul kaidesine göre; sahâbeden biri bir hükme varır, diğer bir sahabi de ona muhalefet ederse, onun bu sözü kesin, bağlayıcı bir hüccet olmaz.” Nevevî devamla başta Kâdî İyâz olmak üzere birçok ilim adamının bu görüşte olduğunu belirtmiştir⁵⁰⁴.

3.2.5. Ölülerin Dirileri İşitmesi Konusundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler

Rasûlullah'tan (s.a.s) nakledilen rivayetlere göre ölümler dirilerin kelamını duyabilirler. Ancak bu durum zahirî anlamda Kur'an'ın bazı ayetlerine ters görüldüğünden tartışma konusu haline gelmiştir. Bu ihtilafli konu, sahâbe döneminden başlayıp sonraki dönemlere kadar uzanmıştır. Sahâbe arasında konuyla ilgili hadisin yanlış rivayet edildiğini savunanlar olduğu gibi ilgili hadisin doğru işitildiğini ve başka rivayetlerin bu hadisi desteklediğini savunanlar da olmuştur⁵⁰⁵.

Nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.s), Bedir savaşının sonunda, Kureyş'in önde gelen müşriklerinden yirmi dört kişinin cesetlerinin bir araya toplanıp orada bulunan bir kuyuya atılmasını emreder⁵⁰⁶. Daha sonra kuyunun başına gelerek onlara: “Siz, Rabbinizin vadettiği azabın gerçek buldunuz mu?” diye seslenmiştir⁵⁰⁷.

⁵⁰³ İbn Hüzeyme, II, 555.

⁵⁰⁴ Nevevî, III, 5.

⁵⁰⁵ Şâdî Fevzî Muhammed Beşkâr, *Hayâtu'l-Berzâh fi Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Câmi'âtu'n-Necâhi'l-Vatânî, Filistin 2007, 164.

⁵⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, XXVI, 279; Buhârî, Meğazî, 8; Müslim, *Cennet*, 78.

⁵⁰⁷ Buhârî, Meğazi, 8.

Bu rivayeti nakledenler arasında Hz. Ömer⁵⁰⁸, Abdullah b. Ömer⁵⁰⁹, Enes b. Mâlik⁵¹⁰, Abdullah b. Mes'ûd⁵¹¹ ve Ebû Talha el-Ensârî⁵¹² gibi sahâbîler bulunmaktadır.

Rivayete göre: Rasûlullah (s.a.s) Bedir kuyusu (kalib) üzerinde durup, içindeki ölümlere hitaben: *“Siz, Rabbinizin vadettiği azabın gerçek buldunuz mu?”* buyurdu. Sonra da *“Şüphesiz şimdi onlar benim kendilerine söylemekte olduğum şeyi işitmektedirler”* dedi. Ancak daha sonra İbn Ömer'in bu rivayeti Âişe' ye anlatılınca, şöyle karşılık vermiştir: Rasûlullah (s.a.s) ancak *“Onlar şimdi benim kendilerine öteden beri söylemekte olduğum şeylerin gerçek olduğunu bilmektedirler.”* buyurmuştur, dedi. Sonra: *“Şüphesiz ki sen ölümlere işittiremezsin”*⁵¹³ ayetini ve *“Sen kabirlerde olanlara da işittirecek değilsin”*⁵¹⁴ ayetini okudu.⁵¹⁵

Konuyla ilgili Urve b. Zübeyr'in rivayeti ise şöyledir: *“Âişe'nin yanında İbn Ömer'in “Şüphesiz ölü, kabrinde kendi ailesinin ona ağlamasından dolayı azap edilir.” sözünü Rasûlullah'a (s.a.s) nispet ettiği hatırlatıldı. Bunun üzerine Âişe şöyle cevap verdi: İbn Ömer yanılmıştır. Allah ona rahmet etsin. Rasûlullah (s.a.s) ancak:*

⁵⁰⁸ Müslim, Cennet, 76.

⁵⁰⁹ Buhârî, Cenâiz, 85.

⁵¹⁰ Müslim, Cennet, 77.

⁵¹¹ Heysemî, *Mecmau'z Zevâid*, VI, 91.

⁵¹² Ahmed b. Hanbel, XXVI, 279; Buhârî, Meğâzî, 8; Müslim, Cennet, 78.

Katâde şöyle demiştir: Bize Enes bin Mâlik, Ebû Talha'dan şöyle zikretti: Resûlullah'ın (s.a.s) emri ile Bedir günü harp sonunda Kureys'in önde gelenlerinden yirmi dört kişinin cesetleri bir araya toplanarak Bedir kuyularından içinde pisliğin bulunduğu bir kuyuya atıldılar. Resûlullah düşman bir kavme galip olunca, onun açık bir sahasında üç gece kalmak âdetinden idi. Bedir harbinin üçüncü günü olunca da Resûlullah, devesinin getirilmesini emretti. Yol ağırlığı deveye yüklenip bağlandı. Sonra Resûlullah yürüdü, sahâbeleri de kendisinin ardı sıra yürüdüler. Sahâbeler birbirlerine herhalde Resûlullah bazı ihtiyacı için gitmektedir sanıyoruz, dediler. Nihayet Resûlullah, öldürülen Kureys ileri gelenlerinin atıldıkları kuyunun bir tarafında durdu onları kendi adlarıyla ve babalarının adlarıyla şöyle seslenmeye başladı: Ey Falan oğlu Falan, Ey Falan oğlu Falan Siz Allah'a ve Resûl'une itaat etmiş olsaydınız, itaatiniz sizleri sevindirir miydi? Ardından: *“Biz, Rabbinizin bize vadettiği yardım ve zaferi muhakkak surette gerçek bulduk. Siz de (batıl) rabbinizin vadettiği yardım ve zaferi gerçek buldunuz mu?”* buyurdu. Bunun üzerine Ebû Talha, Ömer'in Resûlullah'a (s.a.s) şöyle dediğini nakletmektedir: *‘Ya Resûlullah kendilerinde ruhları bulunmayan şu cesetlere ne diyorsun?’* Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s): *“Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, benim söylemekte olduğum sözleri sizler onlardan daha iyi işitir değilsiniz”* buyurdu.

Katâde: Allah onları ayıplamak, küçültmek, azap etmek ve kaçırdıkları fırsatlara yanmaları, yaptıkları zulümlere pişmanlık duymaları için, Bedir kuyusundaki cesetlere Peygamber'in hitabesini işittirecek derecede hayat vermiştir, demiştir. (Buhârî, Meğâzi, 8).

⁵¹³ 27. Neml, 80.

⁵¹⁴ 35. Fatır, 22.

⁵¹⁵ Buhârî, Meğâzi, 8.

“Şu muhakkak ki ölü kendi suçu ve günahı sebebiyle azap olunmaktadır; halbuki şimdi ehli onun üzerine ağlamaktadır” buyurmuştur, dedi. Daha sonra Âişe devamla dedi ki: İbn Ömer’in bu yanılması Rasûlullah’ın (s.a.s) Bedir’de öldürülen müşriklerin bulunduğu kuyunun üzerinde dikilip “Benim söylemekte olduğum sözleri muhakkak işitmektedirler” dediğini iddia etmesi gibidir. Fakat Rasûlullah (s.a.s) Bedir kuyusunda bulunanlar hakkında: “Onlar şimdi benim kendilerine söylemekte olduğum sözlerin gerçek olduğunu bilmektedirler” buyurmuştur. Âişe bunları dedikten sonra “Şüphesiz ki sen ölümlere duyuramazsın”⁵¹⁶ ve “Sen kabirlerde olanlara da işittirecek değilsin”⁵¹⁷ ayetlerini okudu⁵¹⁸.

Her ne kadar Hz. Âişe, Abdullah b. Ömer’i hata etti veya yanlış/vehmetti şeklinde eleştirse de hadis kaynakları tarandığında Abdullah b. Ömer’in rivayet ettiği hadisi mana olarak destekleyen rivayetlerin de olduğu görülmektedir. Söz konusu rivayetler Enes b. Mâlik⁵¹⁹, Ebû Hüreyre⁵²⁰ ve Berâ b. el-‘Âzib⁵²¹ gibi sahâbiler tarafından nakledilmektedir. Rivayetlerin lafızları farklı olsa da anlamlarının aynı olduğu görülmektedir. İlgili rivayetin metni şu şekildedir:

“Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: ‘Kul kabrine konduğu ve yakınları dönmüş gittiği vakit, onların ayak seslerini pekâlâ işitir.’⁵²²”

Bu hadislerle dayanarak âlimlerin çoğunluğu, eğer ölümlerin defnedildikleri vakit duymaları caiz ise daha sonradan duymaları da caiz olur, görüşünü benimsemişlerdir.⁵²³

Ancak ölümlerin dirilerin kelamını işitmeyeceğine dair Hz. Âişe’nin görüşüne katılan âlimler de olmuştur. Bunlardan Kadî Ebû Ya’lâ “Hanefî âlimler bu görüşü takip etmiş, bu konuda Hz. Âişe’nin ictihadı gibi ictihad etmişlerdir” şeklinde

⁵¹⁶ 24. Naml, 80.

⁵¹⁷ 35. Fatır, 22.

⁵¹⁸ Buhârî, Meğâzi, 8.

⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel, XXI, 118; Buhârî, Cenâiz, 66; Müslim, Cennet, 70, 71; Nesaî, Cenâiz, 109; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 78.

⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel, XIV, 234, XV, 463; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 536; Bezzâr, Ebûbekir Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü’l-Bezzâr*, Thk. Mahfuzrahman Zeynüddîn ve diğ. Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikme, Medine 2009, XVIII, 130; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 53.

⁵²¹ Ebû Davûd, Sünnet, 27.

⁵²² Buhârî, Cenâiz, 66, 85; Müslim, Cennet, 70.

⁵²³ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Dâru’l-Meârif, Beyrut 1959, III, 234.

açıklamada bulunmuştur⁵²⁴. Bazı âlimler ise söz konusu hadisi ayetin zahiri manasına ters düştüğü için kusurlu bulmuşlar; fakat bu durumu ise Allah'ın (c.c) Rasûlullah'a (s.a.s) vermiş olduğu bir mucize olabileceğine hükmetmişlerdir⁵²⁵.

İbn Ömer ve diğer sahâbîlerin naklettiği rivayetlere karşılık Hz. Âişe'nin onlara yönelttiği tenkidinin nasıl anlaşılması gerektiğini bilmek gerekir. Bunun için de sonraki dönem âlimlerinin rivayetlere nasıl yaklaştıklarını bilmek, sonuca gitmek açısından son derece önemlidir. İlgili rivayet hakkında değerlendirmede bulunan âlimlerin görüşleri aşağıdaki gibidir.

İbn Receb *Ahvalu'l-Kubûr* adlı eserinde konuya ilişkin rivayetleri verdikten sonra şu şekilde bir değerlendirme yapmaktadır: “İlim ehlinin çoğunluğu, *kalîb hadisi* ile amel etmişler ve hadisi rivayet edenlerin hata etmediklerini veya yanılmadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü İbn Ömer, Ebû Talha ve olaya tanıklık edenler, hadisi bizzat Rasûlullah'tan (s.a.s) rivayet etmektedirler; Âişe'nin ise olaya tanıklık etmeden, Rasulullah ancak ‘Benim önceden söylediklerimin gerçek olduğunu biliyorlar’ demiştir.’ diye karşı çıkmaktadır. Ancak Âişe'nin bu sözü, itiraz ettiği rivayeti desteklemektedir. Çünkü ölünün bilmesi caiz olur ise işitmesi de caiz olur. Ölüm, görmeyi ve duymayı nefyettiği gibi bilmeyi de nefyeder. Eğer ölüm bir kısmına engel oluyorsa hepsine de engel olması gerekir”⁵²⁶.

Kabirdeki ölülerin insanları duyması konusunda et-Taberî (ö. 310/923), *Tehzîbu'l-Âsâr* adlı eserinde Ebû Hüreyre ve Hz. Ömer'den rivayet edilen hadisleri nakledip, “*Sen ölülere işittiremezsin*”⁵²⁷ ayetinin, bu durumu nefyeden bir sonuç çıkarmadığını iddia ederek şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “... Bu konuda Rasûlullah'tan (s.a.s) naklettiğimiz her iki haber de sahihtir. Râvîleri âdildir; kendisine âdilin haber-i vâhidi ulaşan kişi için ona iman etmesi ve Allah'ın, dilediği kişiye dilediği zamanda işittireceğinin ikrarı gerekir...”⁵²⁸.

⁵²⁴ İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Ahvalu'l-Kubûr*, Thk. Âtîf Sabır Şahin, Daru'l-Ğaddu'l-Cedîd, Mısır 2005, I, 80.

⁵²⁵ Âlûsî, Ebu'l Berekât Nu'mân b. Muhammed el-Âlûsî, *el-Âyâtü'l Beyyinât fi 'Ademi Simâ'i'l-Emvât alâ Mezhebi'l-Henefiyyeti's-Sâdât*, Thk. Muhammed Nasiruddîn el-Elbânî, Mektebetu'l-İslamiyye Beyrut trs, I, 36-38.

⁵²⁶ İbn Receb, *Ahvalu'l-Kubûr*, I, 80-81.

⁵²⁷ 27. Neml, 80.

⁵²⁸ Ebû Cafer et-Taberî, *Tehzîbu'l-Âsâr*, Thk. Mahmut Ahmed Şakir, Matbaatu'l Medenî, Kahire trs. II, 517.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise *Mecmû'ul-Fetâvâ*'da ilim erbabının, İbn Ömer ve Enes b. Mâlik'in, kabirdekilerin dirilerin kelamını işiteceğine dair Rasûlullah'tan (s.a.s) naklettikleri rivayetleri sünnete muhalif olmadığından dolayı tercih ettiklerini, buna karşılık Hz. Âişe'nin bu rivayet hakkındaki görüşünü ise onun Bedir savaşında bulunmadığı gerekçesi ile tercih etmediklerini belirtmiştir.⁵²⁹

İbn Teymiyye daha sonra Hz. Âişe'nin itirazına reddiye olarak şu şekilde bir değerlendirme yapmaktadır: “Rasûlullah'tan (s.a.s) sabit olan nass, onun sahâbesinin ve diğerlerinin te'vilinden/yorumundan önce gelir. Üstelik Kur'an-ı Kerim'de ölülerin işitmesini nefy eden bir nass da yoktur. Allah'ın (c.c) “*Sen ölülere işittiremezsin*”⁵³⁰ sözünden murad normal işitme olup kâfirler için bir benzetmedir. Kâfirler Resûlullah'ın (s.a.s) sesini (İslam'a davetini) duyuyorlardı; fakat kabul etmiyorlardı. Bu durum tıpkı şu ayet gibidir: “*Hidayet çağrısına kulak vermeyen kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler*”⁵³¹. Mezkûr ölüler için normal duymanın bütün çeşitlerinin nefyedilmesi gerekmez. Aynı şekilde kâfirlerden sadece kendilerine fayda verecek duyma nefyedilmiştir. Diğer duyma çeşitleri ise onlardan nefyedilmemiştir”⁵³².

İbn Teymiyye konu hakkındaki sözünü şöyle tamamlamaktadır: “Sahihayn ve diğer kitaplarda “*Ölü kendisini getirenlerin oradan ayrılırken ayakkabı seslerini pek âlâ işitir.*” hadisi sabit olmuştur ve durum kabule münasip olduğu halde nasıl karşı çıkılır?!”⁵³³.

İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) de, *er-Rûh* adlı eserinde, ölülerin dirilerin kelamını işitmeyeceği iddiasına karşılık şöyle değerlendirme yapmaktadır: “Sağırın işitmesinin nefyedilmesi ile ölünün işitmesinin birlikte nefyedilmesi, ikisinin de işitme kabiliyetine sahip olmadığındandır. Allah (c.c) kâfirleri Rasûlullah'ın (s.a.s) davetine kulak vermediklerinden dolayı ölülere

⁵²⁹ İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b Abdilhalîm, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Mecmeu'l Melik Fahd li'tübâeti'l-Mushafi'ş-Şerif, Medine 1995, IV, 298.

⁵³⁰ 27. Neml, 80.

⁵³¹ 2. Bakara, 171.

⁵³² İbn Teymiyye, IV, 298-299.

⁵³³ İbn Teymiyye, IV, 299.

benzetmiştir...⁵³⁴ diyerek Hz. Âişe'nin rivayeti arz ettiği ayetin konuyla ilgisinin olmadığını belirtmiştir.

Konuyla ilgi Süheylî'nin (ö. 583/1187) değerlendirmeleri, *er-Ravdu'l-Unf* adlı eserinde şöyle yer alır: “Hz. Âişe orada bulunmamıştı. Diğerleri ise orada buldukları için Rasûlullah'ın (s.a.s) lafzını daha iyi bellemişlerdir. Nitekim sahabiler Rasûlullah'a (s.a.s): ‘Ey Allah'ın Rasulü! Kokuşmuş bir ceset topluluğuna mı sesleniyorsunuz?’ deyince Rasûlullah (s.a.s) ‘*Siz benim dediklerimi onlardan (oradaki ölülerden) daha iyi işitemezsiniz*’ şeklinde cevap vermiştir. Dolayısıyla onların bu durumu bilmeleri caiz olunca, işitmeleri de caiz olur. Bu durum ya ruhun sorgu sırasında cesede tekrar dönmesi ve normal kulaklarının işitmesiyle gerçekleşir -ki bu görüş Ehl-i Sünnet'in görüşüdür- yahut da kabirdeki sorgunun normal cesede değil de kalp ve ruha yöneltileceğini iddia edenlerin görüşüne göre ruh kulağıyla gerçekleşecektir. Nitekim Hz. Âişe'nin ‘*Sen kabirdekilere işittirebilecek değilsin*’⁵³⁵ ayetini delil getirdiği rivayet edilmiştir. Oysa bu Allah'ın (c.c) şu sözü gibidir: ‘*Sağıra sen mi duyuracaksın, âmâyâ sen mi yol göstereceksin?*’⁵³⁶ yani hidayete erdiren, muvaffak kılan ve kalplere öğüdü ulaştırın Allah'tır, sen değilsin.”⁵³⁷.

Süheylî şöyle devam eder: “Allah kâfirleri, ölümlere ve sağırlara benzetmek suretiyle ölü ve sağır diye nitelendirmiştir. Hakikatte onlara işittiren Allah'tır, eğer dilerse Nebisi veya başkası buna güç getiremez. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin delil getirdiği ayetin iki cihetle konuyla ilgisi yoktur:

1. Bu ayet, kâfirleri imana davet hususunda inmiştir.

2. Bu ayet, onlara, duyuranın Hz. Peygamber (s.a.s) olduğu vehmini nefyetmiştir. Allah (c.c) dilerse ancak kendisi duyurur, dilerse istediğini yapar, çünkü O her şeye kadirdir⁵³⁸.

İbn Hacer (ö. 852/1449) ise *Fethü'l-Bârî*'de tam bir taraf belirtmese de yukarıda bahsi geçen âlimlerin konuya bakışlarını ele aldıktan sonra kendisine garip

⁵³⁴ İbn Kayyim el Cevziyye, *er-Ruh fi'l Kelam alâ Ervâhi'l-Emvât ve'l-Ahyâ bi'd-Delaili mine'l-Kıtab ve's-Sünne*, Naşr. Darü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1975, I, 45; Âlûsî, *el Ayâtü'l Beyyinât*, I, 16.

⁵³⁵ 35. Fatır, 22.

⁵³⁶ 43. Zuhuf, 40.

⁵³⁷ Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh, *er-Ravzu'l-Unf*, Thk. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şurî, Darü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut trs. III, 85-86.

⁵³⁸ Süheylî, III, 86.

gelen bir bilgiyi şöyle açıklamaktadır: “ ...Garip olan ise İbn İshâk’ın *Meğâzî* adlı eserinde Hz. Âişe’den Ebû Talha’nın rivayeti gibi bir rivayetin aktarılmasıdır. Eğer bu rivayet *mahfuz* ise sanki Hz. Âişe, şahid olmadığı için ve birçok sahâbeden gelen ‘*Siz benim dediklerimi onlar kadar iyi işitemezsiniz.*’ rivayetini inkârından dönmüş gibidir”⁵³⁹.

Netice itibariyle Hz. Âişe, İbn Ömer’in “*Şüphesiz şimdi onlar benim kendilerine söylemekte olduğum şeyi işitmektedirler*” rivayetini “*Şüphesiz ki sen ölümlere işittiremezsin*”⁵⁴⁰ ile “*Sen kabirlerde olanlara da işittirecek değilsin*”⁵⁴¹ ayetine muarız olduğunu söyleyerek tenkid etmiştir. Ancak konu hakkındaki rivayetlere bakıldığında İbn Ömer’in rivayetini destekleyen rivayetlerin oldukça çok olduğu görülmektedir. Sahâbe arasında tartışmalı olan bu konu, sonraki dönemde de ele alınmış, genel itibarı ile Hz. Âişe’nin bu rivayete yapmış olduğu tenkidin yukarıda verildiği üzere çeşitli açılardan geçersiz olduğunu belirtmişlerdir.

Kanaatimizce de Hz. Âişe’nin tenkidinin geçersiz olması şu açıdan mümkündür: İbn Hacer’in *Fethü’l-Bârî*’de bahsettiği gibi⁵⁴² muhtemelen Hz. Âişe, müşahede etmediği ve kendi kanaatine ters gelen bu rivayeti sadece İbn Ömer’in naklettiğini düşünmüş ve tenkid etmiştir. Ancak daha sonra bu rivayeti birebir lafız itibariyle ve mana olarak destekleyen rivayetlerin varlığını gördüğünde ise bu inkârından vaz geçmiştir.

Ayrıca Mesrûk’tan nakledilen bir rivayette Hz. Âişe’nin şöyle söylediği bildirilmektedir: “Bir gün yanıma bir Yahudi kadın geldi ve kabir azabından bahsetti. Ben de onu yalanladım. Çok geçmeden Rasûlullah (s.a.s) yanıma geldi ve bunu ona

⁵³⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VII, 303-304.

Elimizde matbu bulunan İbn İshak’ın *el-Meğazi*’si kontrol edilmiş fakat böyle bir rivayetle karşılaşılmamıştır. Ancak İbn Hacer ise *Fethü’l Bârî*’de bahsetmiş olduğu rivayetin matbu olan nüshada bulunmayışı, İbn İshak’ın *el-Meğazi* diye meşhur olan *Siretu İbn İshâk* adlı eserinin farklı nüshalarından kaynaklandığı söylenilebilir. Bu kanıtı destekleyecek mahiyette bilgiler İbn İshak’ın *Siretu İbn İshâk*’ını tahkik eden Muhammed Hamidullah’ın giriş bölümünde bulunmaktadır. Krş: Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Siretu İbn İshâk*, Thk. Muhammed Hamidullah, Ma’hadu’d-Dirâsat, Mağrib 1976, (mukaddime) 6; Geniş bilgi için bkz: Mustafa Fayda, “Muhammed b. İshak b. Yesar, Siretu İbni İshak el-Musemmâ bi-Kitabi’l-Mübtedei ve’l-Meb’asi ve’l-Megazi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXIII, sayı: I, 1979, 537-542. (Kitap Tanıtımı).

⁵⁴⁰ 27. Neml, 80.

⁵⁴¹ 35. Fatır, 22

⁵⁴² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VII, 303-304.

sordum. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: “O kadın doğru söylemiştir. Nefsim elinde olan Allah’a yemin olsun ki ölümler, kabirlerinde hayvanların onları duyabileceği şeklide azap edilir”⁵⁴³.

Konuyla ilgili bu rivayeti, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde bizzat Hz. Âişe’nin haber vermesi ise, Hz. Âişe’nin sonradan bu görüşe döndüğünü ifade eden İbn Hacer’in değerlendirmesinin haklı olduğunu akıllara getirmektedir.

3.2.6. Rasûlullah’ın Ayakta Bevlettiği Rivayetine Muhalefetinden Dolayı Eleştirilmesi

Hz. Âişe’nin tenkid ettiği rivayetlerden biri de Rasûlullah’ın (s.a.s) ayakta bevl ettiğine dair nakledilen haberdır. Hz. Âişe, kendi müşahedesine ters olduğu için Rasûlullah’ın (s.a.s) ayakta bevlettiğine dair rivayetlerin hatalı olduğunu iddia ederek bu rivayet(ler)i nakledenlere itibar edilmemesi gerektiğini şöyle ifade etmektedir: “Her kim size Rasûlullah’ın (s.a.s) ayakta bevlettiğini haber verirse onu tasdik etmeyin! Çünkü Rasûlullah’ın (s.a.s) oturarak bevlettiğini gördüm.”⁵⁴⁴ Bu rivayetin başka bir tarikinde ise: “Her kim sana Rasûlullah’ın (s.a.s) ayakta bevlettiğini anlattırsa onu tasdik etme! Çünkü Rasûlullah’a (s.a.s) Kur’ân indirildikten bu yana ayakta bevl etmemiştir” dediği rivayet edilmektedir⁵⁴⁵.

Hz. Âişe’nin bu rivayetine Süfyan es-Sevrî’nin (ö. 161/778) “Erkekler bu olayı Hz. Âişe’den daha iyi bilir” diyerek tepki verdiği ve Hz. Âişe’yi tenkid ettiği nakledilmektedir⁵⁴⁶.

Hz. Âişe’nin itirazına sebep olan rivayet ise Ebû Huzeyfe’nin “Rasûlullah (s.a.s) bir topluluğun çöplüğüne geldi ve orada ayakta bevletti”⁵⁴⁷ şeklinde naklettiği rivayettir. Fakat Hz. Âişe’nin tenkid ettiği ve Rasûlullah’ın (s.a.s) bir fiilini haber veren bu rivayet, Ebû Huzeyfe dışında başka sahabiler tarafından da nakledilmiş olup, Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birçok müellif tarafından da tahrir

⁵⁴³ Ahmed b. Hanbel, XXXXII, 466.

⁵⁴⁴ İbn Mâce, Tahâret, 14.

⁵⁴⁵ İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, III, 892; Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 495.

⁵⁴⁶ İbn Mâce, Tahâret, 14.

⁵⁴⁷ Abdürrezzâk, I, 193; İbn Mâce, Tahâret, 13; İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *Sahihu İbn Huzeyme*, Thk. M. Mustafa el-A’zâmî, Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut trs, I, 35; İbn Hibbân, *Sahih*, IV, 272.

edilmiştir. Rivayetin sıhhatine dair herhangi bir zayıflığın olmadığı kanaatine de varılmıştır⁵⁴⁸.

Hâkim de (ö. 320/932) *Müstedrek*'inde sahih olduğuna işaret ederek Ebû Hüreyre'den Ebû Huzeyfe'nin haberini destekleyecek şöyle bir rivayet nakletmektedir: “*Rasûlullah (s.a.s) dizinin iç tarafından oluşan bir yaradan dolayı ayakta bevletmiştir*”⁵⁴⁹.

Hâkim daha sonra Hz. Âişe'nin “*Allah'a yemin olsun ki hiçbir kimse Rasûlullah'a (s.a.s) Kur'ân indirildikten bu yana onun ayakta bevlettiğini görmemiştir*” rivayeti verdikten sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “*Bu hadis, Şeyhayn'ın şartlarına göre sahih olmakla birlikte Şeyhayn bunu tahriç etmemiştir. Bana göre bunun sebebi ise Hz. Âişe'den nakledilen bu rivayetin, üzerinde ittifak ettikleri Ebû Huzeyfe'nin hadisine muhalif olduğunu görmeleridir*”⁵⁵⁰.

Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğine yönelik rivayetlerin reddedilmesine karşı çıkınlardan İmam Şafî'nin şöyle dediği nakledilmektedir: “*Araplar, bel ağrısının tedavisi niyetiyle ayakta bevlediyordu. Dolayısıyla muhtemelen Rasûlullah (s.a.s) o sıralar bel ağrısının tedavisi için ayakta bevletmiştir.*”⁵⁵¹

Tahâvî ise *Şerhu Me'âni'l-Âsâr* adlı eserinde ilgili rivayetleri verdikten sonra şöyle değerlendirme yapmaktadır: “*Ebû Huzeyfe'nin 'Rasûlullah (s.a.s) bir topluluğun çöplüğüne geldi ve orda ayakta bevletti'* rivayetini kabul etmek, Âişe'nin ‘*Her kim sana Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğini anlattırsa onu tasdik etme! Çünkü Rasûlullah'a (s.a.s) Kur'ân indirildikten bu yana ayakta bevletmemiştir.*’ rivayetini kabul etmekten daha evladır. Çünkü Âişe'nin bu rivayeti, Rasûlullah'a (s.a.s) necasetten korunma ile ilgili ayet nazil olduktan sonra ve ondaki titizliği gördükten sonra naklettiği bir rivayettir. Ebû Huzeyfe ise bu rivayeti, ayet nazil olduktan sonra Medine'de rivayet etmiştir. Buradan anlaşılıyor ki kişi necasetten emin olabilirse ayakta bevletmesinde bir sakınca yoktur. Ayrıca Âişe'nin

⁵⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 282, Buhârî, Vudû', 62; Müslim, Tahâret, 73; Tirmizî, Tahâret, 9; İbn Mâce, Tahâret, 13; İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, I, 35; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 290; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 165.

⁵⁴⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 290.

⁵⁵⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 295.

⁵⁵¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 164.

Rasûlullah'ın (s.a.s) oturarak bevlettiğini söylemesi ayakta bevletmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü o sırada Rasûlullah'ın (s.a.s) oturarak bevlettiğini görmüş olabilir. Bundan dolayı Rasûlullah'ın (s.a.s) bir vakitte oturarak bevletmesi caiz olduğu gibi başka bir vakitte ayakta bevletmesi de caizdir. Kaldı ki Rasûlullah'tan (s.a.s) ayakta bevletmeyi kerih gördüğüne dair hiçbir şey nakledilmemiştir. Bilakis ashabından birden fazla kişiden Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğine dair rivayetler nakledilmiştir⁵⁵².

Sonuç olarak Hz. Âişe, tenkid edip tastik etmediği Ebû Huzeyfe'nin rivayetinden dolayı tenkidlere maruz kalmıştır. Ebû Huzeyfe'nin nakletmiş olduğu rivayetin ise hatalı olmadığı belirtilmiştir. Kaldı ki aralarında Hz. Ömer, Hz. Ali, Sa'd b. Ubâde, Ebû Hüreyre gibilerinin bulunduğu bir kısım sahâbenin de ayakta bevlettiği nakledilmiştir⁵⁵³.

Kanaatimizce de Hz. Âişe, Rasûlullah'tan (s.a.s) müşahede ettiği durumdan dolayı Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevledeceğine dair diğer olasılığı hiç düşünmemiş ve Ebû Huzeyfe'nin rivayetinden dolayı “*Her kim sana Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğini anlatırsa onu tasdik etme!*” diyerek kendi görüşünün haklılığını dile getirmiştir. Ancak Hz. Âişe'nin rivayetini destekleyecek başka bir rivayete rastlanılmamaktadır. Bundan dolayı, rivayetlerden edinilen bilgilere göre Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevletmesinin sebeplerini şöyle sıralamak mümkündür.

- a. Dizinin iç tarafından oluşan bir yaradan dolayı ayakta bevletmiştir⁵⁵⁴.
- b. Bel ağrısının tedavisi amacıyla ayakta bevletmiştir⁵⁵⁵.
- c. Kavmin çöplüğüne vardığında müsait bir yer olmadığından zaruri olarak ayakta bevletmiştir⁵⁵⁶.
- d. Nadir de olsa bir maslahattan dolayı ayakta bevletmiştir⁵⁵⁷.

Buradan da anlaşıldığı üzere Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevletmesi, onun sürekli yaptığı bir sünnet değil bilakis bir sebebe binaen yaptığı bir fiildir. Zaten

⁵⁵² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, IV, 267.

⁵⁵³ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsannef*, I, 115-116.

⁵⁵⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 290.

⁵⁵⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 164.

⁵⁵⁶ Abdürrezzâk, I, 193; İbn Mâce, Tahâret, 13;

⁵⁵⁷ Şemsuddîn el-Birmâvî, *el-Lâmi'u's-Sabîh bi Şerhi'l-Câmi's-Sahîh*, Thk. Nuruddîn Tâlib, Dâru'n-Nevâdir, Suriye 2012, II, 310.

Zerkeşî'nin de belirttiği gibi Hz. Âişe'nin rivayeti bir işi sürekli yapmaya delalet eden kâne sığası ile nakledilmiş, Ebû Hüzeyfe'nin rivayetinde ise bu kayıt yer almamıştır. Bu da Rasûlullah'ın (s.a.s) bu fiili bir kere de olsa yaptığını göstermektedir⁵⁵⁸.

3.2.7. 'Kedi Hadisi'ne İtirazı Sebebiyle Eleştirilmesi

Hz. Âişe'nin algısına ve kanaatine aykırı geldiğinden dolayı tenkid ettiği rivayetlerden biri de Ebû Hüreyre'nin naklettiği; ölünceye kadar eziyet edilen kediden dolayı verilecek cezayı anlatan rivayettir.

Kaynaklarda, rivayeti nakledenlerden Alkame'nin şöyle dediği yer almaktadır: “Biz bir gün Hz. Âişe'nin yanındaydık. Derken içeriye Ebû Hüreyre girdi. Hz. Âişe ona, ‘Bir kadın, bağlayıp doyurmadiği ve sulamadığı kediden dolayı azap gördü.’ diye hadis rivayet eden sen misin?’ dedi. Ebû Hüreyre, ‘O hadisi ondan (yani Rasûlullah’tan) duydum.’ dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe ‘Sen o kadının kim olduğunu biliyor musun? O kadın, öyle yaparken aynı zamanda kâfir idi. Çünkü mü'min bir kimse Yüce Allah’a, bir kedi yüzünden azap edilmeyecek kadar sevgilidir. Bu nedenle Rasûlullah’tan (s.a.s) hadis rivayet ederken nasıl rivayet ettiğine iyi bak.’”⁵⁵⁹.

Görüldüğü üzere Hz. Âişe, kediden dolayı insana azap edilemeyeceğini söyledikten sonra azap edilen kadının Müslüman olmadığından dolayı azaba duçar olduğunu ve Ebû Hüreyre'nin, naklettiği rivayeti iyi belleyemediğini iddia ederek karşı çıkmaktadır. Ancak Ebû Hüreyre'nin hadisi iyi belleyemediği iddiasına yönelik bu itiraz karşısında ilgili rivayetlere bütüncül olarak bakıldığında Yusuf el-Karadâvî'nin de belirttiği gibi, isabetli olmadığı görülmür. Zira Ebû Hüreyre konuyla ilgili rivayetinde tek kalmamıştır⁵⁶⁰. Bilakis konuyla ilgili Câbir b. Abdillah, Esmâ bnt. Ebû Bekir, Abdullah b. Amr'dan da Ebû Hüreyre'nin rivayetini destekleyen

⁵⁵⁸ Zerkeşî, *el-İcâbe* (Arapça), 270.

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, XVI, 424; Tayâlisî, *Musnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, IV, 28; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 191; Heysemî, *Keşfu'l Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr*, IV, 188; İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshâk b. Mûsâ b. Mihrân el-İsbehânî, *Tarihu Esbehân*, Thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1990, II, 154.

⁵⁶⁰ Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (trc. Bünyamin Erul), Nida Yay. İstanbul 2014,160.

rivayetler nakledilmiş fakat hiçbir rivayette, azap edilen kadının kâfir olduğu belirtilmemiştir⁵⁶¹.

Buhârî ve Müslim'in *Sahihler*'inde, Darimî'nin *Müsned*'inde ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde ise Abdullah b. Ömer'den (r.a.) nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Bir kadın, bir kedi yüzünden azaba uğratıldı. Çünkü aklıktan ölünceye kadar kadın onu hapsetti. Bundan dolayı da cehenneme girdi. Allah ona şöyle buyurdu: ‘Kediyi hapsettiğinde onu ne doyurdun ne suladın ne de onu serbest bıraktın ki yeryüzündeki haşerelerden yesini!’”*⁵⁶².

Rivayet ile ilgili Nevevî, Kadî İyâz'ın (ö. 544/1149) “Kadın, kâfir olduğundan dolayı azap göreceğine hamlolunur.” dediğini naklettikten sonra bu görüşün isabetli olmadığını, doğru olanın ise ‘Hadiste de açıkça belirtildiği üzere kadına, kediyi ölünceye kadar ısrarla hapsederek işkence ettiği için azap edildiği; çünkü küçük günahlarda ısrarın onu büyük günah yapacağını’ belirttikten sonra ‘hadiste kadının kafir olduğunu dair herhangi bir işaret olmadığı’ni ifade etmektedir.⁵⁶³

Muasır âlimlerden Yusuf el-Karadâvî de konuyla ilgili rivayetleri verdikten sonra şöyle değerlendirme yapmaktadır: *“Mü'minlerin annesi Âişe, Ebû Hüreyre'nin Rasûlullah'tan (s.a.s) işittiği hadisin metnini, iyice belleyemediği zannıyla reddetmiştir. Âişe'nin delili, bir kediden dolayı mü'min bir kimseye azap edilmesini çok görmesidir. Çünkü Allah katında mü'min, konuşmayan bir hayvan yüzünden cehenneme atılmayacak kadar değerlidir”*⁵⁶⁴.

*“Allah, Âişe'yi bağışlasın! O, burada çok önemli bir şeyden gafil davranmıştır. O da yapılan işin gösterdiği şu husustur: Aklıktan ölünceye kadar kediyi hapseden kadının kalbinin donuk olmasına, Allah'ın zayıf yaratıklarına karşı katılığına ve merhamet ışıklarının kalbine girmediğine dair açık bir delildir. Cennete ise ancak merhametli olan kimseler girer. Allah ancak merhametli olan kimselere merhamet eder. Eğer o kadın, yerdekilere merhamet etseydi, yüce Allah da ona merhamet ederdi”*⁵⁶⁵.

⁵⁶¹ Ahmed b. Hanbel, XI, 374, XXIII, 261; Buhârî, Müsâkât, 10; Müslim, Kûsûf, 9; Nesâî, Kûsûf, 20

⁵⁶² Buhârî, Müsâkât, 10; Müslim, Selâm, 151; İbn Hibbân, *Sahih*, II, 305; Dârimî, Rikâk, 93.

⁵⁶³ Nevevî, VI, 207-208.

⁵⁶⁴ Karadâvî, 159.

⁵⁶⁵ Karadâvî, 160.

Kuşkusuz bu konudaki rivayetler incelendiğinde insanî değerler açısından İslam için bir övünç kaynağı sayılması gerekmektedir. Öyle ki söz konusu rivayetlerde her canlıyı gözetmekten dolayı ecir verileceği anlaşılmaktadır⁵⁶⁶.

3.3. HZ. ÂİŞE’NİN SİYASÎ HAYATINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Hiz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s) döneminde siyaset sahnesinde neredeyse hiç görülmemiştir. Ancak kendisinin de rivayet ettiği üzere kura sonucu Rasûlullah (s.a.s) ile bazı seferlere katılmıştır. Yine Rasûlullah (s.a.s) ile Müslüman kadınlar arasında ailevî sorular hususunda aracılık yapmıştır⁵⁶⁷. Bunun dışında Rasûlullah (s.a.s) döneminde siyasî olarak aktif rol aldığı pek söylenilemez.

Rasûlullah’ın (s.a.s) vefatından sonra da ilk iki halife döneminde siyasi hadiselere müdahil olmamıştır. Genel olarak Hiz. Ebû Bekir ve Hiz. Ömer ile münasebeti karşılıklı olumlu bir zeminde devam etmiştir⁵⁶⁸.

Ancak Hiz. Osman dönemine gelince, diğer bir takım sahâbe gibi o da halifenin bazı icraatlarından rahatsız olmuş ve siyasî bir takım tasarruflarda bulunmuştur. Bu tasarrufları sebebiyle kendisine yöneltilen tenkidler sebebiyle Hiz. Osman dönemi üzerinde durmak faydalı olacaktır.

3.3.1. Halife Hiz. Osman’ın Kararlarına Karşı Çıkması Sebebiyle Eleştirilmesi

Hiz. Osman’ın, halifeliğinin ikinci yarısındaki bazı karar ve tasarrufları kendisine karşı ciddi bir muhalefetin oluşmasına neden oldu. Hiz. Âişe, Hiz. Osman’ın bu tasarruflarından dolayı ona karşı oluşan bu muhalefetin başında yer aldı. Halifeliğinin ikinci yarısından sonra Hiz. Âişe’nin, hilafeti boyunca Hiz. Osman’a karşı muhalefet cephesinde olduğu görülmektedir⁵⁶⁹.

Hiz. Âişe’nin, halife Hiz. Osman’ın kararlarına karşı açıkça muhalefet ettiği ve karşılığında tenkid aldığına dair nakledilen rivayetlerden biri şöyledir:

⁵⁶⁶ Mâlik b. Enes, Sıfatü’n-Nebî, 726; Buhârî, Mûsâkât, 10; Ebû Dâvûd, Cihâd, 47; Ahmed b. Hanbel, XIV, 46; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, IV, 311; Karadâvî, 160; krs; Özsoy, *Hadis Tenkidi* 330-334.

⁵⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 353; Buhârî, Şehâdet, 15, Tefsîr, 224, Hîbe, 13; Müslim, Tevbe, 56; İbn Mâce, Nikâh, 47; Dehîl, 86.

⁵⁶⁸ Fayda, “*Âişe*”, II, 202.

⁵⁶⁹ Demirel, *Hiz. Âişe ve Siyaset*, 132; İla, 75.

Bir grup, Hz. Osman'a gelerek Kûfe valisinin sarhoş olarak namaz kıldırıldığını iddia edip şikâyetle bulunurlar. Ancak Hz. Osman, valisini suçlu bulmaz. Bunun üzerine Kûfe'liler Hz. Âişe'nin yanına gelerek durumu anlattıklarında Hz. Âişe: *"Osman hadleri iptal etti ve şahitleri de tehdit etti!"* diye bağırır. Bunun üzerine Hz. Osman da ona hitaben *'Bu işten sana ne! Muhakkak ki sana evinde oturman emredildi'* şeklinde onu tenkid eder. Bu olaydan dolayı bazıları Hz. Âişe'yi haklı bulurken bazıları da *"Kadınların bu gibi şeylere karışmaya hakkı yoktur."* diyerek Hz. Aişe'yi eleştirmişlerdir⁵⁷⁰.

Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın kararlarına müdahil olup ona karşı çıktığı ve bunun sonucunda Hz. Osman tarafından ciddi bir şekilde ikaz edildiğine dair şöyle bir rivayet de nakledilmektedir:

Ebû Ka'b el-Hârisî'nin naklettiğine göre bir ara halife Hz. Osman ile Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657) arasında bir meseleden dolayı sürtüşme meydana gelir, daha sonra halife namaz kıldırılmak için mescide girdiğinde Ammâr'ın yanında toplanıp sohbet ettiği bazı sahâbîleri görür ve dağılmaları için biraz sert davranır. Daha sonra namaz kıldıracağı yere geçer. Tam namaza başlayacakken o sırada bir kadın odasından: *"Ey İnsanlar! Dinleyin!"* diye seslenir. Allah'ın Rasûlullah'a (s.a.s) gönderdiği şeyler hakkında biraz konuştuktan sonra *"Allah'ın emrini terk ettiniz ve O'nun Rasûlüne de muhalefet ettiniz"* gibi bir cümle kullanarak susar. Daha sonra başka bir kadın aynı şekilde konuşur. Çok geçmeden konuşanların Hz. Âişe ve Hz. Hafsa oldukları anlaşılır. Hz. Osman, selam verip namazı tamamladıktan sonra kalabalığa dönerek: *"Bu iki fitneci kadın namazda insanları fitneye sokuyorlar. Bunları ya susturursunuz ya da bana söylemesi helal olan bütün kötü lafları onlara söyleyeceğim!"* şeklinde ağır konuşur. Halifenin bu sözleri bazı sahâbîleri gücendirir, hatta olay sözlü atışmalar yapmaya kadar varır⁵⁷¹.

Hz. Osman, hilafeti sırasında bir kısım sahâbenin yaptığı yanlışlar üzerine onlara sert davranma yetkisini kendisinde buluyordu. Ancak bu durum başta Hz. Âişe olmak üzere bazı sahâbîlerin tepkisini de beraberinde getirmiştir. Hz. Osman'ın bazı kararlarının hatalı olduğunu düşünen Hz. Âişe, her fırsatta sert bir şekilde onu

⁵⁷⁰ Belâzûrî, *Ensâb*, V, 522; Krş; Demirel, *Hz. Aişe ve Siyaset*, 132.

⁵⁷¹ Abdürrezzâk, XI, 354-356; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniyye*, Thk. Komisyon, Dâru'l-Âsime, yrs 2000, XVI, 519; Geniş bilgi için; Demirel, *Hz. Aişe ve Siyaset*, 134.

eleştirmeye çalışmış; bunun karşısında da Hz. Osman'ın kendisine aynı şekilde sert tenkidler yöneltmesine sebep olmuştur. Bu tenkidlerden bir başkası ise şöyledir:

Bir takım olaylar sebebiyle Hz. Osman ile sahâbeden bazılarının arası açılmış, neticede halife Hz. Osman bu sahâbîlere sert davranmıştı. Hz. Osman ile araları açık olan Hz. Âişe bunu duyunca Hz. Osman'ın insanlara konuştuğu bir sırada gelip elinde bulunan Rasûlullah'ın (s.a.s) gömleğini göstererek *“Ey Müslümanlar topluluğu! Bu Rasûlullah'ın (s.a.s) elbisesidir, daha eskimedi; ancak Osman onun sünnetini eskitti”* der. Buna karşılık Hz. Osman da *“Allah'ım, beni kadınların hilelerinden koru, çünkü onların hileleri büyüktür.”*⁵⁷² diye niyazda bulunur.

Hz. Âişe, kararlarına karşı memnun olmadığı Hz. Osman ile halifeliği boyunca birçok kez karşı karşıya gelmiştir. Hatta Hz. Âişe'nin civar beldelere mektuplar yazarak halkı Hz. Osman'ın hilafetine karşı isyana teşvik ettiği bile nakledilmiştir⁵⁷³.

Hz. Osman'a karşı oluşan muhalefet şiddetlenip evi muhasaraya alındığında Hz. Âişe, Mekke'ye gidip hac görevini yerine getirmek için hazırlıklar yapar. Bunun üzerine, Hz. Âişe'nin halk üzerindeki etkinliğinin farkında olan Mervân b. Hakem, birkaç kişi ile beraber Hz. Âişe'nin yanına gelerek: *“Ey Mü'minler'in annesi! Gördüğün gibi Müminlerin emiri kuşatma altındadır, keşke kalsan da senin insanların yanındaki makamın sebebi ile belki Allah bu belayı defeder.”* şeklinde ricada bulunurlar. Ancak Hz. Âişe tüm hazırlıklarını yaptığını, kalamayacağını kararlı bir şekilde belirtince Mervân, bir şiir ile Hz. Âişe'yi eleştirir. Bunun üzerine Hz. Âişe şöyle cevap verir: *“Bana şiirle temsil getiren kişi! Sen ve senin arkadaşının (Osman) ayağında değirmen taşı olduğu halde denizde olmanızı isterdim”*⁵⁷⁴.

Başka bir rivayette ise Mervân, Hz. Âişe'nin gitmesini engellemeye çalışmış ve hazırlıklar için harcadığı malı misliyle temin edebileceğini belirtince ise Hz. Âişe şöyle cevap vermiştir: *“Sanki senin arkadaşın hakkında düşündüklerimde şüphe*

⁵⁷² Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb, *Târihu'l-Ya'kubî*, Thk. Martijn Theodoor Houtsma, Matbaatu Brill, Leiden (Hollanda), 1883, II, 204.

⁵⁷³ İbn Arâbî, Ebûbekir b. el-Arâbî el-Mâlikî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, Thk. Muhibbuddîn el-Hâtib, Mektebetu's-Sünne, Kahire 1991, 142. Ancak bu mektupların Hz. Âişe'nin adına yazıldığı da bildirilmektedir.

⁵⁷⁴ İbn Sa'd, VI, 36-37.

*ettiğimi mi zannediyorsun? Allah'a yemin olsun ki onun çuvalarımdan bir çuval içine koyulmuş olmasını ve onu denize atmak için taşıyabilmeyi isterdim*⁵⁷⁵.

Bir başka rivayette ise Hz. Âişe, Hz. Osman'ın tavsiyelerine sinirlenmiş, Mekke'ye gitmek için hazırlıklarını yaptığı sırada: “*Öldürün na'sel'i, Allah da na'sel'i öldürsün!*” diyerek Hz. Osman'a olan tepkisini dile getirmiştir⁵⁷⁶.

Hemen belirtmek gerekir ki mezhep taassubu ile sahâbe hakkında direk ithamlarda bulunan bazı tarihçilerin haberlerine ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü kendi mezhep veya fırkalarının çıkarları adına batini yorumlar, tefsirler ve uydurma haberler kullandıkları bilinen bir gerçektir.

3.3.2. Halife Hz. Ali'ye Muhalefeti Sebebiyle Eleştirilmesi

Hz. Osman şehit edildikten sonra Müslümanlar arasında kimin yeni halife olacağı hususunda tartışma çıkmıştır. Öteden beri halifelik makamını kendisinin idare edebileceğini düşünen Hz. Ali'nin artık karşısında güçlü bir aday da yoktur.⁵⁷⁷ Bunun için Müslümanların bir kısmı onun halife olmasını istiyorlardı. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Hz. Ali bu iş için aceleci davranmamış sahâbeden ileri gelenlerin görüşlerini de almak istemişti. Bir grup Müslüman da gelerek kendisinden başka halifelik makamına layık başka bir kimsenin olmadığını belirterek halife olmasını ondan istemişlerdi. Medine'de bulunan isyancılar da halifenin kimliği hususunda görüş birliği sağlanmayınca, Medineliler'in seçecekleri yeni halifeye kendilerinin de bağlı olacaklarını bildirmişlerdi. Nihayetinde Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra halifelik makamına geçen dördüncü halife olmuştur⁵⁷⁸.

Bu sırada hac farızasını yerine getirmiş ve Mekke'den Medine'ye doğru yol alan Hz. Âişe, Halife Osman'ın şehit edildiğini, onun yerine Hz. Ali'nin halife olduğunu yolda karşılaştığı Talha ve Zübeyr'den öğrenir. Kendisine Medine'nin durumunu şöyle açıklarlar: “*Biz Medine'den kaçıyoruz. Oradaki ayak takımından,*

⁵⁷⁵ Ya'kubî, II, 204.

⁵⁷⁶ Fahrüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Amr, *el-Mahsûl*, Thk. Tahâ Câbir Feyyâd el-'Alevânî, Müessesetu'r-Risâle, yrs 1997, IV, 343. Konu hakkında geniş bilgi için bkz: Mustafa Günal, *Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*, İnsan Yay. 2014, 78-81.

⁵⁷⁷ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî, Dâru'l-Kütübi'l-Arâbî, Beyrut 1997, II, 570; Akbulut, 171.

⁵⁷⁸ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, Nşr. Dâru't-Türâs, Beyrut 1967, IV, 427; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 553-556; Krş. Akbulut, 168.

Bedevîlerden kaçıyoruz. Geride bıraktıklarımız şaşırılmışlar. Ne bir hakkı tanıyor ne bir batıla karışıyor ne de kendilerini müdafaa edebiliyorlar"⁵⁷⁹.

Ayrıca Hz. Ali'ye zorla biat ettiklerini ve bu biatlarından da vazgeçtiklerine dair rivayetler nakledilmektedir⁵⁸⁰. Burada dikkat çeken nokta ise daha sonra Hz. Ali'ye karşı Hz. Âişe ile birlikte hareket edecek olan Talha ve Zübeyr'in, Hz. Ali'ye ilk biat edenlerden olduklarına dair rivayetlerin olmasıdır⁵⁸¹.

Bu olaylar üzerine Hz. Âişe: *"Allah'a yemin olsun ki Osman mazlum olarak öldürüldü. Kesinlikle onun kanını talep edeceğim!"* diyerek Mekke'ye geri döner. Bu sırada orada bulunan Abd b. Ebî Seleme, Hz. Âişe'ye hitaben: *"Niye böyle diyorsun! Allah'a yemin olsun ki Osman'a karşı ilk karşı gelenlerden birisi sensin. Ayrıca onun öldürülmesi için 'Na'sel'i öldürün, çünkü o kâfir olmuştur!' diyordun"* diye cevap vererek Hz. Âişe'nin bu durumunu bir şiirle tenkid etmiştir⁵⁸². Bunun üzerine Hz. Âişe'nin de: *"Evet, öyle demiştim. Ancak şimdi o düşüncelerimden vazgeçtim"* cevabını verdiği nakledilmiştir⁵⁸³.

Bir başka rivayette ise Hz. Âişe, Hz. Osman'ın ölüm haberini alınca ağlayarak *"Osman öldürüldü, Allah rahmet eylesin!"* şeklinde üzülen faillerini kınamaya başlayınca yanında bulunan Ammâr kendisine hitaben: *"Daha dün kadar insanları onun aleyhine kışkırtıyordun, şimdi de ona ağlıyorsun!"*⁵⁸⁴ diyerek Hz. Âişe'nin bu durumu karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir.

Hz. Âişe, Hz. Osman'ın öldürülmesine karşı çıkanlar ve halifenin intikamını almak isteyenlerle birlikte Müslümanlar arasındaki ihtilafa son vermek maksadıyla Basra'ya gitme kararı alır. Etrafında toplananlarla birlikte Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmak ve ümmeti içinde bulunduğu fitneden kurtarmak için Basra'ya hareket

⁵⁷⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, IV, 444; Nedvî, *Sîretu's-Seyyide Âişe*, 169, 174

⁵⁸⁰ Fayda, *"Âişe"*, II, 203; Demircan, *Hz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, 61; Akbulut, 171.

Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye biatlarından vaz geçmelerinin nedenin onların Hz. Ali'den bazı isteklerde bulunması ve Hz. Ali'nin de isteklerini yerine getirmemesi olduğu ve bunun sonucunda Talha ve Zübeyr'in, Hz. Ali'den umre yapmak maksadıyla izin istedikleri rivayet edilmektedir. krş: Taberî, *Târîhu't-Taberî*, IV, 444.

⁵⁸¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, IV, 427-428; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 554; Ya'kubî, II, 206.

⁵⁸² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 570; Fahrüddîn er-Râzî, *el-Mahsûl*, IV, 444.

⁵⁸³ Fahrüddîn er-Râzî, *el-Mahsûl*, IV, 365.

⁵⁸⁴ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-İmâme ve's-Siyâse*, Thk. Ali Şeyrî, Dâru'l-Edvâ', yrs 1990, I, 66.

eder⁵⁸⁵. Bu sırada Hz. Ali, kendisine isyan eden Hz. Muâviye'nin üzerine hareket etmeye hazırlanmaktadır. Ancak Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere Basra'ya hareket ettiklerini haber alınca Hz. Muâviye üzerine gitmekten vazgeçip Basra'ya hareket eder. Hz. Ali yolda iken Kûfe'liler'e gönderdiği mektupla Hz. Osman'ın kanını talep edip Basra'ya hareket edenleri şöyle tenkid eder: *“Olanları işitin, bilin diye size, Osman'ın başına gelenleri haber veriyorum. İnsanlar onu karalarken ben muhacirden biri olarak onu daha fazla memnun ettim, daha az kırdım, kınadım. Talha ve Zübeyr'in onun hakkında en yumuşak teğannileri bile kabaydı. Âişe'den, ona karşı kızgınlıkta bir aşırılık vardı...”*⁵⁸⁶.

3.3.3. Hz. Ali'ye Muhalefet İçin Basra'ya Gitmesinden Dolayı Eleştirilmesi

Hz. Âişe'nin Basra'ya gitme kararını yanlış bulup, onu bu karardan vazgeçirmek isteyenlerin başında Rasûlullah'ın (s.a.s) zevcelerinden Ümmü Seleme gelmektedir⁵⁸⁷. Hz. Âişe beraberindekilerle Basra'ya gidecekleri vakit, Ümmü Seleme'nin kendileriyle beraber Basra'ya gelmesinin gerektiğini söyleyerek, onu da ikna etmeye çalışınca Ümmü Seleme, Hz. Âişe'nin bu hareketinin yanlış olduğunu bir mektupla şöyle anlatmaya çalışmıştır:

“Muhakkak ki sen Rasûlullah (s.a.s) ile ümmeti arasında özel bir bağsın. Sana emredilen örtüne bağlı kalman Rasûlullah'ın (s.a.s) saygınlığının bir göstergesi olacaktır. Kaldı ki Kur'ân seni temize çıkartmış olduğu halde (bir daha) onu açma! Oturmakla emrolunduğun evde sessiz sakin otur! Bu Ümmetin arkasında Allah vardır. Zaten Rasûlullah (s.a.s) senin konumunu belirlemiştir. Sana bir sorumluluk vermek isteseydi verirdi. Muhakkak ki dinin direğinde bir yamulma meydana geldiğinde veya bir çatlama oluştuğunda bunun kadınların eliyle düzeltilemeyeceğini

⁵⁸⁵ Fayda, “Âişe”, II, 203;

⁵⁸⁶ İbn Kuteybe, I, 86; Kehhâle, III, 60; Şerîf er-Radî, (derleyen), *Nehcü'l-Belâğâ*, Thk. Muhammed Abduh, Müessesü'l-Ma'ârif, Beyrut, 1990, 538; krş: Demircan, *Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*, 102.

⁵⁸⁷ Bu konu hakkında Harun Reşid Demirel tarafından yapılan çalışmada (*Hz. Âişe ve Siyaset*, 141) Ümmü Külsûm'u Rasûlullah'ın (s.a.s) eşi olarak tanımlaması, gözden kaçan ve sehven yazılan bir hata olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ümmü Külsûm'un Rasûlullah'ın (s.a.s) kızı olduğu müsellem bir gerçeklik olmakla birlikte, Rasûlullah'ın (s.a.s) zevcelerinden Hz. Âişe'ye bu konu hakkında mektup yazan kişinin Ümmü Seleme olduğu nakledilen bilgiler arasında mevcuttur (Ya'kubî, II, 209-210; İbn Kuteybe, I, 76).

Aynı şekilde Sevda İlâ'nında çalışmasında (*Hz. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasi Hayattaki Rolü*, 88) aynı hataya düştüğü gözlemlenmiştir. İlâ'nın aynı hataya düşmesinin asıl nedeni Demirel'den aldığı bilgiyi iyi tahkik etmediği ihtimali üzerinde durmaktayız.

biliyorsun. Bilakis kadınların cihadı, gözlerini kapamak ve eteklerini toplamaktır (bu işlerden uzak durmaktır). Rasûlullah (s.a.s) senin bir devenin sırtında çöllerde ve dağ eteklerinde bir pınardan diğerine gittiğini görseydi, ona ne diyecektin? Amacının ne olduğunu Allah biliyor. Ayrıca (yarın ahirette) Rasûlullah'a cevap vereceksin. Allah'ın sana farz kıldığı örtüye leke sürerek Allah ve Rasûlullah'ın örtüye verdikleri değeri terkettin! Şayet bana, senin arzuladığın şeyleri yerine getirdikten sonra cennete gir denilse, şüphesiz ki üzerime farz kılınmış örtüye leke sürmekten dolayı Allah ile karşılaşmaktan hayâ ederim. Bunun için (benim sana tavsiyem): evini kendine perde kıl ve bunu, O'na kavuşana kadar muhafaza et. Bu hal üzerinde olduğun müddetçe Allah'a daha çok itaatkâr olursun. Ayrıca evinde oturduğun müddetçe dine daha çok hizmet etmiş olursun. Eğer Rasûlullah'ın (s.a.s) söylediklerini şimdi sana hatırlatmış olsam, yılanın ısırıldığı gibi beni ısırırdın!"⁵⁸⁸.

Ümmü Seleme'nin Hz. Âişe'ye gönderdiği bu mektubun tarihî kaynaklarda mevcut olmasının yanında sözlük mahiyetinde yazılan eserlerde de bulunması bu haberin doğru ve vaki' olabileceğini göstermektedir⁵⁸⁹.

Bu haberi destekler mahiyetteki başka bir rivayette ise: Hz. Âişe Basra'ya gitme kararı aldığında Ümmü Seleme bundan haberdar olmuş ve bunu yapmamasını istemiştir. Ayrıca Basra'ya gitmesi durumunda kendisiyle konuşmayacağını belirtmiştir. Ancak Hz. Âişe Basra'ya gidip (savaştan sonra yenilip) Medine'ye döndüğünde Ümmü Seleme ona: "*Ey laf anlamayan (kadın)! Sana demedim mi?! Ey laf anlamayan (kadın)! Ben seni uyardım mı?!*" diyerek adeta kendisini azarlarçasına sitemde bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır⁵⁹⁰.

Hz. Âişe ve beraberindekiler Basra'ya doğru ilerlerken Sa'îd b. el-Âs (ö. 59/679) ve Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670) onlarla karşılaşır. Sa'îd ve Muğîre, Hz. Âişe'ye nereye ve niçin gittiğini sorarlar, Hz. Âişe de Hz. Osman'ın kanını talep

⁵⁸⁸ İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, Nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1984, V, 66; İbn Kuteybe, I, 76; Ya'kubî, II, 209,210.

⁵⁸⁹ Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî, *el-Ğarîbîn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadis* Thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Mektebetu Mustafa el-Baaz, el-Memleketu'l-Arabîyye es-Su'ûdiyye 1999, III, 880; İbnu'l-Esîr, Mecududdîn Ebu'l-Mübârek eş-Şeybânî, *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadis*, Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut 1979, II, 353.

⁵⁹⁰ Mâverdí, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ali, *el-Hâvi'l-Kebîr*, Thk. Ali Muhammed Mu'viz, 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999, XV, 447; Ebu'l-Bekâ, Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, Thk. Komisyon, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2004, X, 91.

etmek için Basra'ya gideceklerini bildirir. Bunun üzerine Sa'îd, Hz. Âişe'ye *"İşte! Osman'ın katilleri yanındakilerdir"* diye cevap verir. Daha sonra aynı soruyu Mervân b. Hakem'e sorarlar Mervân da aynı cevabı verince Sa'îd b. el-'As, Talha ve Zübeyr'e işaret ederek *"Osman'ı öldürenler, seninle bulunan şu iki adamdır ki bunlar halifeliği kendileri üstlenmek istemekteler"* şeklinde karşılık verir. Daha sonra Muğîre, insanlara seslenerek, bu yola çıktıkları gibi anneleri (Hz. Âişe) ile dönmelerinin kendileri için daha hayırlı olacağını söylemiş, biraz daha nasihatte bulunduktan sonra Sa'îd ile birlikte onlardan ayrıldıkları rivayet edilmektedir⁵⁹¹. Hz. Âişe'nin Basra'ya gitme kararını yanlış bulup onu bu hareketinden dolayı tenkid edenlerden biri de Zeyd b. Sûhândır⁵⁹². Hz. Âişe, Basra yakınlarına geldiğinde Basra'nın ileri gelenlerinden Zeyd b. Sûhân'a, kendilerine Hz. Osman'ın kanını talep etmede yardım etmesi gerektiğini bildiren bir mektup göndermiştir. Buna karşılık Zeyd de şöyle bir mektupla cevap yazmıştır: *"... Muhakkak ki senin emrolunduğun husus ile bizim emrolduğumuz husus farklıdır: Sen evinde oturmakla emrolundun, biz ise fitne olmayana dek insanlarla savaşmakla emrolunduk. Ancak (bakıyorum ki) sen emrolunduklarını terk ettiğin gibi bizi de emroluduklarımızı terk etmemiz için (mektup) yazıyorsun"*⁵⁹³.

Yine Hz. Âişe'nin Basra'ya gelmekle hata ettiğini düşünen, aralarında Hz. Ali'nin Basra valisi olan Osman b. Huneyf gibi Basra eşrafından bazıları; Hz. Âişe'nin yanına gelerek kendisinin yanlış yolda olduğunu, Allah'ın kendisine emrettiği yerde bulunması gerektiğini söyleyerek bu hareketten vaz geçmesini istemişlerdir⁵⁹⁴.

Hz. Âişe ve beraberindekiler Basra'yı ele geçirmek üzereyken, Hz. Ali'nin valisi Osman ile Hz. Osman'ın kanını talep etmek için Mekke'den gelenler arasında durumun kızıştığı bir anda Cârîye b. Kudâme es-Sa'dî, Hz. Âişe'nin yanına gelerek: *"Ey mü'minlerin annesi! Allah'a yemin olsun ki senin buraya gelip bu uğursuz devenin üstünde silahların kızışmasına sebep olman, Osman'ın öldürülmesinden daha kötüdür. Muhakkak ki Allah'tan sana örtünmen (geri kalman) için bir emir*

⁵⁹¹ İbn Kuteybe, I, 82.

⁵⁹² Sahâbî olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte onun Muhadram olduğu söylenmiştir. Ayrıca onun doğru sözlü, ibadete düşkün birisi olduğu nakledilmiştir. Geniş bilgi için bkz; *el-İsâbe*, II, 532.

⁵⁹³ Taberî, IV, 476-477; İbn Abdirabbih, V, 67.

⁵⁹⁴ İbn Abdirabbih, V, 69; İbn Kuteybe, I, 84,87; Kehhâle, III, 43, 46.

vardı; ancak sen bu emre karşı gelerek örtünü yırttın (ve fitneye bulaştın). Senin bu halde savaşa çıktığını gören, muhakkak ki seninle savaşır. Eğer bizim üzerimize kendi isteğiyle geldiyse kendi evine dön, yok eğer bizim üzerimize zorla getirildiyse yardım isteyebilirsin”⁵⁹⁵ deyip onu uyararak nasihatte bulunmuştur.

Netice itibariyle karşı karşıya gelen Hz. Âişe ile Hz. Ali yanlıları arasında çeşitli mektuplaşmalar ve görüşmeler olmuşsa⁵⁹⁶ da araya karışan ve ortamı kızıştıran fitneciler sebebiyle h. 36 senesi Cemâziyelâhir’inde (Aralık 656) Müslümanlar arasında ilk kanlı çarpışma gerçekleşmiştir⁵⁹⁷. Bu çarpışma, Hz. Âişe’nin devesinin hemen etrafında gerçekleştiği için Cemel Vak’ası diye meşhur olmuştur. Hadise, Hz. Âişe yanlılarının kaybetmesiyle sonuçlanmış, Hz. Âişe ve Mervân b. Hakem esir alınmış, Talha ve Zübeyr ise öldürülmüştür⁵⁹⁸.

3.3.4. Cemel Vak’ası’na Katılması Sebebiyle Eleştirilmesi

Başta Hz. Ali ve Rasûlullah’ın (s.a.s) eşi Ümmü Seleme olmak üzere birçok kişi Hz. Âişe’nin Basra’ya gitmesini ve bunun tabii sonucu olarak meydana gelecek kargaşaya katılmasını istemiyorlardı⁵⁹⁹. Bu durumu, Hz. Âişe’ye gerek sözlü gerekse yazılı olarak (mektuplarla) bildirmişlerdi⁶⁰⁰. Ancak Hz. Âişe bu nasihatlere kulak asmayarak Müslümanların arasında var olan kargaşayı yok etmek için doğru gördüğü yolda ısrarla devam etmiş, neticede de Müslüman iki grup arasında meydana gelen savaşta mağlup olmuştur⁶⁰¹. Savaş sonrasında Hz. Âişe, Allah’ın emrini çiğnediğini ve Rasûlullah’ın emanetine sadık kalmadığını düşünen bazı sahâbe tarafından tenkide maruz kalmıştır⁶⁰².

Cemel savaşından sonra halife Hz. Ali, Hz. Âişe’nin Medine’ye dönmesini söylemesi için İbn Abbâs’ı yanına gönderir. İbn Abbâs, Hz. Âişe’nin bulunduğu eve izinsiz girdiğinde Hz. Âişe ona “*Ey İbn Abbâs! İki defa sünneti çiğnedin. İlkinde*

⁵⁹⁵ Taberî, IV, 465; İbn Kuteybe, I, 88; Kehhâle, III, 48-49.

⁵⁹⁶ İbn Kuteybe, I, 90-91; Kehhâle, III, 79-81.

⁵⁹⁷ İbn Kuteybe, I, 96.

⁵⁹⁸ Taberî, IV, 507-509, 535; İbn Kuteybe, I, 97; Nedvî, 180; Fayda, “*Âişe*”, II, 203; Demirel, *Hz. Âişe ve Siyaset*, 145; Demircan, *Hz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, 62.

⁵⁹⁹ İbn Abdirabbih, V, 65, 69; İbn Kuteybe, I, 76; Ya’kubî, II, 209,210.

⁶⁰⁰ İbn Abdirabbih, V, 69; İbn Kuteybe, I, 84,87; Kehhâle, III, 43, 46.

⁶⁰¹ Taberî, IV, 507-509, 535; İbn Kuteybe, I, 97.

⁶⁰² İbn Kuteybe, I, 98; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, XV, 447; Ebu'l-Bekâ, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, X, 91.

izinsiz evime girdin. İkincisinde ise benim iznim olmadan benim eşyalarımın üzerine oturdun” deyince, İbn Abbâs buna karşılık olarak Ahzab sûresindeki ayete telmihle:⁶⁰³ *“Biz sünneti senden daha iyi biliriz. Burası senin evin değil! Senin evin Rasulullah’ın sana bıraktığı ve Kur’an’ın senin içerisinde oturmanı emrettiği yerdir”* diye cevap vererek kendisini böyle bir savaşın içinde bulunmasından dolayı imalı bir şekilde eleştirdiği rivayet edilmektedir⁶⁰⁴.

3.3.5. Cemel Vak’ası’na Katılması Sebebiyle Ehl-i Sünnet Dışı Mezheplerin Eleştirileri

Mu’tezile mezhebinin kurucusu olan Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ile arkadaşı Amr b. Ubeyd (ö. 144/761); Cemel savaşına katılmalarından dolayı aralarında Hz. Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin, İbn Abbâs, Talha, Zübeyr ve Hz. Âişe gibi büyük sahâbîlerin adâletlerinin düştüğünü iddia ederek onları fâsıklıkla itham etmişlerdir. Ayrıca şahitliklerinin de kabul edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu konu hakkında Vâsıl b. ‘Atâ’nın şöyle dediği nakledilmektedir: *“Eğer Ali ve Talha ya da her gruptan iki kişi yanımda şehadet etseler, ben onların ikisinden birisinin fâsık olduğunu bildiğim için şehadetlerini kabul etmem. Çünkü Ali taraftarlarının ve Cemel Savaşına katılan diğer grubun cehennemde ebedî kalacak fâsıklardan olmaları caizdir”* Bu ifadeleriyle Vâsıl, Cemel olayına katılan bütün sahâbenin dolayısıyla da Hz. Âişe’nin adalet sahibi olmadığını iddia ederek onları şiddetle eleştirmiştir⁶⁰⁵. Haricilere göre ise Cemel savaşına Hz. Ali’ye karşı savaşanların hepsi kâfir olmuştur. Çünkü Hz. Ali, Cemel savaşında isyancılara karşı savaştığı için hak üzeredir⁶⁰⁶.

Şia ise Hz. Âişe, Talha, Zübeyr, Muaviye, Amr b. el-‘As ve bunlar ile beraber olan bütün sahâbîleri, Hz. Ali’den hilafeti gasbetmelerinden dolayı şiddetle tenkide tabi tutarlar. Şia; sahâbenin çoğunu yalancı, münafık ve mürted saymakla beraber Selman-ı Fârisî, Ammâr b. Yâsir, Ebû Zerr el-Ğîfârî, Mikdâd b. Esved, Huzeyfe b.

⁶⁰³ Bkz. 33. Ahzâb, 33.

⁶⁰⁴ İbn Abdırabbih, V, 76; Ya’kubî, II, 213.

⁶⁰⁵ Abdulkâhir el-Bağdâdî, Ebû Mansûr et-Temîmî, *el-Fark beyne’l-Fırak*, Nşr. Dâru’l-Afâki’l-Cedîde, Beyrut 1977, 100; Osman Güner, *Ebû Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yay., İstanbul 2008, 21; Nihat Yatkin, *Abdullah İbn Abbâs ve Hadis İlmindeki yeri*, Yayın Evi Yay., Ankara 2012, 115-116.

⁶⁰⁶ Abdulkâhir el- Bağdâdî, 99.

el-Yemân, Ebû Eyyub el-Ensârî, Ebû Said el-Hudrî gibi belirli sahâbileri umumdan istisna ederek, onların güvenilir olduklarını belirtmiştir⁶⁰⁷.

Burada ismi zikredilenlerin dışındaki birçok sahâbînin ise Rasûlullah'ın (s.a.s) vefatından sonra irtidat ettiğini iddia etmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Âişe ve Hz. Ali'nin Cemel savaşında karşı karşıya geldiklerini göz önüne aldığımızda Şia'nın Hz. Âişe'yi adil kabul etmesi imkânsız görünmektedir⁶⁰⁸. Kaldı ki Şia'nın, Cemel savaşına katılan ve Hz. Ali'ye karşı savaşan sahabîleri küfür, zındıklık, zayıfların en zayıfı vb. sıfatlarla vasıfladıkları bilinen bir gerçektir⁶⁰⁹. Bundan dolayıdır ki Şia mensupları mezheplerini, Hz. Ali taraftarları hariç, sahâbenin rivayetlerini red ve inkâr etmek üzerine bina etmişlerdir⁶¹⁰.

Müsteşrikler de Şîiler gibi sahâbîlerin güvenilir kimseler olmadıklarını iddia etmişlerdir. Bu çerçevede Hz. Âişe'nin de menfaatleri doğrultusunda hadis rivayet etmekten kaçınmayacağını ima etmişlerdir⁶¹¹. Onlara göre Hz. Âişe'nin kendisi hadis uydurabileceği gibi, başka sahâbîler de onun adına Rasûlullah'tan (s.a.s) hadis uydurabilmişlerdir⁶¹².

3.4. ŞİANIN HZ. ÂİŞE'YE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLERİ

Şî'a kelimesi sözlükte 'taraf olmak, tâbi olmak, desteklemek, çoğalmak, şâyî olmak' anlamlarına gelen şe-ye-'a kökünden türemiştir. Şî'a kelimesi taraftar, yardımcı, destekleyici, bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup" manasına da gelmektedir⁶¹³.

⁶⁰⁷ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, 269; Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 40.

⁶⁰⁸ Kutluay, İbrahim, *İmâmiyye Şiâsî'na Göre Cerh ve Ta'dil*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012, 193; Erkocaaslan, *Hiz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 218.

⁶⁰⁹ Bakan, Tevhit, *Ashabın Adaleti*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1993, 121.

⁶¹⁰ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, 269.

⁶¹¹ Abbott, 186-187; M. J. Kister, *İlk Dönem İslam Tarihi Üzerine (makaleler)* Der. Ali Aksu, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2014, 36.

⁶¹² Erkocaaslan, *Hiz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 218.

⁶¹³ İbn Münzir, *Lisânu'l-Arab*, VIII, 189; Mustafa ÖZ, "Şîa", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010, XXXIX, 111.

Terim olarak ise Rasûlullah'ın (s.a.s) vefatının ardından devlet başkanlığının (hilafetin) Hz. Ali'ye ve onun soyundan belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade etmektedir⁶¹⁴.

Cemel Savaşı'nın ardından Hz. Ali'nin, karşı taraftan savaşa katılanlara olabildiğince yumuşak ve iyi davranması özellikle Hz. Âişe ile arasında herhangi bir düşmanlık söz konusu olmaması, daha sonra Hz. Ali taraftarlarının da bu konuda olumsuz tavır takmalarını engellemiştir⁶¹⁵. Ayrıca ilk dönem Şî'a'sının bazı âlimlerinin Hz. Âişe'ye dil uzatmanın Rasûlullah'a dil uzatma anlamına geldiğini belirterek bu konuda haddi aşacak şekilde konuşan Şî'a müntesipleri uyardıkları nakledilmiştir⁶¹⁶.

Anlaşıldığı kadarıyla ilk dönem Şî'a'sı Hz. Âişe hakkında hakaretamiz ifadeler kullanmamışlardır. Ancak hicri IV. asra gelindiğinde Şî'a âlimleri tarafından, telif etmiş oldukları eserlerde, yeni bir yaklaşım tarzının hakim olduğu görülmektedir. Bu hareketin temel dayanağı ise sahâbeden Hz. Ali'ye karşı olanların ve ona haksızlık edenlerin hepsinin küfre girdiği iddiasıdır⁶¹⁷. Bu konuda Şî'a'nın iftiralara dayalı sahâbe ve Hz. Âişe algısını kapsamlı olarak derleyen İbnü'l-Mutahhir el-Hillî (ö. 726/1325) olmuştur⁶¹⁸.

Sonraki dönemlere bakıldığında Şî'a, sahâbeye karşı koyduğu sert tavrı aynı şekilde Hz. Âişe'ye de göstermektedir. Hatta denilebilir ki Şî'a'nın sert bir dille en çok tenkid ettiği sahâbenin başında Hz. Âişe gelmektedir. Onun hakkında Şî'a'nın büyük âlimlerinden el-Meclisî (ö. 1110/1698-99 [?]), İmam Ca'fer'in her namazın sonunda Ebûbekir, Ömer, Osman, Âişe ve Hafsâ'ya lanet okuduğunu belirttiikten sonra Şî'a'nın bu sahâbiler hakkındaki görüşünü şöyle bildirir: “Bizim itikadımıza göre (putlardan) Ebû Bekir, Ömer, Osman, Âişe ve bunların arkadaşlarından

⁶¹⁴ Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, Thk. Ahmed Fehmî Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, 144; Şî'a'nın Tarihi Hakkında Geniş Bilgi İçin bkz; İhsan İlahî Zahîr el-Bakistânî, *eş-Şî'a ve Ehli'l-Beyt*, İdâretu Tercümâni's-Sünne, Lahor, trs; Muhammed Câbir, *eş-Şî'atu, el-Cuzûr ve'l-Buzûr*, Merkezu'l-Ebhâsi'l-'Akâ'idî, İnan 2000; el-'Allâme eş-Şeyh Süleymân Zâhir, *Târîhu's-Şî'a Müessesetu'l-A'lâmî*, Beyrut 2002; Kırş: Mustafa ÖZ, “Şî'a”, XXXIX, 111-115; İlyas Üzümlü, “Şî'a”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010, XXXIX, 116-120.

⁶¹⁵ Efendioğlu, 252.

⁶¹⁶ Lâlekâî, Ebu'l-Kâsım Hibbetullâh b. Hasan, *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a* Thk. Ahmed b. Sa'd el-Gâmidî, Dâru Taybe, Riyad, 2003, VII, 1345; Efendioğlu, 253.

⁶¹⁷ Efendioğlu, 253.

⁶¹⁸ Efendioğlu, 254.

sakınmak gerekir. Çünkü bunlar Allah'ın yeryüzünde yaratmış olduğu en şerli mahlûkatlardır. Bu düşmanlardan tam bir sakınma ile sakınmadıkça gerçek iman sahibi olunamaz"⁶¹⁹.

Şî'a'nın sahâbe hakkındaki tutumuna böylece özetle değindikten sonra çalışmada Şî'a'nın sahâbeye yaptığı eleştiriler ve iddialar Hz. Âişe özelinde irdelenecektir. Ancak belirtmek lazım ki bu eleştiri veya iddialar arasında ilmî sayılabilecek olanları seçmek mecburiyetinde kaldık. Çünkü incelediğimiz kadarıyla Şî'a'dan bazı araştırmacıların mezhep taassubu ile hareket ederek ve de ahlak kurallarını aşarak genel olarak sahâbe, özel olarak ise Hz. Âişe hakkında eleştiri veya iddia sayılmayacak bilakis iftira mahiyetindeki sözlerini bu çalışmaya almak, onların iftiralarına ortak olmak anlamına gelecektir⁶²⁰.

3.4.1. Rasûlullah'ı Zehirlediği İddiası

Belkide Şî'a'nın Hz. Âişe'ye yapmış oldukları en önemli tenkid: Hz. Âişe ve Hafsa'nın babaları ile işbirliği yapıp Rasûlullah'ı zehirledikleri ve bu zehirden dolayı Rasûlullah'ın vefat ettiğine dair iddialarıdır⁶²¹.

Şî'a'nın müfessir âlimlerine kaynaklık eden el-Kummî (ö. 307/919) bu iddiaya "Ey Peygamber! Niçin eşlerinin hoşnutluğunu gözeterek Allah'ın helâl kıldığı şeyi kendine haram kılıyorsun? Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir⁶²²..." ayetlerini delil göstererek sebeb-i nüzulünün şu olay olduğunu iddia etmektedir.

"Rasûlullah hanımlarının evlerini sırayla dolaşmaktaydı. (bunun yanında bazen) ailevi ilişki yaşadığı Mariye Kıptîye adında bir cariyesi vardı. Hafsa, Rasûlullah'ın kendisine geleceği günde bir ihtiyacından dolayı evden ayrılmıştı. Rasûlullah Hafsa'nın evine gider ancak onu evde bulamayınca cariyesi Mariye Kıptîye ile Hafsa'nın evinde ailevi ilişkide bulunur. Bu olayı öğrenen Hafsa kızgın bir şekilde: Ey Allah'ın elçisi! Benim günümde ve benim evimde ve benim

⁶¹⁹ Meclisî, el-Allâme Muhammed Bâkır, *Bihâru'l-Envâr*, Thk, Komisyon, Müessesetu'l-A'lâmî li'l-Matbû'ât, Beyrut 2008, XXII, 405; Seyyid Abdullah eş-Şebih, *Hakku'l-Yakîn fî Ma'rifeti Usûli'd-Dîn*, Nşr. Müessesetu'l-A'lâmî, Beyrut 1997, 511-512; Abdulkadir b. Muhammed b. 'Atâ, *es-Sâ'ika fî Nisfi Ebâtîli ve İftiraâti's-Şi'iyye 'alâ Ümmi'l-Mü'minîn Âişe*, Dâru Advâi's-Selefi, Riyâd 2004, 45.

⁶²⁰ Bu konudaki çalışma için bkz: Yâsir el-Habîb, *el-Fâhişe el-Vechu'l-Ahar li Âişe*, Nşr. Hey'etü Huddâmi'l-Mehdî, Wembley/ Londra 2011.

⁶²¹ Sekkâf, 358; Abdulkadir b. Muhammed, 51.

⁶²² 66. Tahrîm, 1-6.

yatağında bunu mu yapıyorsun? şeklinde sitem edince, Rasûlullah utanarak: “Bundan sonra o (Mariye) bana haram olsun”⁶²³ karşılığını vermiştir. Resûlullah (s.a.s) sözlerine devamla: “Sana bir sır vereceğim ancak bunu kimseye anlatırsan Allah’ın ve Meleklerinin laneti senin üzerine olsun” buyurmuş; Hafsa’da tamam deyip ne olduğunu sorunca, Rasûlullah söyle buyurmuştur: “Benden sonra hilafete Ebûbekir ondan sonra da Ömer gelecektir”. Bunun üzerine Hafsa: “Bunu sana kim söyledi.” diye sorunca Rasûlullah da kendisine Allah’ın haber verdiğini belirlemiştir. Ancak Hafsa, aynı gün Âişe’ye giderek bu olayı anlatmış, Âişe’de gidip babası Ebûbekir’e anlattıktan sonra Ebûbekir Ömer’e gidip Âişe’nin kendisine böyle bir şey anlattığını fakat Âişe’nin lafına güvenmediği için bunu Hafsa’ya gidip sormasını istemiştir. Ömer daha sonra Hafsa’ya gidip “Senin Âişe’ye söylediğin haber nedir” diye sorunca Hafsa da Âişe’ye bir şey söylemediğini belirterek red etmiştir. Ömer, Hafsa’ya “Eğer senin dediğin doğru ise bize söyle ona göre davranalım” karşılığını vermiş, Hafsa’da Rasûlullah’ın böyle söylediğini doğrulamıştır. Bunun üzerine dördü birleşip Rasûlullah’ı zehirlemeye karar kılınca tahrir süresinin ilk altı ayeti nazil olmuştur⁶²⁴.

Kummî devamla “Bu ayetlerde Allah, Rasûlüne yanındakilerin kendisini zehirlemeye çalıştıklarını bildirerek onları bu sebepten dolayı tekfir etmesinde bir sakıncanın olmadığını, kendisine destekçi olarak ise Emîrü’l-Mü’min’in (Hz. Ali) olduğunu bildirmiştir”⁶²⁵.

Görüldüğü gibi Kummî’nin bu iddiaları kabul edilebilir bir mahiyette değildir. Zira aklın, tarihi gerçekliğin ve Resûlullah’ın (s.a.s) firasetinin böyle bir şeyin doğru olmasına imkan tanımadığı net olarak ifade edilebilir.

Şî’a’nın ilk dönem önemli muhaddislerinden ve ayrıca önemli müfessirlerinden Ayyâşî (ö.320/932) Hz. Âişe hakkında iddialarını delillendirmek için “Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür

⁶²³ Buraya kadar olan kısım Ehli Sünnet âlimlerinin de Tefsîrlerinde geçmektedir. Ancak daha sonraki kısım Şîi kaynaklarda geçmektedir. Bkz: Taberî, *Tefsîrü’l-Taberî*, XXIII, 83-85; Beyhâki, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 578.

⁶²⁴ Kummî, Ebu’l-Hasan Ali b. İbrahim, *Tefsîru’l-Kummî*, Thk. Es-Seyyid Tayyib Mûsüyyi’l-Cezâirî, Dâru’n-Necef, Irak 1966, II, 375-376; Kâşânî, el-Fayzu’l-Kâşânî Muhammed b. Şah Murtazâ *Tefsîru’s-Saft*, Thk. Hüseyin A’lâmî, Dâru’s-Sadr, Tahran 1994, V, 193; Meclisî, *Bihâru’l-Envâr*, XXII, 581.

⁶²⁵ Kummî, II, 376;

veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?⁶²⁶” ayeti hakkında Hz. Ali’nin bu ayet hakkında Rasûlullah’ın ölmeden önce zehirlendiğini işaret ettiğini rivayet ederek kendi kanaatini şöyle açıklamaktadır: “Bize göre Rasûlullah’ı zehirleyenler, Âişe, Hafsa ve Allah’ın yarattığı mahlûkatın en şerlileri olan babalarıdır⁶²⁷. Ayrıca daha geç dönemde yaşamış önemli Şii müfessir Bahrânî (ö.1107/1695) ise aynı rivayetleri Ayyâşî’den birebir alarip naklederek bu görüşte olduğunu bildirmektedir⁶²⁸.

Ayrıca Şî’a’dan bazı âlimler, Rasûlullah’ın sırrının ne olduğu ve kimin ifşa ettiği hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Ancak Şii âlimlerin ittifak ettikleri ortak nokta Rasûlullah’a karşı suikast girişiminin var olmasıdır⁶²⁹.

Şî’a’nın önemli müfessirlerinden olan Beyâdî, Rasûlullah’ın sırrını Hz. Âişe’nin ifşa ettiğini iddia etmiştir. Böylece kendisinden önce Rasûlullah’ın sırrını ifşa edenin Hafsa olduğunu ifade eden Şii müfessirlerden farklı düşünmüş, konuyu daha da muğlak bir hale getirmiştir⁶³⁰.

Ayrıca Tusterî (v. 283/896), Kaşânî (1091/1670), Şîrâzî (v. 1312/1895) gibi Şii müfessirler ise Rasûlullah’ın sırrını Âişe’nin ifşa ettiğini ve ifşa ettiği sırrın mahiyetinin ise Hz. Peygamber’in Ali’yi kendisinden sonra vasiyet etmesi şeklinde olduğunu iddia etmişlerdir⁶³¹.

Şî’a’ya göre Tahrîm Sûresinin ilk ayetlerinin sebab-i nüzülü şöyledir: Rasûlullah, hac farızasını eda ettikten sonra Mekke’den ayrılırken Ali’ye Allah’ın kendisine verdiği ilim ve irfanı aktarmak için bir akşamını tahsis etmiş ve onu kendisine vâsî kılmıştı. Bundan haberdar olan Âişe Rasûlullah’ın bu sırrını babasına anlatmış babası da Ömer ile anlaşip beraberindekilerle yolda Rasûlullah’ı zehirlenmeyi veya öldürmeyi planlamışlardı. Bunun üzerine Cebrâil söz konusu ayetleri indirmiştir⁶³².

⁶²⁶ 3. Al-i İmrân, 144.

⁶²⁷ Ayyâşî, Ebu’n-Nasr Muhammed b. Mes’ûd, *Tefsîru’l-Ayyâşî*, Thk. Hâşim er-Rasûli el-Mahallâtî, Müessesetu’l-A’lâmî, Beyrut 1991, I, 224.

⁶²⁸ Bahrânî, Seyyid Hâşim el- Bahrânî, *el-Burhân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, Thk. Komisyon, Müessesetu’l-A’lâmî li’l-Matbû’ât, Beyrut 2006, II, 117.

⁶²⁹ Abdulkadir b. Muhammed, 55.

⁶³⁰ Beyâdî, Ebû Muhammed Zeynuddîn Ali b. Yûnus, *es-Sirâtu’l-Mustakîm*, Thk. Muhammed Bakır el-Behbûdî, Mektebetu’l-Mürtedviye, Tahran trs, III, 168; Abdulkadir b. Muhammed, 55.

⁶³¹ Abdulkadir b. Muhammed, 55.

⁶³² Abdulkadir b. Muhammed, 57.

Netice itibarı ile Şîi kaynaklara göre Tahrîm sûresinin ilk ayetleri Rasûlullah'ın zevcelerinden Hz. Âişe ve Hafsa hakkında inmiş ve Rasûlullah'ı (s.a.s) zehirlemek için birlikte kurmuş oldukları tuzaktan dolayı ayetlerde belirtildiği üzere açıkça küfre düşmüşlerdir⁶³³.

İncelendiği kadarıyla Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın babaları ile birlikte Rasûlullah'ı (s.a.s) zehirlemeye kalkıştıkları yönündeki iddia Şî'a nezdinde kabul edilmekle birlikte Rasûlullah'ın ifşa edilen sırrının mahiyeti hakkında ise farklı tefsirlerin olduğu görülmektedir. Ayrıca Şî'a nezdinde kabul edilen bu hadise için Şîi muhaddis ve müfessirlerin iddialarını dellillendirmek maksadıyla ayetlerden çıkmayacak farklı batınî yorumlar ve çeşitli uydurma rivayetlerle temellendirip dellillendirmeye çalıştıkları görülmektedir⁶³⁴.

Hemen belirtmek gerekir ki bazı Şîi müfessirlerin dikkat çekici özelliklerinden biri, mezhep taassubundan dolayı tefsir etmek istedikleri ayet hakkında uydurma denilebilecek rivayetler getirerek tefsir etmeleridir. Böylece müntesiplerini ilgili ayetin sebab-i nüzûlünün anlattıkları uydurma rivayet olduğunu inandırmayı amaçlamaktadırlar⁶³⁵. *es-Sâ'ika fî Nisfi Ebâtîli ve İftiraâtî's-Şî'iyye 'alâ Ümmi'l-Mü'minin Âişe* adlı eseriyle, Şî'a'nın Hz. Âişe'ye yönelik yaptığı eleştirilerini geniş bir şeklid ele alan ve bütün yönleriyle açıklamaya çalışan Abdulkadir b. Muhammed b. 'Atâ'nın bu değerlendirmesini doğrulayacak önemli başka bir nokta ise Tahrîm sûresinin ilk ayetlerinin sebab-i nüzûlü hakkında Hz. Âişe ve beraberindekilerin Rasûlullah'ı (s.a.s) zehirlemeye çalıştıklarından dolayı inmiş olduğu iddiasının Şîi müfessirlerden başka kimsenin zikretmemesidir⁶³⁶. Aslında öteden beri İslam âlimleri dini konularda uydurlamar ürettikleri için Şî'a mezhebi müntesiplerine karşı temkinli yaklaşılması gerektiğinin altını çizmişlerdir⁶³⁷.

Tahrîm sûresinin ilk ayetlerinin sebab-i nüzûlünün Rasûlullah'ın (s.a.s) bir eşinin kendisine şerbet içirmesini haram kılması veya cariyesini kendisine haram kılmasından dolayı indiğini ve buna sebep olanların Hz. Âişe ve Hz. Hafsa oldukları

⁶³³ Kummî, II, 375-378; Ayyâşî, I, 224; Meclisî, XXII, 581; Bahrânî, II, 117.

⁶³⁴ Kummî, II, 375-378; Ayyâşî, I, 224; Meclisî, XXII, 581; Beyâdî, III, 168; krş: Abdulkadir b. Muhammed, 59.

⁶³⁵ Abdulkadir b. Muhammed, 51.

⁶³⁶ Sekkâf, 358.

⁶³⁷ İbn Teymiye, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b Abdilhalîm, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Thk. Muhammed Râşid Salim, Nşr. Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmî, yrs 1986, I, 59-60.

hakkında başta Buhârî'nin *Sahîh*'inde olmak üzere birçok sünni kaynakta rivayetler geçmektedir⁶³⁸. Ancak Şîi kaynaklar dışında hiçbir kaynakta Hafsa'nın Rasûlullah'ın kendisine söylediği Ebû Bekir ve Ömer'in halife olacağına dair sırrı ifşa ettiğine veya Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ın Hz. Ali'yi vâsî kıldığına dair sırrı ifşa ettiğine yönelik herhangi bir bulguya rastlanılmamaktadır⁶³⁹.

Ayrıca İslam âlemi içinde Şî'a dışında hiçbir mezhebin bu ayetlerin Rasûlullah'a (s.a.s) karşı herhangi bir zehirleme veya öldürme için yapılan planları haber vermek için indiğini iddia etmemesi⁶⁴⁰ bu iddianın uydurulmuş olan bir senaryo olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte yukarıda değinildiği gibi Rasûlullah'ın (s.a.s) sırrının ne olduğu ve kimin ifşa ettiği hakkında Şî'a'nın kendi içinde ihtilafa düşmesi bu iddianın uydurulmuş olduğunu güçlendirmektedir⁶⁴¹.

3.4.2. Mâriye el-Kıbtiye'yi Zina Etmekle Suçladığı İçin İfk Ayetinin Nâzil Olduğu İddiası

Nûr sûresinin ilk ayetlerinin ifk olayından sonra Hz. Âişe'nin masumluğunu ifade etmek için indiğini Sünnî kaynaklar bir yana belli başlı Şîi kaynaklarında da ittifakla geçmektedir⁶⁴². Buna karşılık bazı aşırı Şîi müntesiplerine göre söz konusu

⁶³⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 348; Buhârî, Talâk, 8, Nikâh, 103, Eşribe, 10; Müslim, Talâk, 20; Nesâî, Talâk 16; Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, XXIII, 83-85; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 578: Konu daha önce detaylı olarak ele alındığı için tekrar edilmeyecektir. Bkz: 19-23.

⁶³⁹ Abdulkadir b. Muhammed, 65.

⁶⁴⁰ Sekkâf, 364.

⁶⁴¹ Kummî, II, 375-378; Ayyâşî, I, 224; Meclisî, XXII, 581; Bahrânî, II, 117; Beyâdî, III, 168; geniş bilgi için bkz: Abdulkadir b. Muhammed, 51-70.

⁶⁴² Vâkîdî, II, 430; İbn Hişâm, II, 299; Buhârî, Şehâdet, 15, Tefsîr, 224, Hîbe, 13; Müslim, Tevbe, 56; geniş bilgi için Recep, Erkoaslan, *Hiz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Müstalik Gazvesi ve İfk olayı*, Araştırma Yay., Ankara 2016; İsmet, Ersöz, *Kur'an'da İfk Olayı*, Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi], 1988, XXIV, sayı: 1, 47-55; Seyfullah, Kara, *İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum 2001, sayı: 15, 343-382; Ali, Aksu, *İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebeb ve Sonuçları Açısından)*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, VIII, sayı: 1, 1-21; A. Hümeýra, Aslantürk, *Kur'an'ın 'İfk Hadisesi'ni Beyanı Bağlamında İnsanlığa Sunduğu Evrensel Mesajlar*, VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler, 19 Nisan 2004 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi], 2006, 215-238; Kasım, Şulul, *Hiz. Peygamber (A.S.) Döneminde Müslümanların Ahlak İmtihanı İFK (İftira) Hadisesi ve Tahlili*, Adıyaman Uluslararası Safvan Bin Muattal ve Ahlak Sempozyumu, 2013, 100-127; Abdulmuttalip, Arpa, *İFK Hadisesi Müsteşrik R.V.C. Bodley-Sahih Rivayet Arasında Bir arşılaştırma*, Adıyaman Uluslararası Safvan Bin Muattal ve Ahlak Sempozyumu, 2013, 356-370; Ali, Aksu, *İfk Hadisesi ve Sonuçlarının İffet Açısından Değerlendirilmesi*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2013; krş. Tusî, Ebû

ayetlerin Hz. Âişe'nin Mârye'yi zina etmek ile suçladığı için indiğini iddia etmişlerdir⁶⁴³.

Şî'a'nın önemli muhaddiss ve müfessirlerinden Kummî ilgili ayeti tefsir ederken sebab-i nüzûlünü hakkında çeşitli rivayetler verdikten sonra Ehl-i Âmme olarak nitelendirdiği Ehl-i Sünnet'in ilgili ayetin sebab-i nüzulünün Hz. Âişe'nin beraati hakkında indiğini iddia ettiklerini alaylı bir dille ifade etmektedir. Ancak ona göre makbul olan ve Ehl-i Hâss olarak nitelendirdiği Şî'a'nın kabul ettiği görüşe göre ise ilgili ayet Âişe'nin Mâriye'ye zina iftirası atması üzerine inmiştir. Daha sonra buna delil olarak İmam Ca'fer'den şöyle bir rivayet nakletmektedir: “Rasûlullah'ın oğlu İbrahim öldüğünde Rasûlullah buna çok özülmüştü. Bunu gören Âişe Rasûlullah'a hitaben ‘sen niye bu kadar üzülüyorsun?! O senin oğlun değildi ki, o ancak Cüreyc'in oğluydu’ demiştir”⁶⁴⁴.

Konu incelendiği vakit Şîi âlimlerin birçoğu Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı düşmanlık yaptığı iddialarını temellendirmek için bu ayetin ifk hadisesinde Hz. Âişe'ye yapılan suçlamalardan sonra indiğini kabul etmektedirler. Hatırlanacağı üzere ifk olayında Hz. Ali, Rasûlullah'ın (s.a.s) çok üzüldüğünü görünce eğer dilerse Hz. Âişe'yi boşayabileceği ve başka kadınlarla evlenebileceğini söyleyerek onu teskin etmeye çalışmıştır. Şî'a'ya göre Hz. Âişe, Hz. Ali'nin bu tavrından haberdar olunca ona karşı dinmeyecek bir düşmanlık beslemiştir⁶⁴⁵. Ancak konu hakkında yapılan çalışmalarda Şî'a'nın bu iddialarının çeşitli zaviyelerden zayıf veya uydurma olduğu ortaya koyulmuştur⁶⁴⁶.

3.4.3. Rasûlullah'ın Peygamberliğinden Şüphe Ettiği İddiası

Şî'a'nın önemli özelliklerinden birisi de sahâbeyi kötü göstermek için iddia ettikleri konu hakkında Ehl-i Sünnet'e mensup alimlerin eserlerinden alakalı alakasız rivayetler kullanarak iddialarını temellendirmeye çalışmalarıdır. Bunu yaparken ilgili

Ca'fer Muhammed b. Hasan, *et-Tıbyan Fî Tefsîri'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Habîb Kusery el-'Amilî, Mektebetu'l-İlâmi'l-İslâmî, yrs 1989, XII, 200; Sekkâf, 430

⁶⁴³ Hâşimî, Ma'rûfu'l-Huseynî, *Sîretu'l-Eimmeti'l-İsnâ 'Aşar*, Dâru't-Te'âr, Beyrut 1990, I, 391; Sekkâf, 430; Abdulkadir b. Muhammed, 112; Yasin el-Halifâ, *İclâu'l-Hakika fî Sîreti Âişe Dürerü's-Seniyye*, 103.

⁶⁴⁴ Kummî, II, 98-99.

⁶⁴⁵ Tusî, XII, 200; Hâşimî, I, 391; krş: Sekkâf, 430

⁶⁴⁶ Konu hakkında geniş bilgi için bkz: Abdulkâdir b. Muhammed, 111-115; Sekkâf, 431-442.

rivayetin doğruluğu ile ilgilenmedikleri gibi rivayeti bağlamından koparıp alakasız bir şekilde iddialarını temellendirmeye çalışmışlardır⁶⁴⁷. Şî'a'dan bazılarına göre Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (s.a.s) Allah'ın gönderdiği bir Peygamber olup olmadığı hususunda şüphe içinde olup onun Peygamberliğini yalanlamaktaydı⁶⁴⁸.

Bu iddialarını delillendirmek için de şu rivayeti kullanmaktadırlar. “Bir ara Rasûlullah (s.a.s) eşlerinden Hz. Âişe ve Hz. Safiyye ile yolculuğa çıkmışlardı. Hz. Âişe'nin yükü hafif ve devesi gençmiş ancak Hz. Safiyye'nin yükü ağır, devesi yaşlı olduğu için geri kalmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) Hz. Safiyye'nin geri kalmaması için yükünü Hz. Âişe'nin devesine Hz. Âişe'nin yükünü de Hz. Safiyye'nin devesine yüklenmesini istemişti. Bunu gören Hz. Âişe, Rasûlullah'a (s.a.s) ‘Sen kendinin Peygamber olduğunu iddia etmiyor musun? Bu yaptığın adalet mi?’ demiş, orda bulunan Ebû Bekir sinirlenerek Hz. Âişe'ye tokat atmak isteyince Rasûlullah (s.a.s) tebessüm ederek Ebû Bekir'e geri durmasını istemiş ve kıskançlığın gözü kör eden bir haslet olduğunu söylemişti⁶⁴⁹.

Bu rivayetin zayıf olması yanında⁶⁵⁰ Şî'a'nın bu rivayeti taassubiyet duygularıyla istismar ettiği açıktır⁶⁵¹. Bununla birlikte Hz. Âişe'nin bu ifadelerdeki kastının Rasûlullah'ın (s.a.s) peygamberliğini inkâr etmek olmadığı, bilakis kıskançlık duygusuyla kullanmış olduğu bir ifade olduğu açıktır⁶⁵².

3.4.4. Rasûlullah Adına Yalanlar Uydurduğu İddiası

Şîi kaynaklara göre Hz. Âişe'nin rivayet etmiş olduğu hadisler uydurma olup Rasûlullah (s.a.s) adına uydurulan yalanlardan ibarettir. Bunun için rivayetleri makbul değildir⁶⁵³. Şîi âlimlerinden Tüsterî, Hz. Âişe'nin rivayetleri hakkında şöyle demektedir: Âişe'nin rivayetleri babasının rivayetleri gibi fasit rivayetlerdir⁶⁵⁴.

⁶⁴⁷ Sekkâf, 362

⁶⁴⁸ Hürri'l-'Amilî, Muhammed b. Hasan, *Vesâilu's-Şî'a*, Nşr. Müessesetü Al-i Beyt, Kum/İran trs, I, 33 (mukaddime)

⁶⁴⁹ Ebû Ya'lâ, VIII, 129.

⁶⁵⁰ Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe*, Dâru'l-Me'ârif, Riyad 1992, VI, 555.

⁶⁵¹ Sekkâf, 478.

⁶⁵² Sekkâf, 478.

⁶⁵³ Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed b. Ali, *el-Hisâl*, Thk. Ali Ekber el-Ğaffârî, Müessesetü Neşri'l-İslâmî, Kum/ İnan, 1943, 190.

⁶⁵⁴ Tüsterî, Nurullah Mar'âşî, *İhkâku'l-Hakk*, Nşr: Matba'âtu'l-Murtadviye, (Taş baskı), Irak 1857, 360; Geniş bilgi için bkz: Yasîn el-Halîfâ, 124-138.

Esasen Şî'a, başta Halifeler olmak üzere Hz. Âişe, Talha, Zübeyr, Muaviye, Amr b. As ve Hz. Ali'den hilafeti gasbetme konusunda bunlar ile beraber olan bütün sahâbîleri şiddetle tenkide tabi tutup onların mürted makamında olduklarını iddia etmektedirler. Dolayısıyla Şî'a sahâbenin çoğunu yalancı, münafık ve mürted saymakla beraber, sayıları çok az olan belirli Sahâbeyi bunlar arasında istisna ederek güvenilir olduklarını belirtmişlerdir⁶⁵⁵. Yukarıda ismi zikredilenlerin dışındaki birçok sahâbînin ise Rasûlullah (s.a.s) vefatından sonra irtidat ettiğini iddia etmişleridir. Dolayısıyla Hz. Âişe ve Hz. Ali'nin Cemel savaşında karşı karşıya geldiklerini göz önünde bulundurduğunda Şî'a'nın Hz. Âişe'yi adil kabul etmesi imkânsız görünmektedir⁶⁵⁶. Kaldı ki Şî'a'nın, Cemel savaşına katılan ve Hz. Ali'ye karşı savaşan sahâbîleri küfür, zındıklık, zayıflık v.b sıfatlarla vasıfladıkları bilinen bir gerçektir⁶⁵⁷. Bundan dolayıdır ki Şî'a mensupları, mezheplerini Hz. Ali taraftarı hariç bütün Sahâbenin hadislerini red ve inkâr etmek üzerine bina etmişlerdir⁶⁵⁸.

3.4.5. Müslümanlar Arasında Çıkan Anlaşmazlıkların Kaynağı Olduğu İddiası

Tespit edildiği kadarıyla Şî'a'nın Hz. Âişe'ye karşı olan nefretinin haklı ve doğru olduğunu gösterebilmek için türlü türlü yollara başvurmuşlardır. Bunu yaparken daha önce de belirtildiği gibi rivayetleri bağlamından kopararak ilgili kısmı iddialarına mesnet teşkil etmek için kullanmışlardır.

İşte bu duruma örnek olabilecek iddialarından biri ise Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'nin evini göstererek fitnenin kaynağının buradan çıkacağını haber vermesi iddiasıdır. Şî'a müntesiperi bu iddialarını Buhârî ve Müslim'de Abdullah b. Ömer'in naklettiği rivayetler ile delillendirmeye çalışmışlardır⁶⁵⁹. Şî'a'nın bu iddialarına mesned olarak aldıkları rivayetler şu şekildedir:

Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiğine göre "Rasûlullah (s.a.s) bir gün hutbe esnasında eliyle Âişe'nin meskeni tarafını işaret ederek üç defa: 'İşte fitne bu

⁶⁵⁵ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, 269; Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 40.

⁶⁵⁶ Kutluay, 193; Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 218.

⁶⁵⁷ Bakan, 121.

⁶⁵⁸ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, 269; Geniş bilgi için bkz; Abdurrahman b. Sa'd b. Alî eş-Şesserî, *'Akâidu's-Şî'ati'l-İsnâ 'Aşeriyye*, Mektebetu'r-Ridvânü's-Selefî, Mısır 2007.

⁶⁵⁹ İbn Tâvûs, Ebû Kasım Ali b. Mûsâ, *et-Terâifu fî Ma'rifeti Mezâhibi't-Tavâif*, Nşr: Matba'atu'l-Hayyâm, yrs, 1979, 297; Beyâdî, III, 142, 164.

tafaftadır, Őeytânın boynuzunun doğacağı yerdedir⁶⁶⁰ diye buyurmuştur. Ancak bu rivayetin diğer vecihlerinde ise Rasûlullah'ın (s.a.s) eliyle doğu tarafını işaret ettiği görûlmektedir⁶⁶¹.

Bu rivayetin başka bir versiyonunda ise Rasûlullah (s.a.s) Hz. Âişe'nin evinde çıktığı sırada Hz. Âişe'nin evine yœnelik kûfrûn baŐı burdadır diye buyurmuŐtur⁶⁶². Ancak ravî yani İbn Ömer bu rivayetin sonunda olduğu gibi bu rivayetin benzer diğer vecihlerinde de Rasûlullah'ın (s.a.s) kastının doğu olduğunu açıkça belirtmiŐtir⁶⁶³.

Şi'a'nın bu iddiasını ürûtecek başka bir husus ise Rasûlullah'ın (s.a.s) farklı zamanlarda doğu tarafından gelecek fitneden bahsettiğine dair rivayetlerin olmasıdır⁶⁶⁴. Burdan da anlaşıldığı kadarıyla Rasûlullah'ın (s.a.s) kastının Şi'a'nın iddia ettikleri gibi olmadığı bilakis tamamen farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. İŞin garibi Rasûlullah'ın (s.a.s) işaret etmiş olduğu doğu tarafı Şi'a'nın bir mezhep olarak ortaya çıktığı Irak bœlgesini göstermektedir.

3.5. MÜSTEŞRİKLERİN ELEŞTİRİLERİ

İslam dűnyasında *MüsteŐrik* veya *Oryantalist* diye adlandırılan batılı doğubilimci bilim adamlarının İslam dininin çeŐitli alanlarında çalıŐmalar yaptıkları gibi Sahâbiler hakkında da çeŐitli araŐtırmalar yaptıkları bilinmektedir⁶⁶⁵. Ancak bu bilim adamları tarafından sahâbe hakkında yapılan çalıŐmalara bakıldığında bazı yöntem hatalarının olduğu görûlmektedir. Bu yöntem hatalarının baŐında sahâbe dœneminde olan bir olayı kendi yaŐadıkları çevreye göre anlamlandırıp değerlendirmeleri gelmektedir⁶⁶⁶.

Müsteşriklerin sahâbe hanımları arasında en fazla ilgilendikleri isim Hz. Âişe olmuştur. Hz. Âişe'nin hayatını ele almaya çalışan müsteşriklerin yaptıkları

⁶⁶⁰ Buhârî, Humus, 3.

⁶⁶¹ Buhârî, Humus, 3.

⁶⁶² Müslim, Fiten, 16.

⁶⁶³ Müslim, Fiten, 16.

⁶⁶⁴ Bkz: Sekkâf, 509-510.

⁶⁶⁵ Geniş bilgi için bkz: Yücel Bulut, "*Oryantalizm*" *DİA*, TDV Yay, İstanbul, 2007, XXXIII, 428-437.

⁶⁶⁶ Sa'd b. Abdullah b. Sa'd el-Macid, *Mavkifü'l-Müsteşrikîn mine's-Sahâbe*, Dâru'l-Fadîleti li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad 2010, 23.

çalışmalarının ortak yanı; Hz. Âişe'nin siyasi hayatı ve Hz. Âişe'nin başından geçen ifk hadisesine olumsuz yaklaşımları olmuştur⁶⁶⁷.

Hz. Âişe hakkında ilk çalışma yaptığı kabul edilen müsteşrik Aloys Sprenger, eserinde Hz. Âişe'nin hayat hikâyesi ve rivayetleri üzerinde durarak Hz. Âişe'nin bazı rivayetlerinin kendisine aitliği konusunda şüphe etmekten başka bir eleştiri yaptığı görülmemektedir⁶⁶⁸. Esasen Sprenger'in bu iddiasının sonraki müsteşrikler tarafından da kabul edildiği görülmektedir. Nitekim Abbott ve bazı müsteşrikler, Hz. Âişe'nin adeta menfaatleri doğrultusunda hadis rivayet etmekten kaçınmayacağını ima etmişlerdir⁶⁶⁹. Dolayısıyla müsteşriklere göre Hz. Âişe'nin kendisi hadis uydurabileceği gibi, başka sahâbîler de Hz. Âişe'nin adına Rasûlullah'tan (s.a.s) hadis uydurabileceklerini ifade etmişlerdir⁶⁷⁰.

Müsteşriklerden Hz. Âişe hakkında eleştiriler yapan bir başka isim ise Caetani olmuştur. Caetani *İslâm Tarihi* adıyla tercüme edilen eserinde Hz. Âişe'yi ele alırken, muhtemelen Hz. Âişe'nin Rasûlullah'tan (s.a.s) hadis rivayet etmesinden dolayı “çok söz söyleyen, geveze” olarak vasıflamaya çalışmış, siyasi faaliyetlerinden dolayı da “*harîs-ı câh*” yani makam mevki düşkünü olarak tanımlayarak Hz. Âişe'yi karalamaya çalışmıştır⁶⁷¹.

1965 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından neşredilen *İslam Ansiklopedisi* adlı eserde “‘*Âişa bnt. Abî Bekr*” maddesi müsteşrik M. Seligshon tarafından yazılmıştır⁶⁷². Bu maddede M. Seligshon Hz. Âişe'nin hayatını anlatırken büyük ihtimalle eleştirme amacıyla satır aralarında Hz. Âişe'ye tarihi bilgilerle çelişen bazı yakıştırmalar yaptığı tespit edilmiştir. Söz konusu maddede Seligshon, Hz. Âişe'nin başından geçen ifk hadisesine değinirken Hz. Âişe'nin bu olayın oluşması için şartları bilerek organize ettiğine dair izlenim vermekle birlikte ifk olayından sonra Hz. Âişe'nin hasta numarası yaptığını savunmaktadır⁶⁷³. Ayrıca Hz. Âişe'nin masum olduğu hakkında Rasûlullah'ın (s.a.s) tebliğ ettiği ayete rağmen

⁶⁶⁷ Sa'd b. Abdullah, 526.

⁶⁶⁸ Efendioğlu, 270.

⁶⁶⁹ Abbott, 186-187; M. J. Kister, 36.

⁶⁷⁰ Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 218.

⁶⁷¹ Caetani Leone, *İslam Tarihi*, (Trc. Hüseyin Cahit Yalçın) Tanin Matbaası, İstanbul 1926, I, 75, 125; Efendioğlu, 271.

⁶⁷² M. Seligshon, “‘*Âişa bnt. Abî Bekr*” *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, I, 229-230.

⁶⁷³ M. Seligshon, “‘*Âişa bnt. Abî Bekr*”, I, 229.

Rasûlullah'ın (s.a.s) ifk olayından dolayı Hz. Âişe'ye güvenemediğinden daha sonraki seferlere yanında götürmediğini iddia etmektedir⁶⁷⁴.

Seligshon, Hz. Âişe'nin Hz. Ali ile ilişkilerine değinirken Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı özel kını olduğundan dolayı can düşmanı olarak tavsir etmektedir⁶⁷⁵.

Müşteşrikler tarafından Hz. Âişe'ye yapılan eleştirileri en uç seviyeye taşıyan bir başka müşteşrik Lammens'e göre Hz. Âişe, daha Rasûlullah (s.a.s) hayattayken siyasi bir mevki elde edebilmek için bir takım olaylara müdahil olmuş ve Rasûlullah'tan sonra hilafete babası Ebû Bekir'i getirmek için oynanan oyunların kahramanı olmuştur⁶⁷⁶. Lammens'e göre Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s) ile evlenmek istemediği halde evlenmiş ve Rasûlullah'ın (s.a.s) evinde babasının siyasi bir yer edinmesi için onun adına casusluk yapmıştır⁶⁷⁷.

Ancak Lammens'in Hz. Âişe'ye yönelik hem casusluk yaptığı konusundaki iddiası hem de başka konularda yaptığı eleştirilerin veya iddiaların gerçekçi olmadığı ve kaynaklarda delili olmayan bir takım kuruntulardan ibaret bulunduğu anlaşılmaktadır⁶⁷⁸.

⁶⁷⁴ M. Seligshon, “‘Âişa bnt. Abî Bekr”, I, 229.

⁶⁷⁵ M. Seligshon, “‘Âişa bnt. Abî Bekr”, I, 229.

⁶⁷⁶ Efendioğlu, 276-277.

⁶⁷⁷ Efendioğlu, 278.

⁶⁷⁸ Efendioğlu, 280; Müşteşriklerin sahâbe hakkındaki tutumu için Bkz: Sa'd b. Abdullah b. Sa'd el-Macid, *Mavkifü'l-Müşteşrikîn mine's-Sahâbe*, Dâru'l-Fadîle, Riyad 2010; Mehmet Efendioğlu, *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler*, İFAV. Yay., İstanbul 2014.

SONUÇ

Hz. Âişe, keskin zekâsı, güzel konuşması, ilme olan merakı, Kur'ân'ı ve Rasûlullah'ı (s.a.s) en iyi şekilde anlama gayreti gibi vasıflarından dolayı Rasûlullah'ın (s.a.s) yanında müstesna bir yer kazanmıştır. Ayrıca Hz. Âişe dini meseleleri öğrenmek ve öğretmek, fikhî ictihatda bulunmak, bildiklerini İslam'ın yayılması için birçok kişiye öğretmek itibarı ile Rasûlullah'ın (s.a.s) hanımları arasında seçkin bir mevkiye sahip olmuştur.

Hz. Âişe'nin ilim öğrenme arzusu ve gayreti onun birçok ilimde söz sahibi olmasını sağlamıştır. Rasûlullah'ın vefatından sonra (s.a.s) ilk dört halife döneminde ve sonrasında bir âlim olarak ön plana çıkmıştır. Kendisine bir hadis veya bir fetva sorulduğunda tam ve isabetli cevap alınan bir konuma gelmiştir. Zira Hz. Âişe'nin Resûlullah'ın (s.a.s) hadislerini en iyi bilen ve nakleden yedi sahâbeden biri olması onun bu konumunu göstermektedir.

Hz. Âişe, kendisini fıkıh, tefsir ve hadis gibi dinî ilimlerin yanında ayrıca Arap tarihi, ensâb ilmi, câhiliye çağının ictimaî vaziyeti, örf ve âdetleri hakkında geniş bilgi sahibi olarak yetiştirmiştir.

Hz. Âişe'nin sahâbe arasından sıyrılıp mezkûr alanlarda kendisine danışılacak kadar bilgi sahibi olması, onun sadece Arap bilgini sayılan Ebû Bekir'in kızı ile Resûlullah'ın (s.a.s) eşi olmasının neticesi değildir. Bilakis Hz. Âişe'de var olan, zekâ, feraset, ilme iştihak ve merakı gibi özellikler onu sahâbe arasında üstün kılan hususlar olmuştur.

Hz. Âişe'nin sorgulayıcı bir mizaca sahip olmasının yanında, İslam'ın tebliğ ve tebyin eden Resûlullah'ın (s.a.s) eşi ve O'nun en büyük destekçisi olan Ebû Bekir'in kızı olması ister istemez kendisini siyaset meydanında bulmasına sebep olmuştur. Çünkü Mü'minlerin annesi vasfını taşımasından dolayı Müslümanlar kendisinden gerek ilmî gerekse ictimaî konularda fikir ve yardım istemişlerdir. Müslümanların Hz. Âişe'den ictimaî konular için danışmaları ve gerektiğinde yardım istemeleri, onu dolaylı olarak siyasi konulara dahil olmasına sebep olmuştur. Hz. Âişe, ilmî hayatında olduğu kadar siyasî hayatında da önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle Hz. Osman'ın (r.a) şehit edilmesiyle başlayıp Cemal Savaşı ile sonuçlanan siyasi gelişmelerdeki konumu bunu göstermektedir.

Bunlarla birlikte Hz. Âişe, İslam dininin doğru anlaşılması için dinden olmayan adetlere karşı oldukça mücadele etmiştir. Ayrıca Rasûlullah'ın (s.a.s) mirasının sonraki nesillere doğru ulaşabilmesi için önemli ilmî faaliyetlerde bulunmuştur. Öyle ki Onun bilginin doğruluğunu sınamak için kullanmış olduğu yöntemler hala günümüzde geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Bu itibarla İslam tenkid zihniyetinin ortaya çıkmasında, Hz. Âişe'nin bu faaliyetlerinin bir kilit taşı görevi üstlendiği söylenilebilir.

Hz. Âişe, özellikle sünneti sonraki nesillere ulaştırmak için aktarılan rivayetlerde gördüğü yanlışları büyük bir titizlikle düzeltmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Hz. Âişe'nin rivayetlerdeki kusurlardan dolayı sahâbîlere yönelttiği eleştiriler gerek Arap dünyasında gerekse ülkemizde çeşitli ilmi çalışmalara konu olmuştur.

Bütün bunlarla birlikte Hz. Âişe'nin de bir beşer olmasından dolayı gerek ilmî hayatında gerekse siyasî hayatında bir takım hatalı sayılabilecek tutumlar benimsediği kaynaklarda yer almaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki Bir konu veya bir şahıs hakkında yapılan okumalarda sağlıklı bilgi edinmek için bütünlük ilkesi gereğince ilgili konuyu veya şahsı bütün yönleriyle ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda Hz. Âişe'yi konu edinen çalışmalara bakıldığında, genel olarak Hz. Âişe'nin sadece sahâbeye yölettiği tenkidlerinin ele alındığı görülmüştür.

Ancak Hz. Âişe profilinin daha iyi okunması ve tahlil edilmesi için, Hz. Âişe'nin hayatı ve şahsiyeti, ilmî kişiliği ve kendisine yöneltilen uyarılar, eleştiriler ve iddiaları konu edinen bu çalışmayı hazırlamayı uygun gördük. Bu çerçevede Hz. Âişe'ye yönelik sahâbe neslinin ve sonraki nesle mensup alimlerin tenkidleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hz. Âişe'nin, Rasûlullah (s.a.s) ile yaşantısı sürecinde bazı konularda düştüğü yanlışlar karşısında bizzat Rasûlullah (s.a.s) tarafından uyarılarda bulunularak tashih edildiği görülmektedir. Sahâbe dönemine gelindiğinde Hz. Âişe ilmî birikim olarak Rasûlullah'ın (s.a.s) ashâbı arasından sıyrılıp, kendisine her konuda danışılan lider vasıflı sahâbîler arasında yerini almıştır. Bu durumun tabii sonucu olarak Hz. Âişe'nin, gerek ilmî gerekse ictimâî alanlarda Müslümanları ilgilendiren birçok karar verdiği görülmektedir.

Hız. ÂiŖe'nin sahbâbe d6nemindeki ilmî ve siyasî faaliyetlerine bakıldığında bir6ok isabetli karar verdiği g6r6lmektedir. Bunun yanında onun da bir beŖer olmasından dolayı gerek ilmî alanda gerekse siyasî alanda bazı hatalı kararlar verdiğine dair bilgiler kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu noktoda Hız. ÂiŖe'nin hatalı sayılabilecek kararlarının tashihi ise akranı olan sahbâbe tarafından ger6ekleŖtirildiđi g6r6lmektedir. Sahbâbe sonrası d6neme bakıldığında ise Hız. ÂiŖe'nin bazı tasarruflarının yanlıŖ veya hatalı olduğunu belirten islam âlimlerinin olduğu da g6r6lmektedir.

Ayrıca 6teden beri Ŗî'a tarafından sahbâbe hakkında yapılan 6alıŖmalara bakıldığında Rasûlullah'ın (s.a.s) ashabının hi6te hak etmediği iddialara maruz kaldığı g6r6lmektedir. Bu bağlamda Ŗî'a'nın M6sl6man kadınlar arasında en fazla eleŖtirmeye 6alıŖtıkları kiŖi ise Ŗ6phesiz Hız. ÂiŖe olmuŖtur. Ancak Ŗî'a'nın genelde sahbâbe 6zelde ise Hız. ÂiŖe'yi eleŖtirmek i6in kullandıkları arg6manlar incelendiğinde, onların ilmî ger6eklikten uzak temelsiz iddiaların olduğu g6r6lmektedir.

Ayrıca m6steŖrikler tarafından hazırlanan 6alıŖmalarda, bilimsel ahlak kuralları g6z ardı edilerek, genel olarak Sahbâbe, 6zel olarak ise Hız. ÂiŖe hakkında eleŖtiri veya tenkid sayılmayacak; bilakis ilmî ger6eklikten uzak iftira mahiyetindeki bir takım iddialarının olduğu g6r6lmektedir. Aynı Ŗekilde bu iddiaların da kaynaklarda delili olmayan mesnedsiz bir takım kuruntulardan ibaret olduğu ortadadır.

Genel olarak İslam dinini 6zel olarak ise s6nneti tahrif etme 6abasinda olan Ehl-i S6nnet dıŖı mezheplerin ve m6steŖriklerin bu kirli kampanyalarını sahbâbe 6zerinde nasıl ger6ekleŖtirmeye 6alıŖtıklarını ve arg6manlarının ne kadar temelsiz olduğunu g6stermek i6in ilmi 6alıŖmalara ihtiya6 olduğunu d6Ŗ6nmekteyiz. Bundan dolayı 6lkemizde bu t6r 6alıŖmaların daha 6ok yapılması teŖvik edilmelidir. 66nk6 bu konunun 6ok kapsamlı olduğu ve m6stakil 6alıŖmalar gerektirdiği ortadadır.

Sonuç olarak Hız. ÂiŖe'nin hayatı, ilmî kiŖiliđi ve kendisine y6neltilen eleŖtirileri tespit etme hedefinde olan bu 6alıŖmada g6r6lm6Ŗt6r ki, Hız. ÂiŖe hayatının baŖlangıcından son anına kadar İslam dininin sahih bir Ŗekilde sonraki nesillere ulaŖması i6in adeta hayatını feda etmiŖ bir Ŗahsiyettir. Bununla birlikte diğer b6t6n insanlar gibi onun da beŖer olmasından dolayı bazan hataya d6Ŗt6đ6 de

söylenbilir. İslam ilim ahlakı gereği gerek sahâbe gerek sonraki dönem alimleri hata yapan kim olursa olsun hatalarını ortaya koymadan geri durmamıştır. Hz. Âişe de bundan nasibini almış, yapmış olduğu bu hatalar için ehli alimler tarafından tenkid süzgecinden geçirilmiştir. İslam ilim geleneğinin bu yönünün günümüzde de canlılığını koruması gerektiği, ilmi hakikatlerin ancak tenkid zihniyetinin canlı tutulmasıyla ortaya çıkacağı ifade edilebilir. Çünkü Allah Teâlâ'nın da buyurduğu gibi “Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır” (Yûsuf Sûresi, 76).

KAYNAKÇA

- Abdullah Ebû's-Su'ûd, Bedr, *Tefsîru Ümmü'l-Mü'minîn Âişe*, Dâru'l-Alemi'l-Kütüb, Riyad trs.
- Abdulfettah Ebû Ğudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, (çev. Enbiya Yıldırım), Otto Yay. Ankara 2016.
- Abdulkadir b. Muhammed b. 'Atâ, *es-Sâ'ika fî Nisfi Ebâtîl ve İftiraâti's-Şi'iyye 'alâ Ümmi'l-Mü'minîn Âişe*, Dâru Edvâi's-Selefi, Riyâd 2004.
- Abdulkâhir el-Bağdâdî, Ebû Mansûr et-Temîmî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Nşr. Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, Beyrut 1977.
- Abdurrahmân, Aişe Abdurrahman b. Şâtî', *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, Çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1991.
- Abdurrahmân b. Sa'd b. Alî eş-Şesserî, *'Akâidu's-Şi'ati'l-İsnâ'l-'Aşeriyye*, Mektebetu'r-Ridvânî's-Selefi, Mısır 2007.
- Abdurrazzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr es-San'ânî, *el-Musannaf*, Thk. Habîbu'r-Rahmân el- Âzâmî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1983.
- Afgânî, Saîd, *Âişe ve's-Siyâse*, Dâru'Beşâir, 2010.
- Ağırman, Cemal, "Müksirûn" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1997.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Thk. Şuayb Arnaût ve diğr., Müesseetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- Akbulut, Ahmet, *Sahâbe Dönemi İktidar Kavgası*, Otto Yay., Ankara 2015.
- Aksu, Ali, "İfk Hadisesi ve Sonuçlarının İffet Açısından Değerlendirilmesi", *Din ve Hayat (İstanbul Müftülüğü Dergisi)*, İstanbul 2013.
- _____, "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebeup ve Sonuçları Açısından)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2004.
- Âlûsî, Ebu'l-Berekât Nu'mân b. Muhammed, *el-Ayâtü'l-Beyyinât fî 'Ademi Semâ'i'l-Emvât 'alâ Mezhebi'l-Hanefiyyeti's-Sâdât*, Thk. Muhammed Nasiruddîn el-Elbânî, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Beyrut trs..

- Amar Fettâne, “Nakdu Metni’l-Hadîs İnde’s-Sahâbe, es-Seyyidetu Âişe Nemûzecen” *et-Tecdîd*, XVII, (2013), s. 33, 84-118.
- Arpa, Abdumuttalip, “İfk Hadisesi Müsteşrik R.V.C. Bodley-Sahih Rivayet Arasında Bir Karşılaştırma”, *Adıyaman Uluslararası Safvan Bin Muattal ve Ahlak Sempozyumu*, 2013.
- Asımgil, Sevim, *Resulün Hümeysra’sı Hz. Âişe*, İpek Yay., İstanbul 1997.
- Aslantürk, A. Hümeysra, “Kur’ân’ın ‘İfk Hadisesi’ni Beyanı Bağlamında İnsanlığa Sunduğu Evrensel Mesajlar”, VII. Kutlu Doğum Sempozyumu, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2006, 215-238.
- Aşık, Nevzat, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir 1981.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İFAV Yay., İstanbul 2009.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Nşr. Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, trs..
- Ayyâşî, Ebû’n-Nasr Muhammed b. Mes’ûd, *Tefsîru’l-Ayyâşî*, Thk. Haâim er-Rasûli el-Mahallâtî, Müessesetü’l-A‘lamî, Beyrut 1991.
- el-A‘zamî, Muhammed Mustafa, *Menhecu’n-Nakd inde’l-Muhaddisîn*, Mektebetu’l-Kevser, Suudî Arabistan 1990.
- Azimli, Mehmet, “Hz. Aişe’nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı”, *İslâmî Araştırmalar*, 2003, cilt: XVI, sayı, I, 28-37.
- Bahrânî, Seyyid Hâşim el- Bahrânî, *el-Burhân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, Thk. Komisyon, Müessesetü’l-A‘lamî, Beyrut 2006.
- Bakan, Tevhit, *Ashabın Adaleti*, (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Erzurum 1993.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ, *Ensâbu’l-Eşrâf*, Thk. Suheyl Zekkâr, Dâru’l-Fıkr, Beyrut 1996.
- Beyâdî, Ebû Muhammed Zeynuddîn Ali b. Yunus, *es-Sirâtü’l-Müstakîm*, Thk. Muhammed Bakır el-Behbûdî, Mektebetu’l-Mürtedviye, Tahran trs..
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Thk. Muhammed Abdulkadir ‘Atâ, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003.

- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, Thk. Mahfûzurrahman Zeynüddîn ve arkd., Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikme, Medine 2009.
- Bıçen, Esmâ, *Hiz. Âişe'nin Tefsir Metodu Ve Tefsirdeki Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), YYÜSBE, Van 2011.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahih*, Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsırünâsır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut 2001.
- _____, *el-Edebü'l-Müfred*, Thk. Muhammed Nasıruddîn el-Elbânî, Dâru's-Sıddîk, Beyrut 1997.
- Bulut, Yücel, "Oryantalizm" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007.
- Carullah, Musa, *Hatun*, Haz. Mehmet Görmez, Otto Yay., Ankara 2014.
- Caetani Leone, *İslam Tarihi*, Trc. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Matbaası, İstanbul 1926.
- Celâluddîn es-Suyutî, *Aynu'l-İsâbe fi'stidrâki Âişe 'alâ's-Sahâbe*, Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Mektebetu'l-İlm, Kahire 1988.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara 2010.
- _____, *Tefsir Usûlu*, TDV yayınları, Ankara 2012.
- Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Thk. M. Muhammed Tamîr, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2009.
- Cihan Rıfat Fevzî, *es-Seyyide Âişe ve Tevsîkühâ li's-Sünne*, Nşr. Mektebetu'l-Hâneçî, Kahire 2001.
- Coşkun, Selçuk, "Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme)", *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler*, sy. 20, Yaz, 2004, Sayı, XX, 177-196.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Müsnedü'd-Dârimî*, Thk. Hüseyin Selîm Esedü'd-Dârânî, Dâru'l-Müğî, el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye 2000.
- Dehîl, Şeyh Saîd Fâiz, *Mevsuâtu Fıkhi Âişe Ümmi'l-Mü'minîn Hayâtuhâ ve Fıkhuhâ*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1989.

Demircan, Adnan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *H. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.

_____, *Ali-Muaviye kavgası*, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.

_____, *Fitne Kardeşlerin Savaşı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.

Demirel, Harun Reşit, "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. III., Van 2000

Demîrî, Ebu'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, Thk. Komisyon, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2004.

Duman, Zeki, *Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1992.

Dumeynî, Musfir Azmullâh, *Mekâyîsu Nakdi Mütûni's-Sünne*, Riyâd 1984.

Ebûbekir İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fî'l-Ahâdis ve'l-Âsâr*, Thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Mektebetu'r Rüşd, Riyâd 1989.

Ebû Dâvûd, et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd*, Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Mısır 1999.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Dâru'r-Risâletî'l-Alemiyye, Beyrut 2009.

Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.

Ebû Ya'la el-Mevsilî, *Müsned*, Thk. Hüseyin Süleym Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dımaşk 1984.

Efendioğlu, Mehmet, *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler*, İFAV Yay., İstanbul 2014.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ahâdisi'd-Daîfe*, Dâru'l-Ma'ârif, Riyad 1992.

Erkocaaslan, Recep, *H. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, Beyan Yay., İstanbul 2016.

Ersöz, İsmet, “Kur’ân’da İfk Olayı”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1988.

Erul, Bünyamin, “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe”, *İslâmiyât*, III. (2000) sayı: 2, 109-129.

_____, “Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?”, *İslâmî Araştırmalar*, 2006, Cilt, XIX, sayı, IV, 637-649.

Fahrüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Amr, *el-Mahsûl*, Thk. Tahâ Câbir Feyyâd el-‘Alevânî, Müessesetu’r-Risâle, yrs. 1997.

Fayda, Mustafa, “Muhammed b. İshak b. Yesar, Siretu İbni İshak el-Musemmâ bi-Kitabi’l-Mübtedei ve’l-Meb’asi ve’l-Megazî”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXIII, sayı: I, 1979, 537-542.

_____, “Âişe”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1989.

Fenîsân, Su’ûd b. Abdillâh, *Merviyâtü Ümmi’l-mü’minîn Âişe fi’t-tefsîr*, Mektebetu’t-tevbe, Riyad 1992.

Görmez, Hatice, *Hiz. Âişe’nin Tefsir Rivâyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) AÜSBE, Ankara 2006.

_____, “Hane-i Saadetin Bilge Hanmefendisi Hz. Âişe”, *Diyanet İlmi Dergi (Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi)*, 2009, cilt, XXXXV, sayı, 1, 45-56.

Günel, Mustafa, *Hiz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

Güner, Osman, *Ebû Hüreyre’ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2008.

Ğefelî, Fehd b. Muhammed b. Muhammed, *es-Sene’l-Vehhâc fi Sinni ‘Âişe ‘İnde’z-Zevâc*, Dâru’s-Sumay‘î, Riyad 2011.

Hâfız b. Muhammed el-Hakemî, *Menhecü’l-Muhaddisîn fi’n-Nakd*, Dâru’s-Sumay‘î, Riyad 2012.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru’l kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1990.

Hâşimî, Ma’rûfu’l-Huseynî, *Sîretu’l-Eimmeti’l-İsna’l-‘Aşer*, Dâru’t-Te‘âr li’l-Matbûât, Beyrut 1990.

- Hatiboğlu, Mehmed Said, “Hazret-i ÂiŖe'nin Hadis Tenkidciliği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1973, cilt: XIX, 59-74.
- Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî, *el-Ėarîbîn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, Thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Mektebetu Mustafa el-Baaz, el-Memleketu'l-Arabîyye es-Su'ûdiyye 1999.
- Heysemî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali, *Keşfu'l-Estâr 'an Zevâidi'l-Bezzâr*, Thk. Habiburrahman el-A'zamî, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1979.
- _____, *Buğyetu'r-Râid fi Tahkîki Mecmei'z-Zevâid ve Menbei'l-Fevâid*, Thk. Hisâmuddin el-Kudsî, Mektebetu'l-Kudsî, Kâhire 1994.
- Hıfnî, Abdülmün'im, *Mevsuatü Ümmü'l-Mü'minîn ÂiŖe bint. Ebî Bekr*, Mektebetu Medlûbî, Kahire 2003.
- Hürrü'l-'Amilî, Muhammed b. Hasan, *Vesâilu's-Şî'a*, Nşr. Müessesetu Al-i Beyt, Kum/İran trs.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtûbî, *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1992.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî, *el-İkdu'l-Ferîd*, Nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyru 1984.
- İbn Arâbî, Ebû Bekr b. el-Arâbî el-Malikî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, Thk. Muhibbuddîn el-Hâtib, Mektebetu's-Sünne, Kahire 1991.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasan, *Târîhu Medîneti Dimeşk ve Zikru Fadlihâ*, Thk. Amr b. Ėurâme el-Amrevî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- İbn Battâl, Ebu'l-Hasan Alî b. Halef b. Abdîmelik, Şerhu Sahîhi Buhârî, Thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Mekteberu'r-Rüşd, Riyad 2003.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec, *Sifatü's-Safve*, Thk. Ahmed b. Ali, Dâru'l-Hadis, Kahire 2000.
- _____, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser fi 'Uyûni't-Târîh ve's-Siyer*, Nşr. Şeriketu Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1997.
- İbnü'l-Emin, Mahmûd Esaâd Seydişehrî, *İslam Tarihi*, Trc. Önder Avcı, Divan Yay., İstanbul 1983.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târih*, Thk. Ömer Abdusselâm Tedmirî, Dâru'l-Kütübi'l-Arâbî, Beyrut 1997.

_____, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Thk. Ali Muhammed Mu'viz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu'l-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadis*, Thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut 1979.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali, *Tehzibu't-Tehzib*, Nşr. Matbaatü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan 1907.

_____, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Mu'viz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

_____, *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Dâru'l-Meârife, Beyrut 1959.

_____, *el-Metâlibu'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniyye*, Thk. Komisyon, Dâru'l-Âsîmeti li'n-Neşrî ve't-Tevzî', yrs. 2000.

İbn Hazm, *Esmâü's-Sahâbeti'r-Ruvât ve mâ li-Küllü Vâhidi mine'l-Aded*, Nşr. Seyyid Kisrevî Hasen, Beyrut 1992.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, Nşr. Dâiretü'l-Meârifi'l-Osmâniyye, Haydarabad 1973.

_____, *Sahîhu İbn Hibbân*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Sakâ ve ark., Nşr. Şirketü Mektebe ve Matba'âtü Mustafa el-Babî, Mısır 1955.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *Kitâbu't-Tevhîd ve İsbâtu Sifâti'r-Rabb 'Azze ve Celle*, Thk. Abdulazîz b. İbrâhîm eş-Şehvân, Riyâd 1994.

_____, *Sahîhu İbn Huzeyme*, Thk. M. Mustafa el-A'zâmî, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut trs.

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretu İbn İshâk*, Thk. Muhammed Hamidullah, Ma'hedu'd-Dirâsât, Mağrib 1976.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Rûh fi'l-Kelâm âlâ Ervâhi'l-Emvât ve'l-Ahyâ bi'd-Delâili mine'l-Kitâb ve's-Sünne*, Nşr. Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1975.

_____, *Zâdu'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Nşr. Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk. Abdullah b. Abdilmühsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Mısır 1997.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-İmâme ve's-Siyâse*, Thk. Ali Şeyrî, Dâru'l-Edvâ', yrs. 1990.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvînî, *es-Sünen*, Thk. Şuayb el-Arnaûd ve ark., Dâru'r-Risaleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009.

İbn Münzir, Cemâlüddîn Ebu'l-Fadl, *Lisânu'l-'Arab*, Nşr. Dâru Sadr, Beyrut 1993.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Thk. Muhammed Râşid Sâlim, Nşr. Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmî, yrs. 1986.

_____, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, Tahk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Mecmeu'l-Melik Fehd, Medine 1995.

İbn Receb, Zeynuddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman el-Hanbelî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Mahmûd b. Şa'bân b. Abdi'l-Maksûd ve ark., Mektebetu'l-Ğurebâi'l-Eseriyye, Medine, 1996.

_____, *Ahvâlu'l-Kubûr*, Thk. Âtîf Sabır Şâhîn, Dâru'l-Ğaddi'l-Cedîd, Mısır 2005.

İbn Tâvûs, Ebû Kâsım Ali b. Mûsâ, *et-Terâifu fi Ma'rifeti Mezâhibi't-Tavâif*, Nşr. Matba'atu'l-Hayyâm, yrs. 1979.

İdlibî, Salâhuddîn b. Ahmed, *Menhecü Nakdi'l-Metn*, Dâru'l-Feth, Amman 2013.

İhsan İlahî Zahîr el-Bakistânî, *eş-Şî'a ve Ehli'l-Beyt*, İdâretu Tercümânî's-Sünne, Lahor trs.

İla, Sevede, Hz. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasi Hayattaki Rolü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ÇÜSBE, Adana 2007.

İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk b. Mûsâ b. Mihrân el-İsbehânî, *Tarîhu Esbehan*, Thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 1990.

İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, Thk. Abdulğafûr el-Belûşî, Mektebetu'l-Eymân, Medine 1991.

Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", *DİA*, İstanbul 1997.

Kara, Seyfullah, "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2001.

Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Trc. Bünyamin Erul, Nida Yay., İstanbul 2014.

Karataş, Mustafa, *Hadislerin Artması ve Sayısı*, İşaret Yay., İstanbul 2006.

Kâşânî, el-Feydu'l-Kâşânî Muhammed b. Şâh Murtezâ, *Tefsîru's-Sâfi*, Thk. Hüseyin A'lamî, Dâru's-Sadr, Tahran 1994.

Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmü'n-Nisâ fi Âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984.

Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İnsan Yay., İstanbul 2014.

Kister, M. J., *İlk Dönem İslam Tarihi Üzerine (Makaleler)* Derl. Ali Aksu, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014.

Kummî, Ebu'l-Hasen Ali b. İbrahim, *Tefsîru'l-Kummî*, Thk. Es-Seyyid Tayyib Mûsûyyi'l-Cezâirî, Dâru'n-Necef, Irak 1966.

Kutluay, İbrahim, *İmâmiyye Şiâsî'na Göre Cerh ve Ta'dil*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012.

Lâlekâî, Ebu'l-Kâsım Hibbetullâh b. Hasan, *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, Thk. Ahmed b. Sa'd el-Ğâmidî, Dâru Taybe, Riyad 2003.

- Mahmat (Cankat), Emine, *Hız. Âişe'nin Siyasi Olaylardaki Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ 2004.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Thk. M. Mustafa el-A'zâmî, Müessesetu Zâyed b. Sultân, İmârât 2004.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ali, *el-Hâvi'l-Kebîr*, Thk. Ali Muhammed Mu'viz, 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Meclisî, el-Allâme Muhammed Bâkır, *Bihâru'l-Envâr*, Thk. Komisyon, Müessesetu'l-A'lamî, Beyrut 2008.
- Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretu İbn İshâk*, Thk. Muhammed Hamidullah, Ma'hedu'd-Dirâsât, Mağrib 1976.
- Muhammed Câbir, *eş-Şi'atu, el-Cuzûr ve'l-Buzûr*, Merkezu'l-Ebhâsi'l-'Akâ'idî, İnan 2000.
- Müslim, b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabiyye, Beyrut trs.
- Nedvî, Süleymân, *Sîretu's-Seyyide Âişe Ümmi'l-Mü'minîn Râdiya'llâhu Anhâ*, Thk. Muhammed Rahmetullah Hafız en-Nedvî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 2003.
- _____, *İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, Trc. Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul 1978.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, Thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebetu'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Haleb 1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Nşr: Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l-Arabiyye, Beyrut 1973.
- Öz, Mustafa, "Şîa", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010.
- Özcan, Merve, *Kâsım b. Muhammed'in Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, Sakarya 2006.
- Özçelik, Fikret, *Urve b. ez-Zübeyr ve Hadis İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Erzurum 2012.

- Özsoy, Abdulvahap, “Ebû Hüreyre’ye Yönelik İksâru’l-Hadis Eleştirisine Farklı Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi] [İİFD] [EAÜİFD]*, 2014, sayı, 41, 239-255.
- _____, *Hadis Tenkidi Sahâbe ve Tâbiûn Dönemi*, Beka Yay. İstanbul 2016.
- Râmehurmuzî, Hasen b. Abdurrahmân, *el-Muhaddisu’l-Fâsil Beyne’r-Râvî ve’l-Vâ’î*, Thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Dâru’l-Fikr, Kahire 1984.
- Sa’d b. Abdullah b. Sa’d el-Mâcid, *Mevkîfü’l-Müsteşrikîn mine’s-Sahâbe*, Dâru’l-Fadîle, Riyad 2010.
- Sadûk, Ebû Ca’fer Muhammed b. Muhammed b. Alî, *el-Hisâl*, Thk. Ali Ekber el-Ğaffârî, Müessesetu Neşri’l-İslâmî, Kum/İran 1943.
- Sakallı, Talat, *Hadis Tenkidi*, Araştırma Yay., Ankara 2014.
- Sâlih b. Muhammed el-Âtâ, *Habîbetu’l-Habîb Ümmü’l-Mü’minîn Âişe*, yrs. 2008.
- Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul 1991.
- _____, “Asr-ı Saadette Hz. Peygamber’in Aile Hayatı ve Evlilikleri”, Edt. Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asrı Saadet’te İslam*, Beyan Yay., İstanbul 1994.
- _____, “Hz. Aişe’nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1995, sayı: 9, s. 139-144.
- Sekkâf, Alevî b. Abdülkadir (Editör), *Âişe Ümmü’l-Mü’minîn*, Müessesetu’l-Düreri’s-Seniyye, Zahrân 2013.
- Seligshon, M., “*Âişa bnt. Abî Bekr*” *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965.
- Seyyid Abdullah eş-Şebbeh, *Hakku’l-Yakîn fî Ma’rifeti Usuli’d-Dîn*, Nşr. Müessesetu’l-A’lamî, Beyrut 1997.
- Süheylî, Ebu’l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh, *er-Ravdu’l-Unuf*, Thk. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şurî, Daru’l Kütübî’l İlmiyye, Beyrut trs.
- Şâdî Fevzî Muhammed Beşkâr, *Hayâtu’l-Berzâh fî Dav’i’l-Kitâb ve’s-Sünne*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Câmi’âtu’n-Necâhi’l-Vatânî, Filistin 2007.

Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, Thk. Muhammed Abîd es-Sindî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1951.

_____, *Müsnedü's-Şafî*, Nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1980.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, Thk. Ahmed Fehmî Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

Şemsuddîn el-Birmâvî, *el-Lâmi'u's-Sabîh bi Şerhi'l-Câmi's-Sahîh*, Thk. Nureddîn Tâlib, Dâru'n-Nevâdir, Suriye 2012.

Şerîf er-Radî, (Derleyen), *Nehcü'l-Belâğâ*, Thk. Muhammed Abduh, Müessesü'l-Ma'ârif, Beyrut 1990.

Şeyh Süleymân Zâhir, *Târîhu's-Şi'â*, Müessesetu'l-A'lamî, Beyrut 2002.

Şîrâzî, Ebû İshâk, *Tabakâtu'l-Fukahâ*, Thk. İhsân Abbâs, Dâru'r-Râidi'l-Arâbî, Beyrut 1970.

Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2011.

_____, "Hz. Peygamber (a.s.) Döneminde Müslümanların Ahlâk İmtihanı İfk (İftira) Hadisesi ve Tahlili", *Adıyaman Uluslararası Safvan Bin Muattal ve Ahlak Sempozyumu*, 2013, 100-127.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Thk. Târik b. Avdillâh b. Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî (Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk)*, Nşr. Dâru't-Türâs, Beyrut 1967.

_____, *Tefsîrü't-Taberî Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire 2001.

_____, *Tehzîbu'l-Âsâr*, Thk. M. Ahmed Şakir, Matbaatu'l-Medenî, Kahire trs..

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Thk. Şuayb Arnaût Beyrut, 1994.

_____, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Cadu'l-Hakk, Nşr. A'lamu'l-Kütüb, yrs. 1994.

- Tahmâz, Abdülhamâd Mahmûd, *es-Seyyide Âiše Ümmü'l-Mü'minîn ve Âlimetu Nisâi'l-İslâm*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1994.
- Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, Thk. Muhammed Nasurddîn el-Elbânî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- Tirmizî, Ebû İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Habîb Kusery el-'Amilî, Mektebetü'l-İ'lâmî'l-İslâmî, yrs. 1989.
- Tüsterî, Nurullah Mar'âşî, *İhkâku'l-Hakk*, Nşr. Matba'âtu'l-Murtadviye, (Taş baskı), Irak 1857.
- Uslan, Pınar, *Hz. Âiše'nin Bayan Öğrencileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜSBE, İzmir 2003.
- Üzümlü, İlyas, "Şîa", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Thk. Marsden Jones, Dâru'l-Alemî, Beyrut 1989.
- Velioglu, Neriman, *Hz. Aişe'nin Hadis İlmindeki Yeri Ve Metin Tenkidi Yöntemleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, İstanbul 2014.
- Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Thk. Martijn Theodoor Houtsma, Matbaatu Brill, Leiden 1883.
- Yâsir el-Habîb, *el-Fâhişe el-Vechu'l-Ahâr li-Âiše*, Nşr. Hey'etu Huddâmi'l-Mehdî, Wembley/Londra 2011.
- Yatkın, Nihat, *Abdullah İbn Abbâs ve Hadis İlmindeki Yeri*, Yayın Evi Yayınları, Ankara 2012.
- Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, Rağbet Yay., İstanbul 2011.
- _____, *Hadiste Metin Tenkidi*, Otto Yay., Ankara 2015.
- Yılmaz, Nimet, *Hz. Âiše'nin İlk Müslüman Topluma Sosyolojik Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) MÜSBE, İstanbul 1998.
- Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1989.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Thk. Şu'ayb el-Arnaûd Riyâsetinde Heyet, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.

_____, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Zerkeşî, Bedruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır, *el-İcâbe li-Îrâdi Mâ'stedrakethu Âişe alâ's-Sahâbe*, Thk. Saîd el-Afganî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1970.

_____, *el-İcâbe li-Îrâdi Mâ'stedrakethu Âişe alâ's-Sahâbe*, Thk. Bünyamin Erul, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004.

_____, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler (el-İcâbe li-Îrâdi Mâ'stedrakethu Âişe alâ's-Sahâbe)*, Trc. Bünyamin Erul, Otto Yay., Ankara 2014.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	İlhan ALTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Ağrı 1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İletişim	
E-Posta Adresi	ilhan.altas@atauni.edu.tr
Tarih	20.07.2017